

Limba ROMÂNĂ

Nr. 6 (228) 2014 Revistă de știință și cultură

ANUL XXIV
Chișinău

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 6 (228) 2014

NOIEMBRIE-DECEMBRIE

CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Ministerului Afacerilor Externe al României –
Departamentul Politici pentru Relația
cu Românii de Pretutindeni*

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactori-șefi
adjuncți** Ana BANTOȘ
Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactori Jana CIOLPAN
Tatiana CURMEI
Liliana GANGA-ROSTEA

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Tony STANCIU (București), *Poem de iarnă* (2011, fragment)

**Colegiul
de redacție** Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
Lupta continuă 7

DUMITRU IRIMIA ÎN POSTUMITATE

- Teodora STANCIU
Un creator de școală: Dumitru Irimia 11
- Teodora STANCIU în dialog cu Dumitru IRIMIA
„Întâlnirea între Eminescu și limba română este esențială pentru cultura românească...” 14

COȘERIANA

- Eugenia BOJOGA
Eugeniu Coșeriu și Școala lingvistică de la Tübingen (II) 34
- Cristinel MUNTEANU
Despre o hermeneutică a sensului bazată pe «principiul încrederii» 51
- Doina ARPENTI
Un itinerar biografic de excepție reconstituit de Lorenzo Renzi 62
- Lorenzo RENZI
De la Mihăileni spre lume 65

UN PĂMÂNT ȘI DOUĂ CERURI

- Ana BANTOȘ în dialog cu Ileana MĂLĂNCIOIU
Eu n-am obsesia morții, dar am obsesia vieții 80

POESIS

- Ileana MĂLĂNCIOIU
Drum; Puii din scorburii; Pasărea tăiată; Rugă; Inima reginei; Sora mea de dincolo 89

4 **Limba** ROMÂNIA

Marian HOTCA

**Poem simplu; Psalm; Artă culinară; Contemporan; Poem esențial;
Stewardesă; Poem simplu**

95

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU

Formarea la elevi a competențelor lectorale

100

Marcela VÂLCU

Greșeli de interpretare și de rostire a unor unități fonetice complexe

106

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Doina ARPENTI

Unele cauze și efecte ale bilingvismului româno-italian

110

Vladimir ZAGAEVSCHI

**Locuțiuni și comparații ca echivalente ale adjectivelor
în graiurile moldovenești de la est de Prut**

126

ZILELE „MIRON CRISTEA”. EDIȚIA A XVII-A

Vasile STANCU

Faptele scriu istoria Topliței

136

Alexandru BANTOȘ

Păstrător al unității neamului. Note la un portret

143

Pamfil BILȚIU, Maria BILȚIU

**Elie Miron Cristea și valorificarea
patrimoniului folcloric și etnografic**

151

RESTITUTIO

Vlad CIUBUCCIU

Vatra străbună a neamului Creangă

160

CRITICĂ, ESEU

Igor URSENCO

**Lirica basarabeană, un caz de *Verwandelte*
al matricei culturale românești**

176

LECTIILE ISTORIEI

Dorin CIMPOEȘU

Pagini de istorie recentă a Armeniei (2002-2005) (II)

186

ABONARE

Acest adevăr, axiomatic, al unității limbii române și al unicității ei ca limbă romanică orientală vie a fost nu *infirmat*, ci *izgonit* doar de factorul politic, atunci când acesta a așezat la baza acțiunilor sale un principiu imoral în sensul cel mai grav prin însăși natura sa: supunerea adevărului științific (aici, istorico-lingvistic) interesului politic, care în esență era deznaționalizarea românilor din Basarabia. De pe această „platformă”, cu o abilitate și viclenă operație, în sfera terminologiei dar și a conținutului de adevăr pe care aceasta îl reflectă, sintagma *grai moldovenesc*, acoperind o realitate obiectivă – variantă dialectală a limbii române –, a putut deveni *limba moldovenească*. Operația a implicat două „intervenții”: conținutul conceptual al termenului *grai* a fost ridicat la sensul de limbă, iar determinantului *moldovenesc* i s-a modificat sfera de întindere, care cuprinde, în realitatea structurii dialectale specifice, numai o parte din Basarabia și totodată alte regiuni locuite de românii din România actualelor granițe.

Dumitru IRIMIA, *Lupta continuă*,
„Limba Română”, nr. 7-8, 2009

Alexandru BANTOȘ

Lupta continuă

A.B. – editor și publicist, redactor-șef al revistei „Limba Română”, directorul Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”.

Astfel se intitula ultimul articol trimis pe adresa redacției de către eminentul lingvist și om de cultură Dumitru Irimia la 28 mai 2009. „Nu e nou, preciza profesorul, dar cred că ar avea un sens republicarea lui în «Limba Română»”. Dedicat poetului basarabean Grigore Vieru, trecut în neființă la începutul aceluia an fatidic și pentru apreciatul universitar ieșean, articolul respectiv, un concludent și argumentat compendiu de istorie a limbii române și a neamului românesc, era, cum s-a dovedit foarte curând, un mesaj testamentar pe care profesorul îl lăsa celor chemați prin forța împrejurărilor să asigure neîntreruptă legătura dintre generații.

„Destinul ființei naționale românești, menționa autorul, nu poate fi dependent de efemere jocuri politice și deturnări ale istoriei. Bătălia pentru apărarea și împlinirea lui se va relua ori de câte ori agresivitatea factorului politic o va impune, ori de câte ori o va impune esența însăși a adevărului, fixată definitiv de Mihai Eminescu în două ipostaze consubstanțiale: *Adevărul e stăpânul nostru, nu noi suntem stăpânii adevărului. Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră*”.

Cunoscător profund al *cestiunii* Basarabiei, Dumitru Irimia s-a implicat energic, imediat după 1990, în procesul de elucidare și pro-

movare a adevărului privind geneza etnolingvistică a românilor basarabeni, participând la majoritatea întrunirilor desfășurate de-a lungul anilor la Chișinău, Bălți, Cahul, Iași, Suceava, Cernăuți, Galați, Cluj, Timișoara, București, Sibiu etc., unul dintre punctele culminante ale activității sale științifice și pedagogice fiind considerată Conferința Națională „Limba română azi”, ajunsă la cea de-a zecea ediție și care a fost organizată după proiectul și cu participarea nemijlocită a distinsului lingvist ieșean. Astfel, receptiv și atent la totalitatea evenimentelor sociopolitice din Republica Moldova, dar și din Țară, de multe ori în degradare progresivă, Dumitru Irimia a sfidat „tăcerile inadmisibile” ale multor intelectuali care nu au avut curajul să ia atitudine față de gravele probleme generate de realitățile mereu potrivnice românilor, printr-o intensă și diversă activitate de cercetare și profesorală. În prim-planul preocupărilor sale s-a situat interesul constant față de creația lui Eminescu, volumele din ciclul **Concordanțelor** – *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume* (2002, vol. I-II, 1048 p.); *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor postume* (2006, vol. I-IV, 2375 p.); *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice* (vol. I, Arte, 2005; vol. II, Elemente, 2005, 245 p.; vol. III, Elemente primordiale, 2007, 296 p.) –, alăturându-se, prin tipărire, valoroaselor și necesarelor lucrări de acest gen (existente deja în cultura europeană!), consacrate poezilor G. Leopardi, E. Montale, G. Pascoli, Ungaretti (Italia), Blake, Byron, Yeats (Anglia), F. G. Lorca (Spania), Emily Dickinson (SUA) etc. Cu referință la opera lui D. Irimia cu subiect eminescian, academicianul Solomon Marcus sublinia în al său *Omagiu unui cercetător pasionat al limbi române*, publicat în revista noastră (nr. 1-2, 2008), că „exegeza literară și lingvistică din România nu este pe deplin pregătită s-o folosească. Probabil că abia generațiile următoare vor realiza integrarea ei deplină în cercetarea literară curentă. Abia atunci se va putea aprecia cum se cuvine meritul considerabil al Profesorului Dumitru Irimia în realizarea acestui pas înainte”.

Membru al colegiului de redacție al revistei noastre din anul fondării (1991), Dumitru Irimia a publicat în „Limba Română” numeroase și temeinice articole, studii, comentarii, răspunzând cu promptitudine și acribie imperativelor vremii. Am comunicat frecvent cu distinsul lingvist, profesorul luând parte activă la elaborarea și realizarea pro-

gramului nostru editorial. Îi plăcea să treacă pragul redacției și al Casei Limbii Române, unde era așteptat și găzduit cu multă afecțiune. Întâlnirile aveau calitatea de a ne stimula munca și de a ne spori rezistența și solidaritatea.

Am rămas în permanentă legătură cu Dumitru Irimia până aproape de fatala zi de 3 iulie 2009. Îi scriam sau îi telefonam, informându-l despre toate câte se întâmplau în stânga Prutului. La știrea despre intenția autorităților neocomuniste de la Chișinău de a lichida, pentru activitate pro-românească, Institutul de Filologie (cu accepția tacită și lașă a conducerii Academiei de Științe a Moldovei), Dumitru Irimia, ajuns la capătul puterilor din cauza unei necruțătoare maladii, mi-a răspuns (pe 29.05.2009, cu o lună și câteva zile înainte de dispariția sa) succint: „Vestea dată m-a lăsat fără replică”, adăugând: „Ne încercăm ființa cu speranță și încredere că lumea (românească) se va trezi la un moment dat”.

Cu această neconținută încredere în buna orânduire a lucrurilor, mereu optimist și convins că schimbarea la față a „lumii” se va produce dacă „lupta continuă”, cu speranța că anul 1918 (când „Oamenii politici și oamenii de cultură au înțeles atunci să așeze mai presus de orice apărarea ființei și identității naționale a poporului român”) se va repeta printr-un miracol, reputatul om de cultură a plecat pe alte tărâmurii.

Pe 21 octombrie curent, Dumitru Irimia, unul dintre cărturarii români de seamă care au conștientizat, în toată complexitatea și profunzimea ei, drama basarabenilor, în special, și a românilor, în general, ar fi împlinit 75 de ani. Rememorăm figura eminentului înaintaș, bun și statornic prieten al multor basarabeni, rămas până la sfârșitul vieții cu sufletul aproape de această parte de neam, abandonată și veșnic nedreptățită, publicând un interviu inedit, încredințat redacției cu generozitate de către cunoscuta ziaristă de la București Teodora Stanciu. Reproducem acest dialog, însoțit de un tulburător mesaj semnat de distinsa doamnă Cristina Irimia.

Domnule Alexandru Bantș,

Vă atașez ultimul interviu al soțului meu, realizat în condiții dramatice, cu doar trei săptămâni înainte de nenorocita zi de 3 iulie 2009.

Îi voi rămâne toată viața recunoscătoare doamnei Teodora Stanciu pentru

sacrificiul de a pleca la 5 dimineața din București, de a ajunge la Iași în jurul orei 12, de a înregistra convorbirea cu soțul meu în Universitate, în cabinetul lui de la etajul III, de a fugi apoi la gară pentru a prinde trenul de ora 17, pentru a ajunge, în fine, la București, pe la miezul nopții... totul într-o zi cu o caniculă și o uscăciune de nesuportat (și, ca și sigur, nesuținută financiar de onor instituția Radioului).

Pe de altă parte, cam aceeași dăruire a fost și din partea soțului meu, deja grav bolnav, cu puterile sfârșite, cu vocea alterată, dar încă cu dorința de a mai spune măcar câte ceva din multele, atât de multele pe care le-ar mai fi putut spune și le mai avea de spus.

Nedorind ca întâlnirea să aibă loc acasă, ci la școală, își păstra / apăra convingerea că totul era încă normal, încă sub control, deși amândoi, și el și doamna Teodora, știau ce urma să se întâmple, chiar dacă nu știau cât de repede va fi să fie...

Amândoi s-au comportat impecabil, cu decență, delicatețe și discreție, depășindu-și limitele, căci amândoi, mimând o normalitate care nu mai exista, reușeau, prin blândețea vocilor lor (ah! atât de triste, însă!) să o reinstaureze, reaşezând lumea la locul ei.

A fost o dramatică luptă cu moartea care, cel puțin în acele ore ale convorbirii lor, a fost învinsă (întâmplător sau nu, chiar în zilele Colocviului de la Putna am auzit această formulare: să birui moartea prin simplul fapt că o accepți – cam asta au făcut cei doi...).

Am ținut CD-ul cu interviul audio 5 ani, fără să îl pot asculta, acum o vreme însă l-am biruit și eu și l-am transcris în calculator.

Vă mulțumesc mult că vă interesează să îl publicați – în octombrie anul acesta ar fi fost să fie a 75-a aniversare, din păcate, va fi doar a 5-a comemorare a zilei de 21 octombrie.

Vă îmbrățișez cu toată inima și cu drag,
Cristina Irimia

Teodora STANCIU

Un creator de școală: Dumitru Irimia

T.S. – profesoară de română, franceză, spaniolă, publicistă. Realizatoare de emisiuni complexe la Redacția Literară „Vasile Voiculescu”: „Revista literară Radio”, „Etică-Estetică”, „Universitatea Radio”, „Mari cărți, mari civilizații” etc. la Radio România Cultural (1990-2013). În prezent realizatoarea emisiunii „Revista culturală” la Radio Trinitas. Laureată a diferitor premii, inclusiv Premiul Academiei Române pentru emisiuni la Radio România Cultural (2009). Decorată cu Ordinul Național Pentru Merit în grad de Cavaler acordat de Președinția României în 2014.

Existența profesorului Dumitru Irimia s-a desfășurat nezmotos, la modul chiar discret, am spune, ca în cazul acelor veritabili oameni de cultură pentru care misiunea pe pământ este una fondatoare de spirit și de credință în mântuirea prin el.

Cu erudiție, talent, eleganță și dăruire, cu o competență covârșitoare, cu seriozitate și exigență, dar și cu finețe și sensibilitate, Dumitru Irimia a reprezentat pentru Iașul vremurilor noastre un veritabil creator de școală. O școală în cadrul căreia analiza și interpretarea limbii și poeziei românești nu înseamnă plutirea la suprafața lucrurilor, ci sondarea aceluși strat profund sacru în care sensul și forma cuvântului s-au legat indisolubil între ele, sunt îngemănate, consubstanțiale. Atașamentul pentru o anumită arhaicitate a lexicului fundamental al unei limbi poate revela relația cu lumea divinului.

Profesorul Dumitru Irimia s-a implicat sufletește și moralicește în creșterea intelectuală a zeci de studenți, învățându-i adâncirea reflecției asupra tezaurului pe care-l reprezintă limba, în mod special limba poetică, reflecție susținută de o argumentare vie și de instrumentele actuale de cercetare.

Discipolii săi, risipiți în toată țara și prin lume, de la Lucia Cifor, excelent hermeneut, la cei

mai tineri doctoranzi, Ilie Moisuc sau Adina Vukovic, îi sunt profund recunoscători magistrului lor. Omul și profesorul Dumitru Irimia a fost la înălțimea operei pe care a creat-o. Un lucru trebuie să amintim de care Dumitru Irimia nu a făcut caz, și anume faptul că neînregimentarea sa ideologică, în deceniile comuniste, l-a costat întârzierea promovării în carieră. Urmându-și însă vocația, profesorul universitar de la Iași și-a scris cărțile de stilistică și poetică și a format, cu responsabilitate și bucurie, discipoli. Coerența de o viață a domnului Dumitru Irimia o reprezintă analiza și interpretarea limbajului poetic eminescian. Creatorul de școală se vedește cu acuratețe în receptarea unui Eminescu întemeietor de lumi poetice. Întreaga creație eminesciană, scrie Dumitru Irimia, este încărcată de întrebările ființei. Domnia Sa pune în relație concepte proprii precum ființa lumii, ființa unui popor, ființa individuală, ființa poetică.

Interesul pentru eminescologie pornește din anii studenției, la Iași. Lucrarea de diplomă va avea ca temă concepția lui Eminescu despre artă. Apoi teza de doctorat din 1976 devine în anul 1979 remarcabila carte *Limbajul poetic eminescian*, publicată la Editura Junimea. Lucrarea este una de referință în exegeza modernă a poeziei lui Eminescu. Îngrijește, prefațează, comentează numeroase ediții Eminescu, monumentală fiind ediția *Eminescu. Opera poetică*, Editura Polirom, Iași, 1999 și 2000, revăzută și republicată în 2006. La acestea se adaugă impresionantele tomuri coordonate de profesorul Irimia, *Dicționarul limbajului poetic eminescian*.

Rămâne acum în sarcina discipolilor să continue proiectul coordonat de maestrul lor, așa cum tot ei se cuvine să continue organizarea Colocviului Național Studențesc „Mihai Eminescu”, un colocviu care s-a desfășurat anual la Iași, în luna mai, sub conducerea profesorului Dumitru Irimia.

Cele peste 30 de ediții ale acestei manifestări – în vremurile comunismului erau cele mai căutate de către studenți – și-au găsit expresia în *Caietele eminesciene*, devenite în ultimii ani *Studii eminesciene*.

Tot discipolilor, probabil, le va reveni sarcina de a reuni în volume, postume din păcate, sutele de articole, studii, comentarii pe teme de eminescologie ale profesorului Irimia. Și de a face cunoscută activitatea lui de lector de limba română la universitățile din Torino, Milano,

Perugia, Napoli și Salerno; apoi de director adjunct al Institutului de Cercetări Umaniste de la Veneția, unde a organizat, în anul 2000, Anul Eminescu, colocviul cunoscut; de asemenea, munca de vicepreședinte al Societății de Științe Filologice din România și de membru activ în consiliul de conducere al societății *Limba noastră cea română* de la Chișinău. Pentru că Dumitru Irimia a fost, doamnelor și domnilor, unul dintre ardenții apărători ai limbii române în Republica Moldova, afirmând adesea următoarele: „Există astăzi două state românești, România și Republica Moldova, dar există un singur popor român care vorbește una și aceeași limbă, limba română, în care și-a construit și și-a apărât ființa națională”.

Dumitru Irimia va rămâne cu certitudine un model cultural în spațiul românesc.

Să-i descoperim dimensiunile adânci este o datorie a noastră, a urmașilor.

Teodora STANCIU în dialog cu
Dumitru IRIMIA

**„Întâlnirea între Eminescu
și limba română este esențială
pentru cultura românească...”**

– **Stimate domnule profesor, ne-am propus, la ediția din această seară*, un portret de eminescolog – al dumneavoastră, pe care să-l alcătuim recompunând traseul spiritual al dumneavoastră și, bineînțeles, partea efectivă de eminescologie. V-aș întreba mai întâi cum a început dragostea pentru Eminescu.**

– Da, e un traseu mai ciudat, să-i spunem, a început în liceu, când am știut de la profesorul meu de limba română, Nicolae Stețcu, că Eminescu nu este cel care se predă în liceu. Și atunci el ne-a scos în afara lui *Împărat și proletar* și ne-a dus către Eminescu cel adevărat, pe câțiva dintre noi, să spunem, elevii din vremea aceea... Vremea aceea este foarte departe, trebuie să știți.

– **Cât de departe?**

– Cât de departe? Însemna anii '55-'56.

– **Vremuri grele...**

– Vremuri grele, iar gesturile profesorilor noștri au fost extraordinare. Adică noi ne-am putut forma cu niște profesori care ne-au scos în afara restrângerilor pe care le impunea vremea aceea, societatea aceea și așa mai departe, tocmai pentru că făceau parte din generația profesorilor construiți în perioada interbelică, care știau ce-nseamnă formarea ele-

* E vorba de emisiunea *Etică și Estetică*, cu participarea regretatului profesor Dumitru Irimia, difuzată de postul Radio România Cultural în data de 10 iunie 2009, în preajma împlinirii a 120 de ani de la plecarea în veșnicie a celui mai mare poet al românilor, Mihai Eminescu.

2007, Casa Limbii Române. O întâlnire memorabilă
cu Dumitru Irimia

vului. Erau două lucruri extrem de importante și cred că tot de-acolo a pornit și orientarea mea spre litere, spre filologie.

Apoi a venit facultatea. La facultate erau aceleași poziții, din păcate, adică un Eminescu neimportant în fapt, dar de data aceasta n-am mai avut călăuza profesorului, din păcate, am avut călăuza precedentă și atunci am încercat să umblu prin biblioteci. Și așa se întâmplă că am și făcut o teză de licență cu tema *Eminescu despre cultură și artă*, pe care, sigur, am realizat-o cu mari dificultăți, pentru că nu aveam acces la carte, la reviste; [aveam nevoie de niște reviste] dar dificultățile acestea au fost ușor înlăturate, pentru că m-am întâlnit cu niște oameni extraordinari la Biblioteca universitară ieșeană, BCU, care mi-au dat cărți și reviste pe care trebuia numaidecât să le consult...

– ...trecute la index, probabil...

– ...trecute la index și pentru care nimeni nu-mi dădea semnătură – era acea metodă să faci un buletin de cerere, semnat de profesor pentru anumite cărți. Și nimeni nu mi-a dat semnătură, atunci conducerea Bibliotecii mi-a dat aceste cărți și reviste fără buletin de împrumut. Mi

le aduceau undeva, la sala profesorilor chiar, aveam un locușor acolo. Prin urmare, m-am întâlnit cu rele, dar am avut și norocul să mă întâlnesc cu cei care m-au ajutat să trec peste acele rele.

– **Da, a fost o compensație, așa, pentru contextul acela.**

– A fost o compensație pentru că înțelegeam deja ceea ce era afară, înțelegeam foarte bine, dar înțelegeam că este important să te întâlnești cu oameni de caracter, ce trec peste niște impuneri ale socialului, care sunt împotriva firii și, în cazul acesta, erau împotriva, să-i zicem așa, procesului nostru de formare, al studentului care trebuie să cerceteze ceva de care era pasionat și din care credea că poate reda ceva, mă rog, cât de cât demn de luat în atenție mai târziu.

– **Ce a urmat?**

– A urmat activitatea didactică la Facultatea de Filologie, cum se spunea atunci.

– **Ați fost oprit, cum se spune...**

– Am fost oprit, da, am fost oprit ca asistent, după aceea ca lector, am stat 20 de ani sau mai bine ca lector, nu aveam patalama la mână, nu

2007, Casa Limbii Române. Dumitru Irimia și Grigore Vieru

2007, Casa Limbii Române. Dumitru Irimia cu echipa revistei „Limba Română”

aveam carnet de partid, l-am luat foarte târziu, în ideea că dinlăuntru se poate schimba ceva – nu s-a putut schimba nimic. Am relatat undeva despre această perioadă a mea la facultate; aici am continuat, alături de alte domenii – în principal gramatica și stilistica –, cercetarea operei eminesciene și am realizat chiar o antologie dedicată lui Eminescu, publicată în 1970 la Junimea, *Eminescu – Despre cultură și artă*, unde iarăși am introdus texte, unele pentru prima dată.

– **...care nu circulareră...**

– ...care nu circulareră dar, spun din nou, cu norocul de a fi întâlnit oameni care m-au ajutat, de data aceasta la Biblioteca Academiei. Doamna Aurelia Rusu mi-a fost de mare ajutor pentru unele ziare la care trebuia să ajung, unele manuscrise, și am avut atunci acel fior al întâlnirii cu manuscrisul eminescian.

– **Când ați ajuns să atingeți manuscrisele eminesciene, care a fost starea de suflet, de minte?**

– Nu-mi venea să cred. Dădeam cu mare atenție o foaie după alta, dar întârziam foarte mult și asupra conținutului, mai ales asupra scrisului, fiindcă încercam să-mi imaginez cum scria Eminescu.

– **...scris îngrijit...**

– Un scris îngrijit, în parte, alteori repezit în toate modurile, adică și pe verticală. Da. Aș spune că, într-un fel, mi-a întârziat foarte mult lucrul la antologie, dar a fost pentru mine și a rămas pentru mine vremea aceea – câteva zile am stat la Biblioteca Academiei – de neuitat și și-a pus amprenta asupra a ceea ce am gândit apoi despre Eminescu și ca om, și ca poet – un mare creator.

– Da, cred că iradia ceva din acele manuscrise, nu se poate, cred că era o energie investită acolo.

– Fără îndoială, era o energie, o energie specială, dar era acea stare *a mea*, să spunem... meritam... am meritat eu cu ceva să ajung în fața acestor foi pe care le-a răsfoit și le-a scris, le-a dat deoparte, alții au venit și le-au adunat, le-au legat... era extraordinar...

– De fapt, aveți modelul eminescian, nu-i așa, pentru că și el se întreba la un moment dat, într-un poem, dacă poate mișca lumea măcar o zi, măcar un ceas.

– Eu acuma, sigur, mă întrebam despre locul pe care-l aveam: să mă aflu în fața acelor foi – și-i voi rămâne mereu recunoscător doamnei Aurelia Rusu.

– După acea lucrare de antologie eminesciană v-ați îndreptat spre studiul stilistic eminescian și poetic.

– ...stilistic și poetic, bineînțeles.

– Ați adăstat foarte mult asupra limbajului poetic eminescian. Lucrarea dumneavoastră publicată a fost o primă treaptă, nu-i așa, către această preocupare a dumneavoastră, să-i spunem așa, esențială.

– Da, pentru mine era importantă, pentru că îmi formasem deja concepția, chiar de la Eminescu pornind, că limbajul este esențial, adică limbajul *întemeiază*, și am încercat să pătrund în mecanismul profund al limbajului lui Eminescu și mi-am realizat teza de doctorat cu limbajul poetic eminescian, și apoi am reconstruit această teză și am publicat *Limba poetic eminescian*, la Editura Junimea din Iași, apoi am continuat, pe lângă alte aspecte ale creativității lui Eminescu, să insist asupra limbajului și oarecum să promovez, să spunem, această

atenție acordată limbajului, în care îl descoperim pe creator și în același timp descoperim capacitatea extraordinară a limbii române, în mâna – cum cred că spunea la un moment dat Petru Creția – în mâna unui mare creator. Această întâlnire extraordinară între Eminescu și limba română este esențială pentru cultura românească, pentru că de aici începe, de fapt, o mutație radicală în cultura românească.

– **Așa este. De mai multe ori, de exemplu, îl citați pe Ibrăileanu, care spunea: de la Eminescu începe arta, până atunci a fost literatură.**

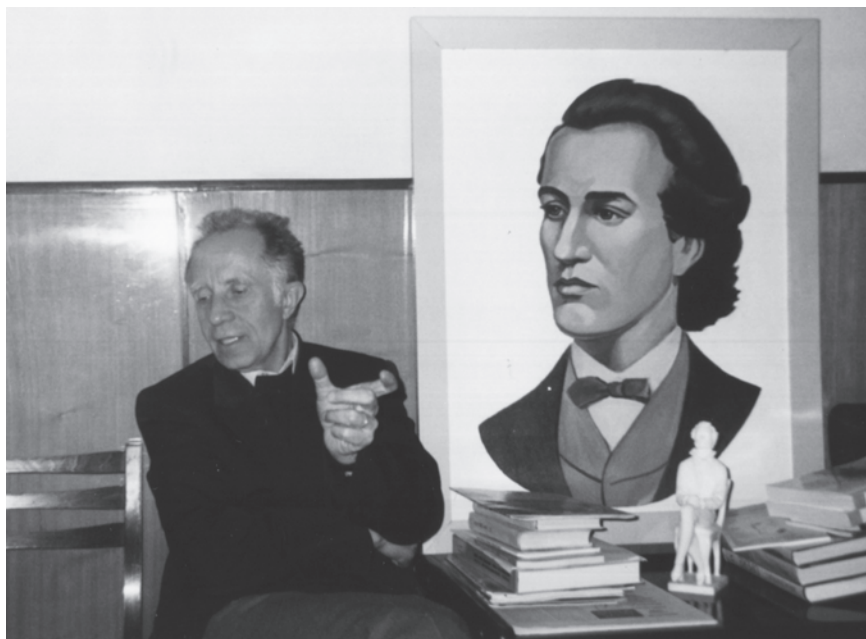
– Da, aceasta este formula lui Garabet Ibrăileanu; aproape identică, această idee este reluată mai târziu de un critic literar, critic și istoric literar, care însă o aplică simbolismului: până la simbolism am avut literatură, de la simbolism avem artă. Nu, până la Eminescu am avut literatură, de la Eminescu avem artă...

– **...artă, sigur că da...**

– ...plecând și de la ideea că poezia – și nu mă refer la poezia doar în sensul strofei, rimei, ci poezia și cea din proză – poezia este altceva decât literatură, pur și simplu.

2001. În biroul de la Institutul din Veneția

2005. Conferențiind la Universitatea Pedagogică „Alecu Russo” din Bălți

– Apropierea dumneavoastră de Eminescu s-a făcut cu toată ființa, domnule profesor, pentru că, am constatat apoi, ca și cei care vă cunosc într-un fel traiectoria spirituală, nu ați încercat o clipă să părăsiți spațiul creației eminesciene. Ați format, ca profesor, aici la universitate, serii și serii de studenți și doctoranzi și formați în continuare, ați scris, ați publicat, ați coordonat lucrări. Lucrări excepționale, spunem, pentru că nu a mai întreprins nimeni o asemenea acțiune în anii aceștia, în ultimele 2-3 decenii. Cum anume s-a alcătuit procesul acesta, al ordonării studiilor eminesciene?

– Ați pomenit de această relație cu studenții, să-i spun, pentru că, de fapt, s-a alcătuit într-un fel de reciprocitate. În perioada de dinainte de '89 avea oarecum o deschidere mai mare, din cauza celeilalte închideri, o deschidere mai mare către cercetare.

Și am reușit – e lucrul care mă bucură poate cel mai mult – să grupez de fiecare dată, de la fiecare serie de studenți, un număr destul de semnificativ de tineri care să se ocupe de Eminescu; discutăm într-un cerc, aveam un cerc de *Stilistică și poetică*, unde discutăm și pe text și teoretic probleme legate de creația lui Eminescu și probleme de literatură ro-

mână raportate la Eminescu. Și apoi, dintre acești studenți, unii mi-au rămas aproape, prin implicarea la organizarea Colocviului Eminescu, care a devenit o manifestare științifică extrem de importantă...

– ...**anuală.**

– ...și care aduna studenți din toate centrele universitare ale țării. Devenise un punct de referință pentru toate universitățile. Era o bucurie pentru noi, ieșenii, că am reușit să atragem atenția tuturor universităților asupra lui Eminescu. Era singura manifestare științifică, ca să invoc și cadrul instituțional, care a figurat printr-o Hotărâre guvernamentală în programul de finanțare, pentru că la început o duceam foarte greu, apoi am reușit să obținem finanțare pentru varii aspecte ale acestei manifestări, inclusiv pentru publicarea lucrărilor Colocviului. Așa se face că, în vremea aceea, până în 1989, vreo 10 ani de zile, cred, am publicat *Caietele Eminescu* – spun din nou, cu un grup de studenți, pentru că nu aveam alte soluții pentru pregătirea pentru tipar și așa mai departe... care *Caiete* au ajuns, ca să dau, așa, un exemplu care ar putea să spună ceva, de la 80 de pagini la primul volum la 700 și ceva de pagini la volumul ultim. După aceea, după '90, a urmat o perioadă foarte grea economică, din păcate, dar am reușit, cu eforturi de diferite naturi, să repunem în funcție această necesitate, această nevoie de publicare...

– ...**sigur...**

– ...și, din 2004, am instituit, am înființat chiar, o revistă, „Studii eminesciene”, cu toate elementele proprii unei reviste, de pus în circulație, și în care publicăm de atunci – am ajuns la al 5-lea număr – lucrările cele mai bune prezentate la Colocviul Eminescu și îmi permit să cred că parte din aceste lucrări pot foarte bine intra în dialog cu studiile eminescologilor...

– ...**da.**

– Adică sunt mature, sunt proaspete și e pentru noi bucuria cea mare că putem opune, în scris, după ce opunem, să spunem, oral, această poziție de dezvăluire a valorilor naționale, în cazul nostru, de dezvăluire a valorii lui Eminescu în ceea ce este mai puțin cunoscut, atitudinii prea frecvente în ultima vreme de demitizare a lui Eminescu, ca să nu folosesc cuvinte mai grele.

– **Am putea să folosim. Toată această atmosferă pe care ați creat-o aici, la Universitatea din Iași, de emulație și nu doar atât, ci pur și simplu de pasiune...**

– Da, este cuvântul exact: s-a ajuns la iubirea de Eminescu, această iubire pe care, acum că mă ocup oarecum de editarea scrierilor Zoei Dumitrescu-Buşulenga consacrate lui Eminescu, am găsit-o acolo... o iubire profundă a exegetei față de *obiectul* supus exegezei.

– **Așa este.**

– Și acești tineri, care sunt de-a dreptul *admiratori* și *iubitori* ai lui Eminescu, intră în același timp în opera lui Eminescu cu rigoarea științifică necesară.

– **Cu instrumentele pe care și dumneavoastră sigur că le-ați dat.**

– Și în felul acesta, parte dintre studenți mi-au devenit mai departe doctoranzi și au ieșit câteva lucrări foarte bune puse în circulație; parte dintre doctoranzi apoi, ca să insist asupra fenomenului care mi se pare extrem de important: formarea de grupuri de colaboratori care să se armonizeze între ei, așadar, parte din acești doctoranzi au colaborat apoi la *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, în cele două variante: *Concordanțe* și *Semne și sensuri poetice* – și cred că e aceasta lucrarea la care de fapt vă refereați.

– **Da, este formidabilă această lucrare, nu este doar un simplu instrument, domnule profesor, instrument de lucru...**

– Este o oglindă.

– **Este o oglindă – e cel mai bun cuvânt!**

– Este o oglindă a acelei capacități de care vorbeam, de întâlnirea creatorului de geniu cu geniul unei limbi, cu forța expresiv-poetică a unei limbi. Se poate trece pe lângă asta. Am avut mare noroc cu Eminescu. Limba română îi datorează mult lui Eminescu în sensul acesta, al revelării valorilor sale expresive, rămase ascunse undeva în straturile de adâncime, pentru că, din păcate, aceasta este istoria limbilor: limbile se supun tot mai mult funcției de comunicare, abandonând funcția de expresie; or Eminescu schimbă raportul: funcția de expresie trece pe primul loc, funcția de comunicare rămânând și ea prezentă – în publicistică.

– Vă mulțumim foarte mult, ați făcut o sinteză excepțională, și chiar vreau să subliniez că un mare creator, cum ați spus dumneavoastră, a reușit să o scoată din adâncuri.

– El sondează, de aceea spune Eminescu: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră” și vreau să observăm că această idee esențială, de fapt, a lui Eminescu, este prezentă în centrul gândirii filozofice, care e o filozofie a limbajului, a lui Heidegger. Fraza lui Heidegger e aproape similară cu fraza lui Eminescu: „Noi credem că suntem stăpânii limbii, când, de fapt, limba e stăpâna noastră”. Aceasta este fraza. Or, Heidegger nu-l cunoștea pe Eminescu. E locul unde geniile se întâlnesc. Și se întâlnesc în această, spun încă o dată, idee: în limbă se află totul, totul despre cine suntem ca ființă umană, cine suntem ca ființă națională și cine suntem – pentru cei privilegiați – ca ființă creatoare.

– Da. Îmi permit doar o foarte scurtă paranteză. Am citit de curând în „Convorbiri literare” un eseu al domnului George Popa, care făcea o paralelă între preocuparea lui Heidegger pentru Hölderlin și preocuparea lui Noica pentru Eminescu, pornind de la aceeași idee pe care dumneavoastră ați dezvoltat-o în momentele anterioare: limba este stăpâna noastră și nu noi... este extraordinar!

– Este foarte bună aprecierea pentru că este vizibil că spre un poet s-a dus Heidegger, spre unul dintre marii poeți, un poet care aici seamănă cu Eminescu, care se întreba dacă nu cumva, publicându-și poemul său, cititorii nu-l vor înțelege; or Eminescu avea și el aceeași întrebare, simțind că cititorul stă, de regulă, sau stătea până atunci, în limba convențională, în stratul de suprafață al limbii... și atunci eu am să dau totuși mai departe drumul poemului.

– Este extraordinar, domnule profesor, și cred că acest câmp al eminescologiei este peren pentru noi. Nu se sfârșește studiul eminescian cu o generație de cercetători, nu-i așa?

– Nu se sfârșește în primul rând prin specificul poeziei. Poezia nu are nicio dată o singură lectură. Fiecare generație citește, percepe cu ființa sa culturală, mult deosebită de ființa culturală, să-i spunem, contemporană lui Eminescu, dar există în centrul mării poezii un nucleu semantic care ține de întrebările grave ale ființei umane și cu care se confruntă fiecare generație.

Prin urmare, nu e vorba numai de dacă mai e actual sau nu, pentru că ceea ce este în miezul acestei poezii eminesciene, sau a lui Goethe, sau Homer... este peren – hai să vă folosesc termenul –, este al întrebărilor omului, întrebările grave; ceea ce ne face eventual să ne întrebăm despre actualitatea lui Eminescu este faptul că noi stăm în afara întrebărilor. Am uitat să ne mai punem întrebări, sau refuzăm să ne mai punem întrebări esențiale.

– Din comoditate?

– Din comoditate, sigur, pentru că nu ne mai uităm la univers, asta-i problema – ce raport este între mine, ca ființă umană, și ființa universului în care mă mișc. Ne uităm la stradă, la palate...

– Da, pentru că ați vorbit de acest raport dintre ființa universului și ființa individuală, haideți să ne apropiem ușor de această lucrare esențială, *Dicționarul limbajului poetic eminescian*. Am recitat, venind spre Iași, mai multe pagini, printre care cele despre *cânt – cântare – cântăreț*, care vă aparțin și care pornesc de la această relație între ființa lumii, ființa individuală, ființa istorică.

– Da, sigur că da.

– Nu am mai întâlnit până la eseurile dumneavoastră, domnule profesor, acest tip de relație pe care o dezvoltați, mai ales când e vorba de *ființă*.

– Da, mi s-a părut că poate fi identificată și sigur că acolo am recurs și la versuri eminesciene suficiente, căci în Eminescu recunoaștem această modalitate de a fi unitari cu universul, deci această integrare a ființei umane în ființa universului, adică este același principiu: „Timpul care bate-n stele bate pulsul și în tine”, și acest principiu este cel al mișcării cosmice în baza armoniei, iar armonia, care este greu vizibilă, este reprezentată de *cântec* – așadar armonie muzicală, plecând de la antici. Eminescu se întemeiază în primul rând pe această gândire și atunci, dacă ființa universului funcționează după principiul armoniei muzicale, ființa umană, parte din acest întreg, funcționează și ea pe același principiu al armoniei muzicale. De aceea spuneam că acest principiu, manifestat prin *cânt – cântec – cântare – a cânta* și așa mai departe, are două spații în care el se mișcă, spații excelente: ființa lumii și ființa lumii întemeiate poetic, întemeiate de poet. La Eminescu se mai adaugă, în această direcție, principiului ar-

moniei muzicale, i se adaugă principiul muzicii orfice, a cântecului orfic, ceea ce aduce în prim plan un sens tragic, pentru că Orfeu este semnul tragismului condiției noastre existențiale. Așadar, față de univers, față de ființa lumii, care rămâne în armonia ei, ființa umană trăiește și această condiție tragică, între armonie la exterior, spune la un moment dat Eminescu – sigur că nu cu acest termen – și tragismul interior.

– Da, e până la urmă condiția limitată umană.

– Condiția limitată umană, aceasta e condiția tragică a ființei umane, că e conștientă de limită, dar incapabilă să renunțe la lupta împotriva limitelor, așadar, să aspire spre dezmărginire – este aici miezul trăirii existențiale profunde, dar profund tragice, a ființei umane.

– ...pe care o regăsim în creația eminesciană.

– ...o regăsim mai peste tot; cred că și *Luceafărul* poate fi interpretat în acest sens pentru că, între alte elemente de stabilire sau restabilire a armoniei ființei umane, o dimensiune: iubirea, are un loc esențial; în poemul *Luceafărul*, la un moment dat, iubirea dintre fata de împărat și Luceafăr este imposibilă, pentru că aparține la două lumi, lumea contingentă și lumea transcendentă, dar cea dintre fata de împărat și o ființă umană, Cătălin dacă vrei, dar nu e vorba de Cătălin, ci de o ființă umană, acolo armonia se împlinește, și totuși fata se adresează Luceafărului: „Cobori în jos, luceafăr blând...” – asta este aspirația. Prin urmare, da, mi-am găsit armonia în contingent, în lumea contingentului, dar eu vreau să depășesc lumea contingentului...

– E o căutare a absolutului.

– E o căutare a absolutului în totul, tot timpul.

* * *

– Stimate domnule profesor Dumitru Irimia, care e prima amintire pe care o aveți din copilărie?

– Amintirea mea e una foarte frumoasă, aș spune: o deplasare de 14-15 km, pe jos, de la Roman la bunicii mei. Nu erau mijloace de transport când eram eu copil, asta se întâmpla, prin urmare, la sfârșitul anilor '40.

– **Câți ani aveți?**

– Păi, aveam vreo 10 ani.

– **O, da' ați mers mult!**

– Da, și mergeam pe malul Siretului. Asta îmi plăcea foarte mult, mă opream foarte des, uneori mergeam singur, alteori cu fratele și sora mea, și ajungeam la bunici; dacă plecam dimineața, ajungeam seara.

– **Vă mai opreați pe drum.**

– Ne opream să ne uităm la curgerea Siretului, ne fascina, mă fascina această mișcare a apei, era extraordinară. Apoi era uimitor pentru mine, probabil, pentru că aveam un fel de îmbrăcăminte orășenească, când treceam prin sate eu încercam să salut, dar eram salutat de oamenii ceilalți.

– **În semn de respect...**

– ...raportul acesta între oameni. Și apoi, ajunși la bunici, sigur că la bunici era foarte cald, foarte frumos, foarte uman; atmosfera, dar mai ales amintirea mea cu totul deosebită este că bunicul avea în vie un foișor și mă urcam, sau ne urcam, eu și bunicul, în foișor și vedeam – în vremea aceea se putea vedea de departe – Ceahlăul. La apusul soarelui vedeam Ceahlăul. Asta e amintirea cu care mi-am străbătut până acum viața.

– **Ce frumos! Din foișor vedeți un vârf de munte...**

– Ceahlăul...

– **Extraordinar!**

– Da, și zona asta este extraordinară. Ca să-i dau și o identitate, se cheamă Doljești și este locul primei bătălii a lui Ștefan cel Mare. De aici începe drumul lui către Voievodatul Moldovei.

– **Un reper.**

– Un reper. Din păcate, nefăcut cunoscut așa cum se cuvine. Este un nenorocit de bust acolo, mă rog, de-abia vizibil... nu s-a găsit nimeni până acum să facă o statuie vizibilă de la oarecare distanță; este într-un fel de vale, cine știe se duce acolo. Atât.

– **Și, în casa bunicilor, în vacanțe mergeați?**

– Da, mergeam în vacanțe. În casa bunicilor erau de toate, era cald în toate sensurile.

– **Ce vă plăcea în mod special din ceea ce pregătea bunica?**

– Plăcinte. Făcea niște plăcinte cu brânză, erau extraordinare. Și apoi era livada, aveau o livadă mare cu peri, mă rog, și alte fructe, dar perele erau cele care îmi atrăgeau atenția cel mai mult, pentru că erau bergamote și se coceau cam târzior...

– **...așteptați...**

– trebuia să aștept... dar mi se dădeau unele și se coceau acasă. Sau din vie, era și o bucățică de vie, nu mare, era un fel de poamă, pomușoară cred că se chema.

– **Cu bobul mic?**

– Cu bobul mic și dulce... Dar cred că partea cea mai frumoasă de acolo era zona florilor – între livadă și vie era un hotar din trandafiri. Bunicul era un florar nemaipomenit. A fost florar și la palatul de la Miclăușeni. Și pe toată lungimea viei, nu prea mare, erau crini, crini albi, frumoși. Sigur că aveau și o alee de cireși goldani, cu cireșe foarte bune, frumoase, erau acolo două case, și în fața fiecărei case se afla iarăși o grădină de flori. Asta era.

– **Foarte frumoasă imagine.**

– Era un colțișor extraordinar, mai la capul satului, mai aproape de cimitir – acum e chiar foarte aproape de cimitir, într-un loc unde, înainte de a intra la bunici, era un fel de măidănaș, cu o fântână pentru toți cei din jur, era un fel de organizare comunitară, erau oameni foarte curați.

– **Ne-ați recompus atmosfera, și culoarea, și parcă ne-ați sugerat chiar mirosul formidabil al trandafirilor, al crinilor.**

– Da, vreau să vă spun, era o atmosferă extraordinară să stai acolo, în livadă stăteam pe iarbă și ajungeau toate mirosurile, pentru că atunci când mergeam, cam până în 15 septembrie, erau și gutuile, erau și niște prune mari și erau și florile care veneau dinspre vie, dinspre casa cealaltă.

– Rodul livezilor și mirosul florilor...

– Da, asta am purtat și, nu știu dacă am și spus mai înainte, cred că m-a și apărat de multe...

– Erau toate foarte curate.

– Da, m-ați întrebat acum de amintire, de multe ori tocmai la această amintire mă duceam.

– Revine în minte fără voia dumneavoastră, prea frumoasă.

– Chiar și cu voie... mă duceam acolo ca să scap de altele...

– Da, așa este, o oază de curățenie.

– ...de curățenie a oamenilor, în primul rând. Nu era vorba numai de aceste rude ale mele, ci de tot satul.

– Vedeți, sunt niște valori la care noi acum nu știm dacă mai gândim, cel puțin nu din perspectiva citadină.

– Nu, le-am pierdut, sunt pierderile noastre, mi-e teamă că irecuperabile.

– Așa este.

– Dacă nu se străduie nimeni să redea satului funcția pe care a avut-o, aceea de a păstra puritatea omului. Satul e încă păstrător de puritate. Și noi îl atacăm în continuare, nedându-i sprijin economic, în primul rând. Așadar, dacă ar fi să vorbim despre trecerea aceasta de la economia cooperatistă, să-i zicem, la economia de astăzi, capitalistă, uităm un lucru: că țăranul, atunci când își lucra pământul, înainte de a fi obligat să intre în cooperativa agricolă, avea și atelaje, avea și cal, avea și vacă, avea și oaie, eventual... când a intrat în cooperativă i s-au luat toate astea. A mai rămas doar cu vaca și cu oaia. Acum, când a fost repus în posesie, a fost repus în posesie numai cu bucata de pământ – dar el cu ce s-o lucreze? Cel puțin în zona de unde provin eu, în această comună, Doljești, oamenii nu aveau întinderi mari, dar cu ce aveau le puteau lucra. Sigur că trecea, eu sunt sigur, trecea foarte ușor țăranul, dacă n-ar fi fost perioada aceasta comunistă, de la lucrul individual pe parcele la lucrul în armonie, în cooperare cu vecinul care avea tot o parceluță și așa mai departe.

– **Era comunitatea lor.**

– Era comunitatea lor, or acum nu s-a mai refăcut comunitatea și pentru că țăranul nu mai are încredere, dar și pentru că, din cine știe ce impuls interior, s-a distrus tot; adică ceea ce era necesar pentru lucrul pământului, concentrat undeva la SMT-uri atunci, a fost distrus acum; toate mașinile, tractoarele puteau fi date comunei X, nu direct țăranului, dar se putea constitui foarte bine un fel de gospodărie nesocialistă, la care să participe țăranii și să se lase convinși, dar să aibă totul la dispoziție, să aibă ceea ce aveau înainte ca gospodari individuali.

– **Revenind la dumneavoastră, ce citeați pe la vârsta aceea – 9 ani?**

– Citeam povești. Îmi amintesc de Creangă. Atât. Alte amintiri nu am.

– **Dar citeați Creangă.**

– ...și alte cărți de povești, fără îndoială.

– **Biblioteca de la școală era, din punctul acesta de vedere, bogată?**

– Da, ieșind din copilărie și venind la liceu, da. Aici am început să citesc literatură română. Da, biblioteca școlii noastre era destul de bogată, dar mai bogată era biblioteca orașului, mă duceam foarte des la biblioteca orașului.

– **Deci funcționau bibliotecile.**

– Am avut un raport foarte bun cu această bibliotecă, apoi, pe tot parcursul... vreau să spun, și după terminarea liceului, atât de bun acest raport încât...

Eu aveam nevoie de bani și, la terminarea liceului, n-am dat examen la facultate. Un an, am zis, voi munci să-mi fac cele de trebuință și biblioteca din Roman mi-a găsit un loc, un loc în comuna Văleni – nu știu dacă vă spune ceva acest nume – este o comună extraordinară, între Roman și Piatra Neamț. Am avut norocul să fiu un an acolo bibliotecar... comunal și am îmbogățit mereu fondul de carte cu ajutorul Romanului și... dar să vă spun ce e cu acest Văleni. Comuna aceasta, Văleni, era foarte bogată, la nivel de țăran, și foarte modernă, modernizată într-un fel la moșia unui personaj interesant, care se chema Stârcea, se numea Stârcea ot Văleni, care fusese mareșalul regelui, și din câștigul pe care-l

avea din această poziție acest moșier adusese acolo apă, a construit un parc extraordinar, din vițe unice, aduse din diferite locuri, care parc, în sfârșit, după '89, a devenit rezervație a Academiei Române. Acolo era și o biserică – și este – o biserică foarte veche.

– **Așadar, e protejat acum tot.**

– E protejat, dar în ultima vreme am înțeles că sunt urmași ai lui Stârcea care vor înapoi pământuri – sigur, erau pământuri întinse – vii, livezi.

Da, acolo am avut o experiență interesantă... foarte interesantă, și am cunoscut iarăși oameni... și i-am asemănat cu cei de dincolo, cei de dincolo fiind cei de la Doljești, adică și vrednici, și având caractere foarte ferme. Asta am constatat-o pentru că vremea aceea, când m-am dus eu, deci 1956, era vremea accelerării procesului de cooperativizare ...ei! Or, oamenii ăștia nu voiau să intre în colectiv.

– **Și aveau personalitate, se opuneau, rezistau, domnule profesor?**

– Bineînțeles, au rezistat, au rezistat până după plecarea mea, pentru că era un om care, din întâmplare, era gazda mea, de care depindea totul. Și toți spuneau: când se înscrie ăla atunci mă-nscriu și eu! Iar acela zicea: nu mă-nscriu în vecii vecilor!! Avea un băiat care lucra la Reghin, la fabrica de instrumente muzicale. Era și un foarte bun apicultor. Nu mă-nscriu!

– **Oameni vrednici.**

– Eu repet: m-am întâlnit cu lume foarte curată și foarte de caracter, cum se spune astăzi. Ei, și după ce am venit la facultate, în anul în care am dat examen la facultate, am rămas în raporturi cu ei, în raporturi foarte bune cu gazda, și mi-a spus c-au trecut să se înscrie toți, pentru că a venit la un moment dat băiatul de la Reghin și s-a certat la MAT cu polițaiul, și i-a dat cu sticla-n cap... Și-a venit primarul sau, mă rog, secretarul, cum se chema, și i-a spus: închisoare pentru băiat sau faci cerere de înscriere în cooperativă! Și a făcut cerere de înscriere și, în felul acesta, s-a format cooperativa agricolă de la Văleni.

– **O, Doamne, ce vremuri, într-adevăr!**

– Tot la Văleni am avut o altă experiență interesantă în care, să spunem iarăși, m-am întâlnit cu oameni, de data aceasta o întâlnire mai ciudată,

norocul meu pentru că se formaseră echipe din profesori, intelectuali satului, medici pentru a merge din casă-n casă, să-i convingă pe oameni... echipe din care Irimia nu voia să facă parte. Și m-au chemat la raport, m-am trezit chemat acolo la careu, toți profesorii și alți intelectuali, un personaj a început să vorbească despre această aroganță a mea, care nu vreau să înțeleg politica partidului. Da, veniseră și de la Roman și de la Bacău secretarii de partid.

– **Să vă judece...**

– Da, ei erau acolo de destulă vreme, pentru că trebuia să se termine odată cu povestea asta, cu refuzul țăranilor, și au găsit personajul... aveam 17 ani...

– **A avut consecințe?**

– Asta e minunea mea, că n-a avut consecințe, în sensul că, după ce mi s-a făcut acest rechizitoriu, primul secretar de la Roman m-a întrebat ce am de spus. Și i-am spus, ce să fac, sunt de la oraș, mă duc din când în când la bunici, mă rog, nu știu, n-am argumente, văd că ei stau bine și așa mai departe... n-am argumente, nu știu cum să mă duc. Pe de altă parte, sunt aici bibliotecar și vreau să le dau oamenilor cărți și, prin carte, se vor lumina...

– **Excelent argument!**

– ...iar dacă bat la poarta lor, ei nu mai vin la bibliotecă, pentru că îi văd că sunt împotriva. Și acela spune: Bine, tov. Irimia, să vii la mine, că-și făcuse în școală un birou, în care statul-major urmărea cum stau lucrurile; și tovarășul acesta prim-secretar zice: Tov. Irimia, să-mi faci o listă cu cărțile de care ai nevoie! I-am făcut listă, cărțile n-au venit, dar nu s-a legat nimeni de mine.

– **Da, iată că au mers argumentele de data aceasta.**

– Au mers argumentele, s-au întâlnit și cu un om, prim-secretar de partid, comunist fiind, treaba lui, dar era totuși un om cu o anumită deschidere.

– **A fost un mic noroc, se putea întâmpla și altceva... dacă dădeai peste un om îngust la minte.**

– Da, mă dădea afară imediat, nu era nicio problemă...

– **Sigur, nu era greu deloc!**

– Nu, și era și o obișnuință.

– **Când ați susținut examenul la Facultatea de Litere cum a fost? Erau mulți candidați?**

– Da, erau, eram 5 pe-un loc, cred. A fost, mă rog, înspăimântător înainte, pentru că erau multe examene, dar încetul cu încetul s-au depășit toate, noi eram atunci în perioada, ca să vorbesc de notare, în perioada de schimbare a notării. Până atunci se nota până la 5 și atunci s-a trecut la notarea până la 10. Îmi amintesc de un coleg – a devenit apoi scriitor – care luase numai de 4 și 5, în sfârșit la un moment dat i-au dat un 6 și ce-ai să faci tu acum, păi, am să scriu acasă, că el dădea mereu raportul acasă, am să scriu acasă că am fost așa de bun că au fost obligați să inventeze.

– **...să depășească cinci-ul.**

– Da, a fost un examen, mă rog, nu ușor, mai ales că erau și zone mai puțin cunoscute mie, introduseseră atunci o istorie în care trebuia să intre și istoria partidului comunist al Uniunii Sovietice... dar, a trecut.

– **A trecut. Voiam acum să vă întreb, domnule profesor, studiile despre limbajul poetic eminescian sunt prevăzute a apărea în mai multe volume. Au apărut până acum două dintre ele – varianta de *Semne și sensuri poetice*, la acelea mă refer. Câte volume vor apărea?**

– Câte se va putea! Nu, ele sunt gândite în 5 volume, oarecum raportate la un nucleu semantic al câmpului, prin urmare a fost *Arte*, primul volum, *Elemente primordiale*, care vor continua în celălalt volum, apoi va fi un volum despre lumea din jur și un volum despre ființa umană, care va fi cel mai greu, pentru că aici intră și *iubire*, și *gândire*...

– **Cel mai complex.**

– Cel mai complex...

– **Din colectivul pe care îl aveți la universitate, doctoranzii despre care ne-ați vorbit, vor contribui categoric la...**

– ...fără ei nu se putea face nimic! Ei au contribuit esențial la aceste interpretări, eseuri, cum le spuneți, dar un eseu în sensul bun al ter-

menului și ei rămân în continuare nucleul la care se adaugă alți tineri, pentru a duce mai departe această cercetare.

– **Este formidabil, vreau să spun celor care ne urmăresc emisiunea că am întâlnit mai rar, mergând prin țară, această conștiință a continuității unei munci!**

– Vă spuneam mai înainte că aceasta este bucuria mea, că s-a putut constitui un grup, iar acest grup s-a păstrat... nucleul; la o primă etapă au fost câțiva, apoi s-au adăugat unii, au plecat alții, și așa mai departe, dar, în orice caz, a rămas de fiecare dată cineva din grupul precedent și aceasta a asigurat coordonarea și armonia dintre colaboratorii la *Dicționar* și la alte activități pe care le facem sub semnul lui Eminescu.

– **Toate articolele, eseurile pe care le citim în *Semne și sensuri poetice* merg, de fapt, către ideea de hermeneutică a textului.**

– E o hermeneutică a textului care are, spre deosebire de hermeneutica practică mai frecvent, și aspectul hermeneuticii limbii, adică, plecând de la această idee că, în stratul ei de adâncime, limba are toate impulsurile și că Eminescu a fructificat aceste posibilități ale limbii. Și întâlnirea dintre limba română și gândirea lui Eminescu, care a cuprins mare parte din gândirea umanității – sigur. Se revoltă unii când aud vorbindu-se de *omul deplin al culturii românești*... M. Eminescu este omul deplin al culturii românești pentru că e spirit enciclopedic și e un spirit *liber* față de creațiile cu care s-a întâlnit și cu care se întâlnește. Or, această întâlnire cu valori exponențiale din cultura umanității a participat la ființa poetică a lui Eminescu. Există, așadar, această întâlnire extraordinară între ființa culturală a lui Eminescu îmbogățită pe temeiul unei creativități specifice și limba română, și cultura românească, în același timp, cultura autohtonă cu care Eminescu a știut să se întâlnească, acolo, în stratul de profunzime, dând la o parte, dacă ar fi să mă refer la o spusă a lui Steiner, în cartea *După Babel*, dând la o parte praful de pe limbă, care s-a interpus între noi și lume. Pentru Steiner, aceasta este limba acum: un geam prăfuit între mine și ființa lumii. Or, Eminescu a dat la o parte acest praf și el comunică cu stratul de adâncime al limbii, iar stratul de adâncime al limbii este consubstanțial semanticii originale a culturii românești.

Eugenia BOJOGA

Eugeniu Coșeriu și Școala lingvistică de la Tübingen (II)

E.B. – profesoară de lingvistică la Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj. Publicistă, traducătoare, membră a Société Internationale de Linguistique Romane.

A colaborat la proiecte naționale și internaționale, printre care *Eugenio Coseriu – Erfassung und Publikation unveröffentlichter Manuskripte* (Universitatea „Karl Eberhard” din Tübingen). Autoare a numeroase studii și articole, publicate în țară și în străinătate. A editat, în colaborare, *První mezinárodní symposium české rumunistiky. Primul Simpozion internațional de studii românești din Cehia* (2006), *Eugenio Coseriu: Perspectives contemporaines*, vol. I-II (2013) și volumul *Limba română – „între paranteze”? Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova* (2013).

Maestrul trebuie să fie admirat și respectat

1. A doua condiție indispensabilă pentru edificarea unei școli de lingvistică, în viziunea Claudiei Mejía Quijano, autoarea cărții *Le cours d'une vie. Portrait diachronique de Ferdinand de Saussure*, ar fi afecțiunea discipolilor pentru Maestru. Considerat ca *axis mundi* pentru universul interior al oricărui curent de idei, Maestrul trebuie să fie respectat, admirat, iubit și... temut. Această gamă variată de sentimente, pe care Maestrul o poate trezi în discipoli, alcătuiește o zonă lexicală foarte amplă: de la *a-i arăta simpatie, a-l trata cu deosebit respect și atașament sufletec, a-i purta un sentiment profund de afecțiune și devotament, a avea considerație și prețuire deosebită față de el, până la a le fi frică, a le inspira teamă* discipolilor. Ceea ce îi scapă însă Claudiei Mejía Quijano este faptul că Maestrul, pentru a le putea transmite elevilor / studenților săi pasiunea față de disciplina sa, trebuie să aibă el însuși o stare de dăruire totală. Cert este că doar din plenitudinea acestei stări de dăruire totală poate să încolțească în sufletul discipolilor săi pasiunea pentru studiul limbajului, care generează apoi simpatie, bunăvoință sau afecțiune

■ * Continuare. Partea I în nr. 5, 2014, p. 65-77.

pentru „agentul acțiunii”: Maestrul, în calitate de factor activ care le „provoacă” / stimulează cunoașterea.

În cazul reprezentanților Școlii de la Tübingen, credem că, fără o simpatie reciprocă și, implicit, fără respect pentru Maestru, aceasta nu s-ar fi putut constitui din capul locului. De la bun început, viitorii discipoli remarcaseră faptul că Eugeniu Coșeriu venea cu o metodă nouă de predare, că vorbea foarte multe limbi străine și că avea o mare deschidere spre alte orizonturi culturale, pe lângă viziunea sa proprie asupra limbajului, într-un cuvânt, că era altfel decât ceilalți profesori.

Înaripați de entuziasm, studenții făceau comparație între Coșeriu și ceilalți dascăli de lingvistică romanică. În aceasta ecuație, termenii de comparație sunt diferiți, în funcție de generația pe care o reprezintă fiecare discipol. Cu toate acestea, cel mai frecvent apar citați Ernst Gamillscheg, Gerhard Rohlfs, Mario Wandruszka, Hans Helmut Cristmann, dar și alții. Bunăoară, G. Narr consideră că, spre deosebire de E. Gamillscheg și G. Rohlfs, „Eugeniu Coșeriu venea cu un aer proaspăt și cu o altă metodă”. În consecință, „el a ridicat la un alt nivel studiul limbilor romanice la Universitatea din Tübingen, bazând acest studiu pe un fundament filozofico-conceptual foarte larg, ceea ce nu se mai făcuse până atunci. De aceea mulți studenți de la alte centre universitare din Germania, auzind de E. Coșeriu, au început să se transfere la Universitatea noastră”²⁴.

H. Geckeler, care studiasă cu Wandruszka, remarcă la Coșeriu diversitatea tematică și amplificarea permanentă a domeniilor tratate, precum și deschiderea sa spre alte orizonturi, nebănuite de studenții nemți până atunci. Astfel, până la venirea lui Coșeriu la Universitatea din Tübingen, nimeni dintre profesori nu le vorbise de spaniola din America sau de portugheza din Brazilia: „Bineînțeles, știam cu toții că spaniola și portugheza nu se limitează la peninsula Iberică, însă cam atât. Poate și pentru faptul că profesorii noștri nu prea călătoriseră, ei făcând parte din altă generație. Pe atunci, un drum cu vaporul din Germania până în America de Sud dura cam șase săptămâni (...). Coșeriu, prin tematica vastă pe care o aborda la cursuri și seminarii, a lărgit considerabil aria de investigație, de cuprindere a limbilor romanice. În ceea ce privește spaniola și portugheza din America, de atunci au devenit teme constante / recurente în activitatea noastră didactică și științifică. Pe de altă parte, ocupându-se de spaniola și portugheza din America de Sud,

E. Coșeriu a pregătit un cadru propice pentru receptarea literaturii hispano-americane pe care, spre surprinderea noastră, o cunoștea foarte bine. Or, profesorii noștri nu aveau nici pe departe astfel de cunoștințe și din motivul că nu aveau deschidere, limitându-se la lingvistică și doar la lingvistica tradițională²⁵.

Wolf Dietrich, care studiasse anterior la Universitatea din Münster, apoi la Montpellier, în Franța, avea alți termeni de comparație. El mărturisește că Prof. Coșeriu îi impresionase de la bun început prin varietatea tematică a cursurilor pe care le-a propus – „o gamă vastă de cursuri opționale în toate limbile romanice, ceea ce nu făcuse nici unul dintre profesorii noștri până atunci. Îmi amintesc că pe lângă cursurile magistrale de lingvistică generală și romanică, pe care le ținea, Coșeriu avea obiceiul să ne ofere în fiecare semestru ceva nou, fie că era vorba de un curs special / opțional de portugheză sau sardă, fie de provenșală sau catalană, fie de latina vulgară și primele diferențieri ale limbilor romanice, fie de sistemul verbal romanic sau tipologia limbilor romanice. În plus, fiind un mare cunoscător al literaturilor scrise în aceste limbi, obișnuia să țină și cursuri intitulate generic *Comentarii de texte literare*, ilustrative pentru fiecare limbă romanică în parte, o interpretare criticofilologică a celor mai semnificative texte²⁶.

Nu doar H. Geckeler, W. Dietrich, G. Narr ș.a. au legitimat să se pronunțe asupra diferenței dintre Coșeriu și ceilalți profesori, ci și următoarele generații de discipoli. Cât privește nota distinctivă a lui E. Coșeriu, în comparație cu H. Helmut Christmann, M. Ringmacher consideră că „deosebirea dintre cei doi era că Profesorul Coșeriu avea un sistem al său – teoria sa lingvistică – în care credea, pe când Profesorul Christmann nici măcar nu admitea așa ceva²⁷.

Cursurile lui Coșeriu, mesajul său științific, calitățile sale didactice au fost remarcate nu doar de studenții nemți, ci și de cei din alte țări. Astfel, Ana Agud rememorează că în 1971 terminase facultatea și vroia să facă o teză de doctorat despre descrierea structurală a cazurilor în greacă și latină, însă profesorii de la Universitatea din Salamanca considerau acest subiect dificil și lipsit de perspective. Norocul ei a fost că în acel moment a venit Eugeniu Coșeriu la Salamanca, fiind invitat de prof. E. de Bustos Tovar pentru a ține un ciclu de prelegeri de semantică structurală. „Frecventând acele cursuri, mi-am dat seama imediat de anvergura științifică și filozofică a concepției sale – care mi s-a părut

din capul locului foarte interesantă – și de perspectivele pe care le oferea”²⁸.

La fel fusese perceput Coșeriu și de către Nelson Cartagena pe când acesta era tânăr student în Chile: „Cursurile și întreg mesajul lui Coșeriu aduceau o undă proaspătă la Universitatea din Santiago de Chile, de aceea mi-au produs o impresie extraordinară, iar personalitatea sa m-a fascinat de-a dreptul. Dincolo de aspectele de noutate absolută a prelegerilor sale, Coșeriu m-a impresionat și prin cunoașterea profundă a mai multor limbi. În timpul conferințelor reproducea din memorie fragmente din latină, greaca veche, germană, franceză, italiană etc. Am observat de asemenea caracterul sistematic al predării, creativitatea și extraordinara sa inteligență. Eu, fiind foarte tânăr, am fost de-a dreptul copleșit de toate acestea”²⁹.

2. Discipolii mărturisesc că Eugeniu Coșeriu era pentru ei un profesor agreabil, cu un farmec personal aparte, foarte exigent și cu multă știință de carte³⁰. Tinerii de la Tübingen care avuseseră ocazia să participe la prelegeri sau să-l asculte la seminarii remarcaseră amploarea cunoștințelor sale, anvergura concepției sale asupra limbajului, modalitatea interactivă a întâlnirilor săptămânale și carisma sa. Într-un cuvânt, ei și-au dat seama că E. Coșeriu este profesorul pe care îl căutau intuitiv, profesorul cu care vroiau să studieze, să se formeze. Cei mai mulți dintre discipoli au avut norocul să intre în contact direct cu dumnealui, fiind studenți la Tübingen, alții au mers acolo în mod special. Jürgen Trabant a fost unul dintre aceștia, el s-a transferat de la Universitatea Liberă din Berlin la Tübingen, Rudolf Windisch a venit de la Universitatea din Bonn, iar Brigitte Schlieben-Lange renunțase la Universitatea din München pentru a putea studia cu Coșeriu. Alți studenți îl urmașeră din America de Sud. Interesant este că fenomenul „migrației” spre Tübingen se regăsește și la generațiile următoare de discipoli ai lui Coșeriu.

Altă categorie de discipoli o reprezintă cei care l-au descoperit pe Coșeriu „din scrieri”, adică citindu-i mai întâi studiile. Exemplul prototipic ni-l oferă Harald Thun, originar din nordul Germaniei, care își începuse studiile la Universitatea Christian-Albrecht din Kiel. Iată ce a urmat: „Chiar în primul semestru am citit un text de-al lui Eugeniu Coșeriu, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, care mi-a plăcut foarte mult fiindcă îmbina teoria cu analiza faptelor lexicale. Tocmai în

acea perioadă plecase din Kiel profesorul nostru de lingvistică romanică. M-am gândit atunci de ce să nu merg la o universitate unde există deja un profesor cu renume cu care aş putea să învăţ lingvistică romanică la modul serios? În felul acesta am ajuns la Tübingen. Aceasta se întâmpla în 1969³¹.

În cazul lui Heidi Aschenberg s-a născut o simpatie de la prima lectură, un fel de empatie între cititor şi autor, fiindcă, dincolo de cuvinte, textele lui Coşeriu i-au mai transmis ceva. Astfel, după lecturi serioase şi temeinice, va lua decizia hotărâtoare: „În 1973, fiind studentă la Universitatea din Bonn, plecasem cu o bursă de un semestru la Paris, tocmai în perioada când îl descoperisem pe Coşeriu şi îi citeam studiile cu mult interes şi acribie. Atunci mi-am dat seama că dacă aş studia cu el, m-aş ocupa nu doar de filologia romanică, ci şi de filozofia limbajului. Dat fiind că ambele specializări îmi plăceau la fel de mult, *descoperindu-l pe Eugeniu Coşeriu, am descoperit, de fapt, profesorul de care aveam nevoie*. Interesele mele, prin faptul că eram studentă la filozofie, nu se orientau spre lingvistica empirică (...), ci mai curând spre o perspectivă interdisciplinară, să zicem, întâlnirea dintre lingvistica romanică şi critica literară sau cea dintre lingvistica romanică şi filozofie. În felul acesta, *în Coşeriu am întâlnit Maestrul ideal pentru preocupările mele*. Mai ales după ce am citit *Geschichte der Sprachphilosophie*, cele două volume editate de Narr şi Windisch, *m-am convins sută la sută că el era profesorul pe care îl căutam cu atâta feroare*. De aceea, întorcându-mă de la Paris, primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă transfer de la Universitatea din Bonn la Tübingen³².

Pentru Donatella di Cesare rolul de „mediator” l-a avut Tullio di Mauro, distinsul profesor de filozofie a limbajului la Universitatea din Roma, care i-a indicat pentru lucrarea sa de licenţă, ca bibliografie obligatorie, *Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart* şi i-a sugerat să meargă la Tübingen. Iată ce mărturiseşte D. di Cesare:

„Cu lucrarea de licenţă în mână, m-am dus imediat după sosirea la Tübingen la întâlnirea cu profesorul Coşeriu. Era multă lume şi a trebuit să aştept. Între timp, în Italia, primisem deja o grămadă de descrieri vizavi de persoana dumnealui. Cea mai mare parte nu era favorabilă (...). Impresia mea a fost însă exact opusă, întrucât mi-am dat seama imediat că autoritatea sa, care nu avea nimic în comun cu autoritarismul, se învecina cu carisma. Aveam douăzeci şi doi de ani, dar nu eram înspăi-

mântată. Mi-a spus să intru și a început, spre marea mea surprindere, să vorbească într-o italiană impecabilă, cu totul lipsită de accent. Eu i-am spus puțin ridicolă: «Vin de la Roma». «Pelerin ce vine de la Roma», mi-a replicat el surâzând. Și a adăugat în siciliană, făcând o aluzie voită la Pagliaro: «Așezați-vă». M-am așezat, dar înclinându-mă înspre el, am început să-i vorbesc pe scurt despre lucrarea mea. El o răsfoia.(...) M-a privit plin de curiozitate și mi-a spus: «Reveniți mâine».

În ziua următoare, în timp ce mă învăTEAM prin *Neuphilologikum* din Tübingen, cineva m-a oprit ca să mă întrebe, nu fără invidie, cum am reușit să-l determin pe Coșeriu să-mi citească integral lucrarea de azi pe mâine. Dar eu nu știam despre ce este vorba. M-am dus la Coșeriu. Frau Ott, secretara, m-a prezentat. Mă aștepta cu lucrarea în mână, plină de fișe și sublinieri. Era adevărat, o citise. A început cu o critică neîndurătoare, punctând rând după rând. Era foarte concentrat, ochii priveau în gol. Vorbea cu o precizie terminologică și conceptuală pe care n-o mai întâlnisem la nimeni până atunci. Mi-am spus, în gând, că într-o zi aș vrea să vorbesc și eu așa și în cel mai mare număr de limbi posibile. De la Heraclit a trecut la Platon, apoi la Aristotel, surprinzând perfect limitele lucrării mele, dar și stimulându-mă să le depășesc.

Era ca și cum ar fi citit toată bibliografia auxiliară în noaptea ce trecuse și ar fi reușit în acel moment să facă o sinteză a sa, magistrală. A încheiat spunând: «Vă spun un lucru foarte dur: ar trebui să renunțați la tot, ar trebui doar să studiați, să rămâneți în Germania și să studiați»³³.

3. Pentru discipoli, întâlnirea cu Maestrul a fost decisivă. Anii lor de studii au fost nu doar o acumulare de cunoștințe, ci o adevărată ucenicie care avea să-i formeze din punct de vedere intelectual și uman. Unii dintre ei vor recunoaște că experiența cu Coșeriu i-a marcat profund: „Ucenicia mea la Eugeniu Coșeriu a constituit perioada cea mai interesantă și mai importantă în formarea mea ca lingvist. (...) Împreună cu colegii mei, am avut noroc de niște ani rodnici în pregătirea noastră, ani în care am discutat mult, am învățat să percepem o limbă din interior, am acumulat experiență, am trăit clipe minunate și, lucrul cel mai important, am învățat să gândim cu capul nostru (sau pe cont propriu)”³⁴.

Discipolii au învățat că, pentru a deveni lingviști, e nevoie de dăruire și de sacrificiu, de deschidere spre cât mai multe orizonturi culturale,

în acest sens ei au asimilat mesajele implicite și explicite ale Maestrului. Așa cum mărturisesc în interviurile noastre, Profesorul Coșeriu a pretins de la ei o atitudine serioasă față de studiu, devotament, perseverență, abnegație și sacrificiu. Exigent până la sânge, dar și afectuos la nivelul relației umane, personalitatea sa a exercitat o mare putere de atracție, fascinându-i pe tineri. El le-a deschis o poartă spre cunoașterea lingvisticii, dar mai ales spre cunoașterea de sine. Mai întâi însă, în cadrul seminariilor speciale, destinate studenților avansați, ei au avut nevoie de timp ca să se obișnuiască cu un tip de critică foarte dură. „Dacă cineva prezenta un referat, atunci trebuia să suporte toate consecințele de rigoare, adică observațiile și sugestiile lui E. Coșeriu, ceea ce nici un profesor nu mai făcuse într-o manieră atât de implacabilă. Profesorul analiza afirmațiile noastre, frază cu frază, și întreba ce sens are cutare sau cutare sintagmă (...). Paradoxal, asta i-a stimulat pe cei mai buni. În plus, cu el se putea discuta și după terminarea cursurilor, nu doar la seminarii. Profesorul putea fi abordat la orice oră! Aceasta a fost, cred, și metoda cea mai bună pentru a crea ceea ce ulterior se va numi *Școala lingvistică de la Tübingen*”³⁵.

Cât privește seminariile pentru studenții avansați, Manfred Ringmacher mărturisește că a învățat foarte mult, mai ales din comentariile Profesorului Coșeriu pe marginea referatelor prezentate de către studenți: „Odată, la un seminar despre istoria cazurilor, au venit foarte puțini studenți, gândind probabil că limbile romanice nu dispun de categoria cazului și deci romaniștii nu ar trebui să se ocupe de acest aspect. Așa că au fost prezenți doar cei de la catedră, asistentul, doctoranzii și cu mine. Rezultatul a fost că am participat la unul dintre seminariile cele mai interesante de care îmi aduc aminte. Eu am avut curajul să vorbesc despre teoria lui Hjelmslev din *La catégorie des cas*. Firește, nu mă simțeam pregătit, însă cu explicațiile furnizate de Profesor m-am descurcat foarte bine. Cu vasta sa experiență de cititor al textelor hjelmsleviene, Coșeriu m-a încurajat și m-a ajutat. Așa, de fapt, mi-l și amintesc mereu, cu contribuții strălucite în situații de dialog: studentul punea o întrebare și primea nu doar un răspuns, ci o serie de răspunsuri la întrebări pe care încă nu avusese timp să le formuleze, dar care erau latente în capul său”³⁶.

4. În memoria discipolilor, Eugeniu Coșeriu a rămas ca o persoană care s-a aflat într-o evoluție intelectuală permanentă, manifestând un inte-

res viu pentru toate aspectele limbilor particulare și ale limbajului în general. În plus, el citea tot ce-i nimerea în mână, tot ce-i trimiteau alții: discipoli, prieteni și lingviști din diferite țări (inclusiv ceea ce îi expedia Anamaria Coșeriu, fiica sa, redactor la editura *dtv* din München, care îi trimitea colete întregi cu romane polițiste, pe care Coșeriu le devo-
ra de-a dreptul). N. Cartagena confirmă că E. Coșeriu a atins mereu teme noi și aspecte inedite în câmpul său de investigație: „Dacă avea o studentă din Japonia, Coșeriu începea să se intereseze de gramatica japoneză, dacă avea un doctorand din Africa de Sud, începea să se ocupe și de limbile africane sau de cele creole ș.a.m.d.”. În ce privește reproșul unora că E. Coșeriu s-ar fi risipit scriind multe studii punctuale, și nu o sinteză, cum ar fi putut să facă, Cartagena afirmă: „Deși Coșeriu însuși nu a scris o singură operă monumentală, el a scris atâtea studii, atâtea cărți monumentale prin discipolii săi. Prin urmare, faptul că s-a dedicat elevilor săi i-a multiplicat opera prin intermediul acestora. În felul acesta, spiritul lui Coșeriu și teoria sa au fost preluate de toți discipolii săi, fie că aceștia recunosc sau nu. (...) Îmi vine în memorie un gest al regretatei Brigitte Schlieben-Lange care, cu ocazia celei de-a 70 aniversări a lui Coșeriu, ne-a trimis câte o carte poștală fiecăruia care a participat la acea manifestare, drept mulțumire, scriind „Pentru Coșeriu în Heidelberg” și mi-a trimis-o mie, „Pentru Coșeriu în Münster” și i-a trimis-o lui Dietrich și Geckeler. Tot astfel, „Lui Coșeriu în Kiel” și i-a expediat-o lui H. Thun, „Lui Coșeriu în Rostock” și i-a trimis-o lui R. Windisch ș.a.m.d. În felul acesta, a trimis fiecărui discipol al lui Eugeniu Coșeriu câte o carte poștală simbolică”³⁷.

În memoria discipolilor, Eugeniu Coșeriu a fost, cu cuvintele Anei Agud, asemenea unui *Guru* din tradiția hindusă, un *Maestru spiritual* modern care practică toate virtuțile și care, cu lumina rațiunii, împrăștie întunericul dens în care sunt învăluiți discipolii. El se conduce cu demnitate și independență, are suflet de părinte pentru toți discipolii. Prin înțelepciunea sa, el strălucește ca soarele în mijlocul norilor groși ai ignoranței înconjurătoare. Discipola de la Universitatea din Salamanca depune mărturie în acest sens:

„Nu am cunoscut niciodată – nici direct, nici indirect – o persoană cu o cultură atât de vastă și atât de exactă în detalii cum era cea a lui Eugeniu Coșeriu. Cunoștințele sale nu cuprindeau doar competențe în limbi (moderne și clasice), incomparabile cu ale altor lingviști, ci și

o familiarizare profundă cu literaturile acestor limbi, citite de fiecare dată în limba originală. În plus, cunoștea din prima mână practic toată bibliografia lingvistică europeană din Antichitate până în prezent. Lecțiile sale de filozofie și estetică erau complete. El avea o cultură impresionantă și în alte domenii (și tipuri de științe): istorie, matematici, științe ale naturii, psihologie, științe sociale etc. Eugeniu Coșeriu a fost poate ultimul geniu universal al istoriei europene. [...] Acum e la modă printre teoreticienii literari să se afirme că acest concept – de geniu – apărut în romantism este deja depășit. Eu îi contrazic, demonstrând că geniul există... Drept dovadă, eu am cunoscut unul! El e complet diferit de toți ceilalți și când îl întâlnești, îl identifici imediat, îți dai seama de el. Nu e doar o particularitate culturală a unei epoci, ci într-adevăr oameni geniali există. Eugeniu Coșeriu a fost unul dintre aceștia”³⁸.

Capacitatea de muncă a Maestrului

1. În strânsă conexiune cu primele două condiții – latura activă a învățării, respectul și admirația pentru Maestru – se află cea de-a treia: capacitatea de muncă a Maestrului. Cl. Mejía Quijano consideră că un mentor adevărat trebuie să fie înzestrat cu o forță de muncă ieșită din comun – așa cum era, de altfel, și F. de Saussure – astfel încât prin propriul său exemplu de efort susținut, de tenacitate și perseverență să devină un punct de referință pentru elevii săi.

Cât îi privește pe reprezentanții Școlii de la Tübingen, aceștia au remarcat de la bun început puterea de muncă a lui E. Coșeriu, considerând-o drept una dintre trăsăturile fundamentale ale personalității sale. Astăzi știm că Profesorul a fost productiv pe tot parcursul vieții sale, chiar cu puțin înainte de moarte, fiind grav bolnav, încă stătea la masa de lucru, citind și redactând ultimele sale studii. Cu toate acestea, epoca de la Montevideo – anii 1951-1963 – a fost cea mai prodigioasă din toate punctele de vedere. În acei ani a publicat studii fundamentale, precum *Sistema, norma y habla, Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje, La geografía lingüística, Determinación y entorno, Sincronía, diacronía e historia* ș. a. În plus, Coșeriu a scris lucrări ample încă nepublicate, cum ar fi *La corrección idiomática* și *Teoría lingüística del nombre propio*, ale căror manuscrise – aflate în Arhiva sa de la Universitatea din Tübingen – numără sute și mii de pagini. Coșeriu era concomitent profesor la Facultatea de Științe Umaniste a Universității din Montevideo și la

Institutul Pedagogic, unde ținea cursuri de lingvistică generală, filologie clasică, istorie a limbii italiene, dialectologie spaniolă etc. În același timp, ținea cursuri de *Psihologia artei* și de *Istorie a jurnalismului italian*, discipline îndepărtate de filologie. Nu întâmplător, la un moment dat, avea 48 de ore pe săptămână, un lucru greu de imaginat în zilele noastre. Întrucât materialul bibliografic lipsea, pentru multe cursuri trebuia să pregătească introduceri și colecții de texte, cum ar fi: *Texte pentru cursul de latină*, *Introducere în lingvistică*, *Istoria limbii spaniole*, *Texte de estetică* etc. Pe scurt, afirmă J. Kabatek, în acei ani E. Coșeriu a dezvoltat o activitate atât de intensă, încât este greu să ne imaginăm că ar fi avut timp să mai și doarmă³⁹.

Or, cunoscând toate aceste amănunte și, mai ales, puterea de muncă a lui E. Coșeriu, care la Universitatea din Tübingen se manifesta printr-o activitate vastă și diversă, elevii săi au încercat să țină pasul cu el. De altfel, ei mărturisesc că era multă muncă și disciplină de luni până sâmbătă. Un caz ilustrativ este cel al lui Jens Lüdtke, care la sfârșitul anului, atunci când s-a dus la *Finanzamt* (Finanțe / impozite) să depună fișa cu veniturile sale pentru anul în curs, a scris în formular că a lucrat de luni până sâmbătă (în felul acesta avea dreptul să deconteze o parte din impozit, invocând drumul de acasă la Universitate). Atunci funcționarii i-au cerut să prezinte o dovadă că muncește și sâmbăta, deoarece în Germania erau cinci zile lucrătoare pe săptămână. J. Lüdtke s-a dus la Profesor, i-a explicat situația, iar E. Coșeriu i-a semnat fără nicio ezitare acea adeverință. Cert este că Profesorul Coșeriu, prin propriul său exemplu, a știut să-i mobilizeze pe discipoli, mulți dintre aceștia fiind capabili să acceadă la nivelul tensiunii intelectuale la care el însuși era conectat. Cu cuvintele lui R. Windisch, „dacă cineva vroia să devină discipol al lui Coșeriu, trebuia cel puțin să încerce să muncească așa cum muncea el”. Fiind conștienți de propriile lor limite și de faptul că nu vor fi în stare să ajungă la o astfel de performanță, ceea ce ei puteau să facă era „să-și propună cel puțin să-l imite”. Responsabili și serioși, ei s-au dedicat în întregime studiului, asumându-și principiul coșerian de a munci cu tenacitate și cu multă dăruire de sine. Tot astfel și-au asumat și un stil de viață puțin „spartan” în propria lor activitate. E adevărat, a fost o provocare, însă cei puternici au rezistat și au reușit. Marele secret a constatat în faptul că Profesorul a știut să-i motiveze, fiind un exemplu viu de perseverență și abnegație.

2. Capacitatea de muncă a lui Coșeriu era ieșită din comun, ceea ce a însemnat că el a fost în stare să facă mult mai mult decât alți colegi, profesori „normali”, pentru discipolii săi. În acest context, cercul pe care l-a întemeiat la Tübingen, denumit și Colocviul doctoranzilor, a reprezentat o adevărată școală lingvistică. Desfășurându-se la un nivel teoretic foarte înalt, colocviul a contribuit la pregătirea lor științifică și intelectuală în general. Din punctul de vedere al Profesorului, colocviul a fost o punte de legătură între el și discipoli și totodată calea spre descoperirea vocației fiecăruia. Din punctul de vedere al discipolilor, a fost ca o continuare a preocupărilor de la orele de curs, o aprofundare temeinică a unor aspecte parțial cunoscute. Pentru toți împreună a fost un loc de muncă ideal, o manifestare directă de complicitate științifică. Mai presus de orice, domnea o adevărată stare de efervescență și o atmosferă autentică de comuniune intelectuală.

Din perspectiva zilei de astăzi, Colocviul doctoranzilor a avut o importanță crucială pentru că le-a permis să se constituie ca grup omogen și compact, deși divers ca preocupări, întrucât îl frecventau și slaviști, nu doar romaniști, și filozofi, nu doar lingviști. De obicei, se întâlneau sâmbăta, de la 9.00 la 13.00, iar ședințele se desfășurau fără pauză. Participanții trebuiau să prezinte pe rând câte un referat, de regulă axat pe problematica tezei de doctorat, după care urma dezbaterea. La un moment dat, Profesorul intervenea, făcând un rezumat excelent din tezele doctorandului, cu mici ajustări pe ici, pe colo, astfel încât „totul să capete un sens mai rotund”. Știau cu toții la ce lucra-ză fiecare dintre ei și deseori împărtășeau diverse găselnițe din lecturi, ajutându-se reciproc cu bibliografie și cu sugestii de tot felul. La fel de importantă a fost și prezența Profesorului cu întrebările, sugestiile și interpretările sale. Manfred Ringmacher mărturisește că a învățat foarte mult în timpul acestor ședințe, mai ales din rezumatele făcute de Profesor pe marginea referatului din săptămâna respectivă care punea lucrurile la punct. „E. Coșeriu avea darul să limpezească lucrurile, să le facă mai accesibile nouă, să ni le prezinte dintr-o perspectivă atractivă. E o calitate pe care am admirat-o mereu la Profesor: stăteai de vorbă cu el și te trezeai brusc că îți explică propriul tău punct de vedere, doar că mult mai nuanțat și cu mai multă claritate”⁴⁰.

Ludmila Golubzowa, care tocmai făcuse teza de doctorat despre stilistica limbii ruse și care venea de la Catedra de limbi slave, își amintește

cu nostalgie de ședințele Colocviului doctoranzilor, deoarece „întâlnirile erau întotdeauna foarte interesante”. Mergând în mod exemplar la toate ședințele, ea afirmă că niciodată nu l-a văzut pe E. Coșeriu venind cu un manuscris pregătit din timp la ședințele colocviului. Dar, „cu toate acestea, intervențiile Profesorului prezentau esența problematicei, erau structurate artistic, el știa întotdeauna când trebuie să facă o referire și la ce autor (...). În plus, era capabil să citeze fraze întregi din bibliografia de specialitate și de fiecare dată venea cu exemplul potrivit pentru a ilustra orice idee”⁴¹.

3. Referitor la modalitatea de lucru a lui Coșeriu, elevii săi mărturisesc că el avea obiceiul să dicteze articolele și studiile sale asistenților săi. H. Thun declară că Profesorul era foarte meticulos în metoda de a dicta. Mai întâi gândea destul de îndelungat și apoi începea să dicteze: „Pe o hârtie se scria doar un rând, restul spațiului se lăsa pentru note sau idei ulterioare – asta era prima etapă. Ne spunea să lăsăm loc liber ca să transcriem după aceea citatele, asta însemnând că orice temă trebuia tratată cât mai exhaustiv, adică trebuia găsită originea problemei. Deja momentul scrierii părea o ediție critică, cu posibilitatea de a varia, ceea ce pentru noi a fost foarte util... Cel puțin pentru mine a fost destul de instructiv. În felul acesta am învățat cum se scrie un articol și am conservat această metodă până astăzi. (...) În ceea ce-l privește pe Profesor, era critic la modul greu”⁴².

Johannes Kabatek își amintește că, înainte de publicarea cărții de interviuri *Die Sachen sagen wie sie sind. Eugenio Coseriu im Gespräch*, când revizuiua ultima corectură, Coșeriu nu înceta să le trimită corecturi și să găsească mici erate, ceea ce demonstrează faptul că el căuta cu ardoare formularea definitivă, expresia cea mai adecvată: „Cei care am lucrat cu el sau am scris sub dictarea sa cunoaștem foarte bine această căutare a cuvântului potrivit, în acest sens Coșeriu fiind aproape ca un poet. De altfel, Tomas Mann afirma despre scriitori că ei sunt oamenii pentru care faptul de a scrie implică un efort mult mai mare decât pentru ceilalți. (...) Lui Coșeriu îi plăcea să aibă în preajmă un vorbitor nativ atunci când scria în germană, în franceză sau în alte limbi, însă, cu toate acestea, nu era decât o modalitate de a avea alături un fel de oglindă sau un fel de ecou, pentru că cel care avea inițiativa în toate era tot el. Coșeriu dicta și în același timp vedea textele, deci le avea în față și în memorie. Își amintea, după multe pagini scrise, de un cuvânt deja

folosit, pe care îl dictase poate cu câteva ore mai înainte și pe care cel care scria îl uitase cu desăvârșire”⁴³.

Discipolii lui Coșeriu și-au dat seama că aceasta poate fi o modalitate de lucru excelentă: a avea totul în memorie înainte de a scrie. Prin urmare, ei afirmă că au învățat de la Maestrul lor nu doar anumite metode concrete ce țin de lingvistică sau filologie, ci mult mai mult – forme și modalități de a lucra, valabile în orice situație.

Pe de altă parte, J. Kabatek mărturisește că forța de muncă a Profesorului era de invidiat, „ceea ce uneori – trebuie să recunoaștem – îi obosea pe cei din preajmă, deoarece Profesorul pur și simplu nu înțelegea că aceștia mai au nevoie și de o pauză”. Kabatek își amintește că odată, pe vremea studenției sale, recuperând un curs, E. Coșeriu a vorbit în plină vară și pe o căldură insuportabilă timp de patru ore fără întrerupere.

Capacitatea sa de muncă într-adevăr era colosală (era ieșită din comun)⁴⁴. Până și colegii lui Coșeriu, profesorii de la Universitatea din Tübingen, îl considerau o încarnare a forțelor naturii la acest capitol.

4. Pentru a se referi la capacitatea de muncă a Profesorului său, Nelson Cartagena folosește o metaforă foarte sugestivă: *un om-orcheștră*. Cum își justifică această preferință stilistică? Pornind de la ideea că în primii ani de activitate ai Profesorului Coșeriu la Universitatea din Tübingen se predau, grație lui, care a introdus această tradiție, toate limbile romanice, inclusiv occitana, acestea fiind reprezentate fie prin lectorate oficiale, fie prin contracte temporare cu profesori *nativ speaker*-i, care țineau cursuri de limbă în regim de plată cu ora. Profesorul Coșeriu însuși predă foarte multe cursuri, fără să fie remunerat pentru orele suplimentare, „în acest sens, a fost realmente *un om-orcheștră*, deoarece cânta la toate instrumentele, adică știa toate limbile romanice sub toate aspectele. Cunoscător al atâtor limbi, pentru noi era un exemplu viu de inteligență și înțelepciune. Acest lucru i-a impresionat și pe studenții și profesorii nemți. Se știe că nemții au o tradiție serioasă în domeniul romanisticii, poate cea mai serioasă din lume. Cu toate acestea, celebrul romanist, Meyer-Lübke, nu vorbea franceza modernă și odată, când a trebuit să țină o conferință în Franța, a prezentat-o în... franceza veche! Prin urmare, profesori ca Eugeniu Coșeriu sau Mario Wandruszka, colegul său de la Seminarul de limbi romanice de la Universitatea din Tübingen, care vorbeau toate limbile romanice, erau niște excepții. Spre deosebire de M. Wandruszka însă,

E. Coșeriu era într-adevăr *un om-orchestră*, fiindcă avea o competență activă în foarte multe limbi: nu doar în idiomurile romanice, ci și în limbile slave, germanice etc. De aceea Profesorul Coșeriu, prin faptul că a fost un exemplu viu de romanist total, a fost o excepție și pentru nemți⁴⁵.

Un alt aspect important, care apare mai curând ca un corolar al capacității sale de muncă, este coerența sistematică cu care mai întâi și-a formulat, apoi și-a dezvoltat propria sa concepție. R. Meisterfel, discipol din prima generație, care în cadrul Arhivei „E. Coșeriu” de la Universitatea din Tübingen se ocupă de manuscrisele coșeriene, mărturisește că această coerență – cu care suntem obișnuiți din studiile sale publicate – se constată și atunci când îi citim manuscrisele: „După ce am lucrat cu zeci și sute de manuscrise coșeriene, pot afirma cu toată certitudinea că, citindu-le, putem constata aceeași coerență, aceeași logică a argumentației și aceeași sistematicitate și profunzime analitică pe care le cunoaștem deja din textele publicate. Pe lângă aceasta, se știe că Eugeniu Coșeriu, pe parcursul a mai mult de jumătate de secol de activitate științifică, nu a fost obligat niciodată să retracteze sau să schimbe vreuna dintre afirmațiile sale substanțiale. Chiar și în cazul detaliilor marginale ale doctrinei sale, sunt extrem de rare cazurile în care a aplicat anumite retușuri sau modificări de formulare⁴⁶.”

În domeniul nostru așa ceva reprezintă cu adevărat o raritate. Nu e cazul să recurgem la exemple și nume concrete, conchide R. Meisterfeld, însă știm că foarte rar întâlnești un lingvist care să aibă propria concepție (în sensul că această concepție să fie validă, să fie recunoscută și de comunitatea științifică internațională, nu doar de el personal). Dar chiar și în aceste cazuri, majoritatea teoriilor se referă, de obicei, la un singur compartiment al lingvisticii. În schimb, E. Coșeriu nu doar că a „revoluționat” mai multe domenii particulare ale lingvisticii, cum ar fi tipologia lingvistică, semantica lexicală, lingvistica textului etc., ci le-a inclus pe toate într-o concepție unitară și coerentă asupra limbajului. Nu întâmplător unii exegeți i-au numit teoria *lingvistică realistă* sau *structuralism dinamic*, alții *neotraditionalism* sau *integralism lingvistic*.

5. Cert este că întreg efortul analitic și sintetic al lui E. Coșeriu își are originea în această mare virtute sau, mai curând, dar dumnezeiesc, adică în forța sa de muncă. Doar că în cazul său, susține J. Kabatek, această calitate se asocia cu altele două: cu o logică impecabilă și cu o memorie

excepțională. Aceste trei virtuți au mers mână în mână, fiind inseparabile și interdependente, formând astfel o simbioză perfectă.

Dar să le luăm pe rând. Citându-l pe J. Kabatek, „E. Coșeriu avea o memorie extraordinară, ceea ce era un dar dumnezeiesc, probabil moștenit genetic, parțial o consecință a antrenamentului. Cea mai mare parte a memoriei sale trebuie să o fi ocupat textele în foarte multe limbi. Așa cum știm, îi plăcea să vorbească în cele mai diferite limbi și se delecta atunci când mergeam prin facultate vorbind spaniola sau germana, iar el se oprea pe coridor să mai schimbe două vorbe cu cineva în rusă, să facă vreun comentariu în suedeză sau să converseze în croată cu chelnerul de la restaurantul unde luam prânzul pe atunci. Coșeriu recita impecabil poezie în cehă, suedeză, greacă, sârbo-croată, catalană, engleză, ca să nu mai menționăm germana, franceza, spaniola, italiana și româna și fragmente întregi din povestiri și romane”. Cât privește al doilea termen, aflăm că „E. Coșeriu avea o mare capacitate de ordine și de abstractizare, rezumată sub titlul de logică, dar în sensul de dialectică aproape medievală, care, în procesul de realizare și prezentare, era combinată cu o cunoaștere profundă a principiilor retoricii învățate încă în trecutul său românesc. O retorică aflată mereu în serviciul unei prezentări clare a gândirii și a unui dispreț profund față de cei care dau prioritate modalității de a spune, în loc de *ceea ce* spun. Toate studiile coșeriene sunt structurate clar și ordonat, la fel și discursurile, notițele sale de curs, absolut toate textele sale au o logică impecabilă”.

Aceste două virtuți – memoria infailibilă și capacitatea logică – ar fi fost suficiente pentru a face „o carieră fulminantă” în orice domeniu, nu doar în lingvistică. Specificul marelui impact coșerian în domeniul științei și al culturii, în general, derivă dintr-un al treilea termen, din forța sa de muncă: „Exista ceva aproape suprauman în felul său de a lucra continuu, fără să facă vreo pauză. Nu era vorba de o căutare faustiană a ceva nemaîntâlnit, ci, mai curând, de faptul de a îndeplini o sarcină, de a finaliza construcția unui edificiu teoretic, de a duce la bun sfârșit un proiect cu deplina conștiință a importanței acestei meniri. Ca și Hegel, Coșeriu considera munca, alături de limbaj, una dintre dimensiunile fundamentale ale ființei umane: munca, în calitate de dimensiune a ființei biologice, iar limbajul ca dimensiune a ființei gânditoare”. Ceea ce a făcut din Eugeniu Coșeriu ceva atât de unic, consideră J. Kabatek, a fost îmbinarea rarisimă a acestor trei componente. „Nu-i exclus să existe persoane cu

o memorie asemănătoare cu cea a lui Coșeriu sau persoane capabile să gândească la fel ca el sau chiar cu o capacitate de muncă similară. Însă destul de rar întâlnești pe cineva care să prezinte toate aceste trei dimensiuni simultan. Tocmai asta a făcut, după părerea mea, din Coșeriu ceva special, ceva extraordinar, cu un mare impact în domeniul științei. Acest lucru i-a marcat și pe discipolii săi care formează mai multe generații și care sunt răspândiți pe la universități în întreaga lume”⁴⁷.

* * *

Într-o viitoare biografie a lui Eugeniu Coșeriu, portretul de grup al reprezentanților Școlii lingvistice de la Tübingen va rezulta din complicitatea intelectuală dintre Maestru și discipolii săi. Dacă Maestrul a exercitat o importanță fundamentală în formarea lor, discipolii, în schimb, au avut statutul de „akroatai”, de beneficiari ai unei învățături de excepție. Parafrazând-o pe Claudia Mejía Quijano, un eventual *Portrait diachronique de Eugenio Coseriu* va fi constituit în exclusivitate din evocările și mărturiile discipolilor. Rememorând anii lor de formație academică și relația cu Maestrul lor, ei, de fapt, vor depune mărturie despre constituirea celei mai puternice și viguroase școli de lingvistică din a doua jumătate a sec. al XX-lea din Europa, al cărei mentor continuă să exercite rolul de reper moral și intelectual și după 12 ani de la trecerea sa la cele veșnice.

Note ■

²⁴ Am înființat editura din dorința de a-i publica studiile lui E. Coșeriu. Dialog cu Gunter Narr, directorul ed. Narr din Tübingen, Germania, realizat de E. Bojoga, în „Observator cultural”, nr. 585, 28 iulie 2011, p. 11.

²⁵ Dacă studiile fundamentale ale lui E. Coșeriu ar fi fost traduse la vremea lor în engleză, astăzi lingvistica ar fi arătat cu totul altfel. Eugenia Bojoga în dialog cu Prof. Horst Geckeler, în „Limba Română”, 2010, nr. 9-10, p. 58.

²⁶ Prof. E. Coșeriu a inaugurat o panorama vastă de studii la Universitatea din Tübingen. Interviu cu Prof. Dr. Wolf Dietrich (Universitatea din Münster, Germania) în „Limba Romana”, nr. 4-8, 2001, p. 85.

²⁷ Școala făcută la Eugeniu Coșeriu m-a pregătit pentru alte experiențe sublime. Dialog cu Manfred Ringmacher realizat de E. Bojoga (în manuscris).

²⁸ Faptul de a-l cunoaște pe E. Coșeriu a fost ca o provocare pentru mine. Interviu cu Prof. Dr. Ana Agud (Universitatea din Salamanca, Spania) realizat de E. Bojoga, în „Contrafort”, 2003, nr. 10-11 2003, p. 32.

²⁹ Întâlnirea cu Eugeniu Coșeriu a fost decisivă pentru tot restul vieții mele. Interviu cu Prof. Dr. Nelson Cartagena (Universitatea din Heidelberg, Germania) realizat de E. Bojoga, în „Limba Română”, nr. 11-12, 2011.

³⁰ Heidi Aschenberg, *Eugenio Coseriu als Hochschullehrer*, în *Sprache und Welt. Festgabe für Eugenio Coseriu zum 80. Geburtstag*. Gunter Narr Verlag Tübingen, 2002, p. 31.

³¹ Prof. E. Coșeriu *schimba tematica cursurilor de la un semestru la altul*. E. Bojoga în dialog cu Prof. Dr. Harald Thun (Universitatea din Kiel, Germania), în manuscris.

³² *Întâlnirea mea cu Eugeniu Coșeriu*. Interviu cu Prof. Dr. Heidi Aschnberg, Universitatea din Tübingen, Germania, realizat de E. Bojoga, în manuscris.

³³ *Eugenio Coșeriu este Maestrul meu*. Interviu cu Prof. Dr. Donatella di Cesare, Universitatea Sapienza din Roma, realizat de E. Bojoga, în manuscris.

³⁴ Prof. E. Coșeriu *a inaugurat o panorama vasta de studii la Universitatea din Tübingen*. Interviu cu Prof. Dr. Wolf Dietrich (Universitatea din Münster, Germania), în „Limba Română”, nr. 4-8, 2001, p. 85.

³⁵ *Ibidem*, p. 86.

³⁶ *Școala făcută la Eugeniu Coșeriu m-a pregătit pentru alte experiențe sublime*. Dialog cu Manfred Ringmacher realizat de E. Bojoga, în manuscris.

³⁷ *Întâlnirea cu Eugeniu Coșeriu a fost decisivă pentru tot restul vieții mele*. Interviu cu Prof. Dr. Nelson Cartagena (Universitatea din Heidelberg, Germania) realizat de E. Bojoga, în „Limba Română”, nr. 11-12, 2011, p. 97.

³⁸ *Faptul de a-l cunoaște pe E. Coșeriu a fost ca o provocare pentru mine*. Interviu cu Prof. Dr. Ana Agud (Universitatea din Salamanca, Spania) realizat de E. Bojoga, în „Contrafort”, 2003, nr. 10-11 2003, p. 32.

³⁹ Alte amănunte despre epoca de la Montevideo în excelentul volum Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „*Die Sachen sagen wie si sind...*” *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Narr Verlag, Tübingen, 1997, p. 120.

⁴⁰ *Școala făcută la Eugeniu Coșeriu m-a pregătit pentru alte experiențe sublime*. Dialog cu Manfred Ringmacher realizat de E. Bojoga, în manuscris.

⁴¹ L. Golubzowa, *Mein langer Weg zu Eugenio Coseriu oder Über die Erfahrungen einer Seiteneinsteigerin*, în Ad. Murguía (ed.), *Sprache und Welt, Festgabe für Eugenio Coseriu zum 80. Geburtstag*. Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2002, p. 77-78.

⁴² Prof. E. Coșeriu *schimba tematica cursurilor de la un semestru la altul*. E. Bojoga în dialog cu Prof. Dr. Harald Thun (Universitatea din Kiel, Germania), în manuscris.

⁴³ *Moștenirea lui Eugeniu Coșeriu*. E. Bojoga în dialog cu Johannes Kabatek, în „Contrafort”, 2005, nr. 11-12 (133-134), noiembrie-decembrie 2005, p. 17.

⁴⁴ „E. Coșeriu a fost un gigant și a acoperit toate domeniile lingvisticii. Noi însă suntem oameni normali și lingviști normali, prin urmare, suntem specialiști doar într-un domeniu al lingvisticii” (cf. J. Kabatek).

⁴⁵ *Întâlnirea cu Eugeniu Coșeriu a fost decisivă pentru tot restul vieții mele*. Interviu cu Prof. Dr. Nelson Cartagena (Universitatea din Heidelberg, Germania) realizat de E. Bojoga, în „Limba Română”, nr. 11-12, 2011.

⁴⁶ *Principiul tradiției ne obligă să transmitem mai departe învățătura lui Eugeniu Coșeriu*. E. Bojoga în dialog cu Reinhrad Meisterfeld (Universitatea din Tübingen, Germania), în „Sud-Est”, Revistă trimestrială de artă, cultură și civilizație, nr. 3, 2007, p. 130-143.

⁴⁷ *Moștenirea lui Eugeniu Coșeriu*. E. Bojoga în dialog cu Johannes Kabatek, în „Contrafort”, 2005, nr. 11-12 (133-134), noiembrie-decembrie 2005, p. 23-24.

Cristinel MUNTEANU

Despre o hermeneutică a sensului bazată pe «principiul încrederii»

Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) al Universității „Al. I. Cuza” din Iași și lector la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. Domenii principale de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantica, frazeologia, lingvistica textului, știința comunicării, discursul publicistic. A publicat *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (2008, ca editor), Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relațiile jurnalistice* [Leipzig, 1690] (2008, ca editor) și B.-P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste o sută de articole și comunicări.

1. Scopul principal al articolului meu nu este acela de a vorbi despre hermeneutica textului literar (sau beletristic), așa cum este aceasta teoretizată sau aplicată de Coșeriu¹. Mă interesează, mai degrabă, concepția lui Coșeriu (explicită ori implicită) referitoare la interpretarea textelor ori a discursurilor de altă natură decât cea artistică. Din învățăturile lui Coșeriu, urmărite cu atenție, se pot desprinde – și în această privință – idei seducătoare, unele cu valoare de principiu, ce îi străbat, ca un fir roșu, toată opera. De altminteri, cei familiarizați cu scrierile savantului vor fi remarcat, desigur, cât de unitar și de coerent se desfășoară gândirea sa pretutindeni. Îmi propun să evidențiez aici un principiu care caracterizează (sau călăuzește) întreaga activitate de hermeneut a lui Coșeriu, indiferent de tipul de text sau de discurs cu care reputatul lingvist va fi venit în contact.

2. Într-un articol dedicat politicii lingvistice și deontologiei limbajului, scris sub forma unui dialog (în maniera lui Platon), Coșeriu atinge și problema înțelegerii, adică a modului în care ar trebui receptată vorbirea celorlalți: „Cât privește receptarea vorbirii «celuilalt», norma etică generală e cea a generozității și toleranței, adică a suspendării (temporare) a alterității negative în favoarea interlocutoru-

lui. Această normă se aplică atât la nivelul vorbirii în general și la cel al «discursului», cât și la nivelul limbii (a limbii «celuilalt», se înțelege). La nivelul vorbirii în general și la cel al discursului, norma toleranței înseamnă că în orice caz trebuie să presupunem că «celălalt» vorbește «cu înțeles», că vrea să ne spună ceva. Nu vom hotărî deci că nu spune nimic, că «vorbește în dodii», înainte de a încerca să înțelegem ce spune. La nivelul limbii, aceeași normă ne cere să fim indulgenți cu privire la cunoașterea limbii de către «ceilalți»; de exemplu, cu privire la cunoașterea limbii comune sau exemplare de către vorbitorii unui dialect, la cunoașterea limbii naționale de către alogeni. Nu vom cere vorbitorilor unui dialect sau ai unei varietăți regionale să vorbească limba comună sau exemplară, nici alogenilor să stăpânească perfect limba noastră, pentru a fi dispuși să-i ascultăm și să încercăm să-i înțelegem². Desigur, Coșeriu nu uită să avertizeze că astfel de greșeli „se tolerează, dar nu se adoptă: ești tolerant cu alții, nu cu tine însuși și cu propriul tău mod de a vorbi”³.

2.1. După cum se observă din fragmentul reprodus mai sus, Coșeriu are în vedere o normă etică generală, valabilă pentru toate nivelurile limbajului, o normă „a generozității și [a] toleranței”. Dacă dăm la o parte ceea ce ține de nivelul istoric (al limbii istorice în diversitatea ei), și anume problema corectitudinii (în sens coșerian) și a exemplarității, atunci descoperim exact ceea ce căutăm: o normă privitoare la receptarea discursurilor, conform căreia „trebuie să presupunem că «celălalt» vorbește «cu înțeles», că vrea să ne spună ceva”; așadar, o normă potrivit căreia se cuvine să ne reprimăm, în prima instanță („înainte de a încerca să înțelegem ce spune” celălalt), pornirea de a hotărî că interlocutorul „nu spune nimic, că «vorbește în dodii»”.

2.2. Undeva, într-un curs despre competența lingvistică (*Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*, 1988), Coșeriu numește norma respectivă „p r i n c i p i u l î n c r e d e r i i”, militând pentru aceeași căutare a coerenței și a sensului: „În interpretarea celor spuse se aplică, în acest caz, principiul încrederii. Doar «în a doua instanță», adică după se întreabă fără succes [de exemplu: «Ce vreți să spuneți cu asta?»; n.m. – Cr.M.] ori după ce o interpretare cu sens eșuează, încrederea este retrasă” [trad. mea – Cr.M.]⁴. De unde vine totuși această „insistență” (atâta cât este) a omului de a afla înțelesurile mai puțin

evidente? Cred că un răspuns ni-l oferă John Dewey, care judecă lucrurile dintr-o perspectivă hermeneutică mai extinsă (preocupat fiind și de „semnificațiile” lumii naturale): „Ca ființe inteligente, presupunem existența sensului, iar absența acestuia constituie o anomalie” [trad. mea – *Cr.M.*]⁵.

2.3. Pentru că a fost vorba, până la acest punct, și de o etică „dialogică”, sunt convins că orice reprezentant (sau împătimit) al pragmaticii lingvistice ar obiecta imediat că, de fapt, aici avem de-a face cu ceea ce H. P. Grice a numit *p r i n c i p i u l c o o p e r ă r i i*. (Unii îi zic, foarte nimerit de altfel, chiar „prezumție de cooperare”.) În consecință, Eugeniu Coșeriu nu ar aduce nimic nou față de principiul menționat și față de cele patru „*m a x i m e c o n v e r s a Ț i o n a l e*” (de cantitate, de calitate, de relație [sau de relevanță] și de modalitate [sau de manieră]⁶) ce derivă din acesta. În realitate, lucrurile stau în felul următor: (1) nu se poate spune că E. Coșeriu ar aduce (sau nu ar aduce) „ceva nou” în această privință, din simplul motiv că teoria sa este anterioară celei a lui Grice, iar (2) teoria normativității (referitoare la „deontologia limbajului”), așa cum a fost elaborată de Coșeriu încă din anii '50, este mai complexă, incluzând, la rigoare, și regulile identificate de Grice.

2.3.1. În perioada uruguayana, de la Montevideo (o perioadă extrem de intensă, de solicitantă, dar și foarte rodnică pentru Coșeriu), mai precis în anii 1956-1957, savantul român a scris o capodoperă care va rămâne, din păcate, în manuscris: *El problema de la corrección idiomática (Problema corectitudinii idiomatice)*⁷. Chiar și așa însă, Coșeriu a avut grijă să-și prezinte, într-o formă concentrată, în diverse prelegeri și conferințe, concepția despre normativitate. Dacă și-ar fi susținut și publicat aceste idei în engleză (și nu doar în spaniolă, în germană sau în română), teoria sa ar fi cunoscut, de bună seamă, o răspândire mai largă.

2.3.2. De altminteri, însuși Coșeriu, înfățișând, în românește, nucleul concepției în cauză, a subliniat întâietatea sa (și) în acest domeniu: „Pe de altă parte, s-a văzut că există și alte norme ale limbajului și un savant american, Grice, a stabilit anumite norme ale vorbirii, atât pentru vorbitor, cât și pentru ascultător, ceea ce m-a bucurat foarte mult, fiindcă eu însumi [...] am dezvoltat o teorie mult mai complexă despre norma-

tivitate, deja în 1957, deci înainte de ultimele dezvoltări, care, de altfel, au fost numai parțiale.”⁸.

2.3.3. Întrucât scopul lucrării mele este altul, nu voi insista asupra teoriei coșeriene privitoare la normativitate *in genere*⁹. Țin să mai remarc numai două chestiuni: (1) concepția lui Coșeriu este atât de bine clădită și atât de cuprinzătoare, fiindcă, printre altele, fructifică și înglobează armonios contribuțiile înaintașilor, mai ales cele venind dinspre filozofie și vechea retorică; (2) în cadrul epistemologic de referință trasat de Coșeriu (luând în considerație cele trei niveluri ale limbajului), principiul cooperării și maximele conversaționale teoretizate de Grice își găsesc locul îndeosebi la palierul universal (cel al vorbirii în general), ceea ce arată, ca atare, limitele viziunii griceene prin raportare la cea coșeriană¹⁰.

3. Să revenim acum la principiul încrederei, care are, după cum spuneam, o mai mare aplicabilitate. Aceeași normă a înțelegerii ne obligă nu doar să fim toleranți cu discursul celor care se exprimă în mod obscur sau în mod greșit din punct de vedere gramatical, ci să și depunem toate eforturile să înțelegem, atunci când e nevoie, textele aparținând unor domenii ori universuri de discurs cu care nu suntem familiari. Astfel, dacă vrem cu adevărat să înțelegem o teorie (de pildă, glosematica lui Hjelmslev), trebuie să încercăm să ne situăm pe terenul acesteia, să o înțelegem din interior, să învățăm bine terminologia întrebuițată de autorul ei¹¹. Coșeriu numea această atitudine *antidogmatism* (întrucât îți impune să nu respingi de la început, în totalitate, o teorie, pe motiv că ar fi o „prostie”), trecând-o printre principiile de care cercetătorul științific se cuvine să țină seama în activitatea sa¹².

În plus, după opinia aceluiași savant, textele marilor gânditori, chiar și atunci când dau impresia că ar conține niște contradicții, trebuie interpretate în sensul coerenței. Iată un exemplu: „După părerea noastră, aici, ca și în alte cazuri, «contradicția» sau «coerența» între enunțurile lui Saussure depinde de interpretare... Credem însă că întotdeauna trebuie să încercăm să interpretăm un text în sensul coerenței”¹³.

Este drept că – în funcție și de contactele anterioare – unii învățați se pot bucura de o mai mare încredere din partea noastră. Iată un alt exemplu: „Adică eu spun așa, că, dacă ceea ce ne pare o greșeală o întâlnim la Aristotel, atunci trebuie să spunem că probabil că nu-i o greșea-

lă, că n-am înțeles noi, și să vedem ce spune într-adevăr Aristotel. Dacă găsim ceva care ne pare o greșeală la Bertrand Russell, atunci e mai probabil că e într-adevăr o greșeală și că este o hotărâre arbitrară a lui Bertrand Russell. (...) Și Aristotel poate greși, însă greșește mai puțin decât alții, mult mai puțin”¹⁴.

Că așa gândea și proceda Coșeriu, ne-o confirmă numeroasele sale analize ale unor pasaje dificile din operele anticilor. Una dintre interpretările exemplare făcute de Coșeriu este cea dedicată distincției dintre «desemnare» și «semnificație» de care – în pofida lipsei unor termeni adecvați – Aristotel era pe deplin conștient. Să se consulte, în acest sens, studiul concis, dar excelent, *το ἔν σημαίνειν. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* (din 1979)¹⁵.

4. Nu aș dori să reiau aici lucruri pe care le-am tratat *in extenso* în altă parte. Mă voi mărgini să mai semnez doar câteva aspecte care, după părerea mea, implică din partea lui Coșeriu (văzut în calitate de cercetător, de profesor, dar și de vorbitor) același principiu al încrederii în celălalt, indiferent dacă acesta se situează pe poziția emițătorului sau a receptorului.

4.1. Ca lingvist, Coșeriu a fost mereu preocupat de „știința” și de motivațiile vorbitorilor, exprimându-și frecvent convingerea că limbajul funcționează *prin și pentru vorbitori, și nu prin și pentru lingviști*. Prin urmare, Coșeriu era încredințat că vorbitorul are întotdeauna dreptate, doar că trebuie să stabilim în ce sens are acesta dreptate¹⁶. Vorbitorul are dreptate atunci când întrebuințează ori creează limbajul, dar poate greși atunci când încearcă să dea explicații „științifice” faptelor de limbă (adică atunci când se transformă într-un „lingvist naiv”). În orice caz, și o atare convingere vădește respectarea aceleiași „principio de la confianza”.

4.2. Se poate aprecia că și în relația cu discipolii Coșeriu manifesta o atitudine similară, considerând că există o normă intrinsecă, ce ține de respectul față de celălalt: trebuie să acorzi studentului aceleași posibilități pe care le ai și tu ca profesor, adică aceeași facultate de a înțelege¹⁷. Bănuim că principiul acționează și aici la fel ca în conversație sau în interpretarea textelor, în sensul că unii studenți ne pot înșela, ulterior, încrederea acordată. Însă important

este ca profesorul să pornească, în astfel de raporturi, de la o asemenea „prezumție”.

4.3. Și conceptul de «alteritate» (care, la Coșeriu, are o accepție complet diferită de „alteritatea” pe care o găsim în studiile actuale de imagologie), luat fie în sens restrâns, fie în sens larg, se nutrește, în definitiv, de la aceeași idee. Pe de o parte, *alteritatea strict lingvistică* (ce reprezintă una dintre universaliiile limbajului) îl obligă pe vorbitor să utilizeze într-o așa manieră resursele limbii și să-și construiască discursul în așa fel, încât să fie înțeles de ceilalți (cf. și *supra*, pct. 2). Chiar și atunci când nu suntem, de fapt, înțeleși de către interlocutori, noi facem eforturi în acest scop și presupunem că ceilalți pricep ceea ce zicem / spunem (fiindcă avem și noi încredere în posibilitățile lor de înțelegere). Pe de altă parte, *alteritatea în sens larg* ar fi, după Coșeriu, *alteritatea fundamentală a omului* (cf. maxima terențiană, *Homo sum: humani nihil a me alienum puto*), cea care ne permite să ne asumăm personalitatea sau modul de a gândi al altora. Numai în felul acesta devenim capabili să interpretăm, de pildă, textele înțelepților antici sau să înțelegem (reconstituindu-le) acțiunile ori evenimentele istorice care încă se mai răsfrâng asupra prezentului¹⁸.

4.4. În analiza textelor filozofice ori științifice care ridică probleme de interpretare, Coșeriu obișnuia să aplice principiul unui cunoscut pedagog și filozof italian, Giovanni Gentile, potrivit căruia mai mult se înțelege dintr-un text dificil, care forțează învățarea să progreseze, decât dintr-un text simplu, în care se găsește, de altminteri, ceea ce știm deja. Și-apoi, după cum nota un alt maestru al lui Coșeriu, Benedetto Croce (cu referire la *Enciclopedia* lui Hegel), „pentru oamenii care gândesc, dificultatea constituie, mai curând, un motiv de atracție decât de respingere”¹⁹. Se vedește și din aceste observații „încăpățănarea” ființei umane întru căutarea sensurilor, convingerea că operele marilor învățați (de a căror valoare suntem pe deplin încredințați) ascund mai multă lumină decât ni se dezvăluie într-o primă instanță. În cazul lui Coșeriu, *Geschichte der Sprachphilosophie (Istoria filozofiei limbajului)* se dovedește a fi locul de desfășurare a unui extraordinar exercițiu hermeneutic ale cărui câștiguri culturale sunt evidente²⁰.

5. Mai trebuie spus că procesul de interpretare, în viziunea lui Coșeriu, este unul creator: interpretul se identifică parțial cu autorul interpretat,

dar, în același timp (fiind, neîndoielnic, o altă conștiință), se disociază de acesta, având posibilitatea de a merge dincolo de cel interpretat, adică reușind să-l înțeleagă (cum ar zice R. G. Collingwood) pe autorul în cauză mai bine decât s-a înțeles el însuși. De asemenea, se cuvine să mai adăugăm că Eugeniu Coșeriu nu ne prezintă o „rețetă” care să ne ajute să pătrundem mai lesne spre „miezul” textelor ori al discursurilor celorlalți. El ne indică unele instrumente de analiză, unele mijloace de investigare a sensului și, totodată, ne oferă câteva demonstrații practice exemplare. În funcție de inteligența și de priceperea fiecăruia dintre noi, putem ajunge mai ușor sau mai greu la sensurile urmărite.

6. Deși nu mi-am propus să discut aici și despre hermeneutica textului literar, totuși titlul pe care l-am ales pentru acest articol mă obligă, oarecum, să o fac. Începând cu versiunea italiană a cursului său de lingvistică textuală ținut la Tübingen (*Textlinguistik. Eine Einführung*, tipărit prima dată în 1980), în titlul cărții lui Coșeriu a fost inserată această sintagmă, *hermeneutica sensului* (vezi Eugenio Coseriu, *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso* [1997], Edizione italiana a cura di Donatella di Cesare, Carocci editore, Roma, 2002), formulă care a fost ulterior reluată și de ceilalți traducători / editori (pentru ediția spaniolă și pentru cea românească, bunăoară)²¹. Această lucrare se axează, aproape exclusiv, pe textele literare (adică pe cele ale literaturii artistice). Se mai poate vorbi atunci și de o „hermeneutică a sensului” în cazul textelor și discursurilor non-literare? Fără îndoială! Se știe din ce motiv Coșeriu socotește limbajul poetic atât de important: întrucât acesta reprezintă terenul tuturor posibilităților / virtualităților lingvistice, adică locul în care se realizează funcționalitatea deplină a limbajului în general. Dacă vrei să întemeiezi o lingvistică a textului cât mai solidă, atunci textul literar constituie adevărata piatră de încercare. Cât privește celelalte tipuri de texte, Coșeriu susține în mod explicit, chiar în *Textlinguistik*, că teoria sa poate fi întrebuițată și în analiza acestora.

7. Mai rămâne să ne întrebăm dacă p r i n c i p i u l î n c r e d e r i i funcționează și în cazul receptării textelor artistice. De acest lucru nu ne îndoim. În a sa *Textlinguistik* (dar și cu alte ocazii) Coșeriu nu doar că a demonstrat autonomia s e n s u l u i (ca tip special de conținut lingvistic, diferit de s e m n i f i c a ț i e și de d e s e m n a r e), ci a și dovedit, inclusiv prin exemple, cum se a r t i c u l e a z ă sensul într-o ope-

ră literară. Nu existența sensului ca atare în discursul literaturii trebuie să ne intereseze aici. În mod cert, opera literară *in genere* este purtătoare / conținătoare de sens (ori de sensuri, mai mult sau mai puțin evidente). Aplicarea principiului încrederii se impune însă, mai cu seamă, atunci când avem de-a face cu texte care, la prima vedere, ne par absurde ori ilogice²².

De aceea, spre deosebire de un alt lingvist important, Karl Vossler, Coșeriu nu a putut cataloga drept ilogice sau absurde următoarele versuri ale lui Goethe (din *Faust*): „Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, / Und grün des Lebens goldner Baum.” („Cenușie, scumpe prietene, este orice teorie. Verde însă este arborele de aur al vieții.”). Dimpotrivă, ele erau logice și i-au servit foarte bine lingvistului român ori de câte ori a vrut să arate cum normele de congruență sunt suspendate la nivelul textului prin intermediul metaforei²³. Ceea ce a scris Goethe este pe deplin inteligibil, de vreme ce cuvinte ca „verde”, „arbore” „aur” ș.a.m.d. nu sunt întrebuințate cu semnificațiile lor de bază.

Unele enunțuri, judecate în sine, sunt desigur ilogice, cum este și celebrul exemplu dat de H. Steinthal: *Această masă rotundă este pătrată*. Dar nimic nu ne împiedică să ne exersăm mintea în căutarea unor contexte justificative, adică unele în care astfel de propoziții să aibă sens. Asemenea contexte nici nu trebuie să fie neapărat imaginare (fiindcă atunci, la fel ca în basme, normele logice sunt suspendate prin extravaganta, după Coșeriu). Ni se întâmplă destul de des să spunem (ori să întâlnim persoane care spun) lucruri serioase sub forma unor afirmații ludice. Dacă ținem seama de „prezumția de sens” sau de „principiul încrederii”, *Această masă rotundă este pătrată*. ar însemna, pentru Coșeriu, (1) fie că în jurul unei mese sunt plasate patru scaune, dispuse ca un pătrat (adică reprezentând colțurile unui pătrat), (2) fie că este vorba despre *o masă rotundă* (adică ‘o întrunire pentru discuții’; cf. fr. *table ronde*) la care toți cei patru participanți au opinii contrare²⁴.

8. Într-un interviu de pe la mijlocul anilor '90, Eugeniu Coșeriu a remarcat începuturile activității sale didactice și științifice. Pe vremea când era un necunoscut în lingvistica mondială, Republica Uruguay (la a cărei cetățenie nu va renunța niciodată) l-a primit ca profesor la Universitatea din Montevideo, proaspăt înființată atunci, deși tânărul Coșeriu nu reprezenta atunci decât „o sumă de posibilități” (se putea dezvolta sau

nu): „Pe această bază (și nu din punctul meu de vedere – eu eram sigur de mine, se înțelege –, ci din punctul de vedere a ceea ce puteam oferi obiectiv), această țară mi-a acordat încredere. [subl. mea – Cr.M.]”²⁵. La atâția ani de la acele începuturi, după ce Coșeriu a devenit, de mult timp, o figură clasică a lingvisticii mondiale, este curios (dar nu și inexplicabil) cum de nu i se acordă încrederea meritată în propria-i patrie...

Note

¹ Am făcut deja acest lucru în alte două articole: în *Lingvistica textului ca hermeneutică a sensului*, publicat în „Limba Română”, Chișinău, anul XXIV, nr. 2, 2014, p. 225-228, și (tratând inclusiv raporturile lingvisticii textului cu pragmatica lingvistică) în *Despre receptarea românească a lingvisticii textuale coșeriene*, în curs de publicare în revista „Meridian critic” (ce apare sub egida Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava).

² Eugeniu Coșeriu, *Alteritate, toleranță și masochism (Dialog cu un elev despre politica și etica lingvistică)*, în „Revistă de lingvistică și știință literară” (Omagiu academicianului Silviu Berejan la 70 de ani), 1997, nr. 3, p. 83-84.

³ *Ibidem*, p. 84.

⁴ Am avut la îndemână versiunea spaniolă a cărții respective, Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992 (în care, la p. 113, se vorbește despre „el principio de la confianza”).

⁵ „As intelligent beings, we presume the existence of meaning, and its absence is an anomaly.” (John Dewey, *The Later Works, 1925-1953*, Volume 8: 1933, *Essays and How We Think*, Revised Edition, Edited by Jo Ann Boydston, With and Introduction by Richard Rorty, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 1989, p. 225).

⁶ În determinarea acestora, H.P. Grice a pornit, după cum se știe, de la clasificarea kantiană a judecăților și a conceptelor intelectului.

⁷ Câteva zeci de pagini importante din respectivul manuscris au fost totuși traduse și publicate în limba germană: Eugenio Coseriu, *Die Ebenen des sprachlichen Wissens. Der Ort des 'Korrekten' in der Bewertungsskala des Gesprochenen*, deutsche Übersetzung eines spanischen Manuskripts, în *Energieia und Ergon*, Bd. I, Schriften von Eugenio Coseriu (hrsg. von J. Albrecht, J. Lüdtke und H. Thun), Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1988, p. 327-375. De editarea critică a manuscrisului original se ocupă, în prezent, profesorul José Polo (vezi, în acest sens, Cristinel Munteanu, *Cum se editează un manuscris coșerian* [recenzie la cartea lui José Polo, *Entorno del universo normativo de Eugenio Coseriu. Cuaderno de bitácora*, Editorial Biblioteca Nueva, Madrid, 2012], în „Limba Română”, Chișinău, anul XXII, nr. 3-4, 2012, p. 21-27).

⁸ Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994, p. 164 (în prelegerea *Deontologia și etica limbajului*).

⁹ Pentru mai multe amănunte, vezi și Cristinel Munteanu, *Problema «exprimării corecte» și deontologia limbajului (cu un studiu de caz privind statutul cacofoniei în limba română)*, în revista „Lexic comun / Lexic specializat” (aparținând de „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV), Anul V, Nr. 2 (8), 2012 (în curs de publicare).

¹⁰ Coșeriu nu este nicidecum ironic atunci când îl califică drept „savant” pe Grice. Nu putea decât să-l prețuiască pe gânditorul american, de vreme ce acesta utilizase cu pricepere, în analiza limbajului, unele câștiguri ale filozofiei (printre care, în afara categoriilor kantiene mai sus-amintite, și „briciul lui Occam”, bunăoară, adaptat la problema semnificațiilor). Că aportul precursorilor – indiferent de cât de îndepărtat în timp – nu trebuie neglijat, o arată și cele scrise (pe la 1748) de filozoful britanic David Hume (1711-1776) cu privire la ceea ce el considera a fi „un anumit principiu universal, care are o influență egală asupra întregii omeniri”. Este vorba de exigența *c o e r e n ț e i* (pe care, cum era și normal, Coșeriu o plasează la nivelul universal al limbajului, alături de claritate, în cadrul „normei congruenței”): „Este evident că există un principiu al conexiunii (*connexion*) între diferitele gânduri sau idei ale spiritului și că, atunci când acestea se înfățișează memoriei sau imaginației (*imagination*), ele se introduc unele pe altele cu o anumită metodă și regularitate. În reflecțiile sau conversațiile noastre cele mai serioase acest lucru este ușor de observat, încât orice gând care întrerupe șirul firesc sau înlănțuirea ideilor este de îndată remarcat și înlăturat. Și în reveriile noastre cele mai dezordonate și rătăcitoare, ba chiar și în visele noastre, vom găsi, dacă reflectăm, că imaginația nu se desfășoară cu totul întâmplător și că se mai păstrează încă o conexiune, între diferitele idei, care se succed unele după altele. Dacă s-ar transcrie cea mai incoerentă și mai liberă conversație, s-ar observa imediat ceva care leagă între ele părțile ei. Sau, acolo unde această înlănțuire lipsește, persoana care a rupt firul discuției va putea totuși să vă informeze că în mintea ei s-a desfășurat o succesiune de gânduri care a îndepărtat-o treptat de la subiectul conversației.” (David Hume, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, traducere de Mircea Flonta, Adrian-Paul Iliescu și Constanța Niță, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 104-105).

¹¹ Altminteri, înțelegerea sau interpretarea riscă să se transforme într-o veritabilă *decodare aberantă* (ca să utilizez un termen lansat de Umberto Eco în 1965); vezi, pentru informații suplimentare, Cristinel Munteanu, *Aberrant Decoding and Its Linguistic Expression (An Attempt to Restore the Original Concept)*, în „Procedia – Social and Behavioral Sciences”, vol. 63, 2012, p. 229-241.

¹² *Principiul antidogmatismului* (cel de-al patrulea din seria celor cinci principii recomandate de Coșeriu în cercetarea de tip umanist) cere să manifestăm generozitate față de părerile celorlalți, chiar dacă observăm că în teoriile lor se produc devieri de la principiul realismului. Pe toți trebuie să-i socotim oameni de bună-credință, care au văzut anumite lucruri bune referitoare la obiectul cercetat, dar să arătăm totodată unde se produc acele devieri. *Nicio greșeală nu e doar greșeală* (avertiza Coșeriu, pe urmele lui Croce), de aceea trebuie să căutăm sămburele de adevăr din respectivele teorii (să vedem în ce sens au dreptate), să nu le respingem în bloc, ci să încercăm să le înțelegem din interiorul lor (ceea ce nu este, adesea, prea ușor), păstrând din ele ceea ce este viabil. Pentru o sinteză privind o atare problematică, vezi Cristinel Munteanu, *Principiile cercetării științifice*, în „Strategii manageriale”, Pitești, anul IV, 2011, nr. 4, p. 25-30.

¹³ Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 200.

¹⁴ Dintr-o prelegere publicată în volumul îngrijit de Nicolae Saramandu, *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 122.

¹⁵ Vezi Eugenio Coseriu, *το ἐν σημαίνειν. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles*

(1979), în Eugenio Coseriu, *Der Physisi-Thesei-Streit. Sechs Beiträge zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Herausgegeben von Reinhard Meisterfeld, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2004, p. 63-71.

¹⁶ Vezi, de pildă, *Prelegeri și conferințe...*, p. 164.

¹⁷ Pentru mai multe detalii, vezi Eugeniu Coșeriu, „A gândi independent este cel mai prețios lucru pentru un tânăr”. *Un dialog cu Eugeniu Coșeriu despre idealul paidetic*, realizat de Eugen Munteanu, în „Cronica”, 1992, nr. 11, p. 6-7 (I) și nr. 12, p. 12, 15 (II).

¹⁸ Pentru o prezentare a acestui tip de hermeneutică, vezi Cristinel Munteanu, *Influența lui Robin George Collingwood asupra lui Eugenio Coseriu*, în Ana Catană-Spenchiu, Ioana Repciuc (editori), *Flores Philologiae. Omagiu profesorului Eugen Munteanu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 442-460.

¹⁹ *Apud* Tullio de Mauro (care, la rândul-i, face referire la *Cursul* lui Saussure), în *Introducere la Ferdinand de Saussure, Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 18.

²⁰ Pentru o caracterizare a acestui efort de interpretare, vezi Ioan S. Cârâc & Cristinel Munteanu, *Istoria filozofiei limbajului ca hermeneutică sui generis*, în revista „Lexic comun / Lexic specializat” („Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV), Anul IV, Nr. 2 (6), Editura Europlus, Galați, 2011, p. 51-60.

²¹ Este drept că o scurtă conferință, foarte concentrată în privința ideilor, susținută de Coșeriu în Spania, în 1995, se intitulează întocmai așa: *La lingüística del texto como hermenéutica del sentido* (vezi textul acesteia reprodus în Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, EUNSA, Pamplona, 2006, p. 57-60). Mai trebuie remarcate următoarele amănunte care ar fi putut eventual contribui la hotărârea lui Coșeriu de a utiliza cuvântul *hermeneutică* în titlul celebrei sale cărți: (1) pe de o parte, propunerea putea veni chiar dinspre Donatella di Cesare, traducătoarea cursului *Textlinguistik* în italiană, care i-a fost elevă nu doar lui Coșeriu, ci, mai apoi, și lui Gadamer, acesta din urmă având, după cum se știe, un imens rol în răspândirea unui atare termen și în trezirea interesului pentru cercetările de hermeneutică; (2) pe de altă parte, însuși Coșeriu (coleg cu Gadamer la Academia din Heidelberg) împărțea, în general, viziunea pe care filozoful german o avea despre limbaj. De vreme ce Eugeniu Coșeriu făcuse un compromis adoptând, bunăoară, termenul mai „popular” de *competență* (vezi *Sprachkompetenz*, 1988), lansat de Chomsky, pentru ceea ce el numise mai înainte *saber (lingüístico)*, cu atât mai mult n-ar trebui să ne mire preluarea unui termen atât de potrivit ca *hermeneutică*.

²² De pildă, dramaturgia lui Eugène Ionesco nu este o „literatură absurdă” (cum greșit apreciază unii), ci o „literatură a absurdului”, ceea ce este cu totul altceva: personajele acționează incoerent în respectivul univers de discurs, în timp ce discursul autorului este perfect coerent.

²³ Vezi E. Coseriu, *Competencia lingüística ...*, p. 141-147, și E. Coșeriu, *Prelegeri și conferințe ...*, p. 45-46.

²⁴ Vezi E. Coseriu, *Competencia lingüística ...*, p. 141-143. Pentru o tratare *sui generis* a problematicii absurdului, în consonanță cu viziunea coșeriană (la care se și apelează), recomand recenta carte a lui Ștefan Afloroaei, *Privind altfel lumea celor absurde*, Editura Humanitas, București, 2013 (mai ales p. 14-15 și 134-143).

²⁵ Vezi *Ființă și limbaj*, interviu cu E. Coșeriu realizat de Lucian Lazăr, în „Echinox”, 1996, nr. 10-11-12, p. 3-6.

Doina ARPENTI

Un itinerar biografic de excepție reconstituit de Lorenzo Renzi

D.A. – doctorandă în „Teoria limbajului și științe ale semnelor” la Universitatea din Bari, magistru în italiană la Universitatea din Bologna, profesoară de limba italiană pentru alolingvi în cadrul Proiectului „Parole in Gioco – 3” al Fondului European pentru Integrare.

Il traduttore-cannibale divora il testo di partenza in un rituale il cui fine è la creazione di qualcosa di completamente nuovo¹.

Bassnett 1993: 5

De câte ori am în față un text și o pagină albă pe care urmează să-l transpun în altă limbă (între termenii „a traduce” și „a rescrie” îl prefer pe cel de-al doilea). De fapt eu, ca și majoritatea colegilor mei de breaslă, sunt copleșită de frica de a fi un „traducător-trădător”. Prin transpunerea unui text într-o altă limbă i se ia viața acestuia, dar, în același timp, i se redă una nouă (a traduce înseamnă a scrie un text nou, original²), pentru un nou cerc de cititori, într-un nou spațiu geografic. Este posibil să transmiți mesajul și conținutul textului, dar aproape imposibil să transmiți cu fidelitate stilul, verva și sufletul autorului. În această ordine de idei, condiția de „trădător” a traducătorului pare immanentă, iar rodul muncii sale – indispensabil. Referitor la această situație paradoxală, Franco Nasi, în *Poetiche in transito*, afirmă: „...să traduci e imposibil, dar necesar; să traduci e inutil, dar inevitabil”³.

Conștientă de această responsabilitate, propun atenției dumneavoastră un text, în posesia căruia am intrat datorită bunăvoinței și generozității profesorului Dan Octavian Ce-

praga de la Catedra de limba română a Universității din Padova. Este vorba de comunicarea venerabilului profesor Lorenzo Renzi în cadrul unei conferințe, redactată într-un stil colocvial, relativ liber, pe alocuri interactiv, cu un pronunțat caracter al oralității, pe care am încercat să-l transmit nealterat, cu riscul de a suprasolicita normele punctuaționale și de a periclita specificul stilistic și sintactic firesc al limbii române. Discursul a fost rostit în cadrul Conferinței internaționale *Terra aliena. L'esilio degli intellettuali europei*⁴, care s-a desfășurat la Padova și Veneția în perioada mai-iunie 2012. Datorită susținerii Departamentului de studii lingvistice și literare al Universității din Padova și a Institutului român de cultură și cercetare umanistică din Veneția a fost posibilă stabilirea unei colaborări interuniversitare (Universitatea din Padova, Universitatea „Ca' Foscari” din Veneția, Universitatea din București, Universitatea Paris XII, Universitatea din Innsbruck) și internaționale (Italia, România, Franța, Austria) de excepție. În cadrul conferinței a fost abordată, prin diverse prisme, tema exilului intelectual ca fenomen politic, cultural, dar și ca dramă umană, cum afirmă Cepraga și Pagliardini în introducerea la volumul care reunește actele conferinței: „Din Antichitate până în secolul XX, exilul a fost nu doar o dramatică experiență politică, cu consecințe biografice și existențiale, dar și condiție spirituală și filozofică...”⁵.

Pentru mulți expatriați străinătatea s-a revelat ca un teren fertil, aducător de faimă și recunoaștere. Cine știe care ar fi fost destinul pământeanului nostru Eugeniu Coșeriu dacă circumstanțele nu l-ar fi aruncat pe calea pribegiei? Lorenzo Renzi reconstituie diverse pasaje ale itinerarului renumitului lingvist, care a pornit de la Mihăileni pentru a ajunge în lumea mare.

Dar această biografie științifică nu este singura contribuție a lui Renzi la cunoașterea și înțelegerea lui Coșeriu. În primul număr din 2013 al revistei de istorie a limbii italiene „Lingua e stile” L. Renzi publică un studiu, înzestrat cu o amplă bibliografie, *La stilistica di Eugenio Coseriu*, în care abordează sub diferite aspecte patrimoniul științific lăsat de marile lingvist.

Despre autor:

Am avut ocazia să-l cunosc și să-l ascult pe savantul și profesorul Lorenzo Renzi la Universitatea din Padova în cadrul unor conferințe. M-a

cucerit prin cultura vastă, prin cunoștințele consistente și prin contribuțiile sale științifice de mare valoare în domeniul lingvisticii, literaturii, filologiei, educației lingvistice, romanisticii și românisticii.

În lunga sa carieră universitară a predat cursurile de lingvistică și filologie romanică, teoria și istoria retoricii, limba și literatura română, limba și literatura provensală etc. în universitățile italiene, dar și în cele de peste hotarele țării: la Viena, Innsbruck, Clermont-Ferrand, București și Cluj.

A deținut funcții importante, printre care cea de director al Institutului de filologie neolatină și al Departamentului de romanistică, a mai fost coordonator al Cursului magistral în literatură și filologie medievală și modernă, președinte al Societății de lingvistică italiană și membru al biroului Societății de lingvistică romanică.

- Note** ■
- ¹ „Traducătorul-canibal devorează textul inițial printr-un ritual a cărui finalitate este crearea de ceva inedit.”
 - ² Octavio Paz în *Traduccion, letteratura e literalidad* (1970) afirmă că orice text este unic și, în același timp, traducere a unui alt text, dar în pofida acestui fapt, toate textele sunt originale, căci fiecare traducere este distinsă.
 - ³ „...tradurre è impossibile, ma necessario; tradurre è inutile, ma non se ne può fare a meno”, în Franco Nasi, *Poetiche in transito* (2004: 11).
 - ⁴ Pământ străin. Exilul intelectualilor europeni.
 - ⁵ „Dall’Antichità al Novecento, l’esilio è stato, infatti, non solo drammatica esperienza politica, dai risvolti biografici ed esistenziali, ma anche condizione spirituale e filosofica...”, în *Terra aliena. L’esilio degli intellettuali europei* (2013: 7).

Lorenzo RENZI

De la Mihăileni spre lume*Eugeniu Coșeriu (1921-2002) la zece ani de la moarte*

L.R. (Vicenza) – lingvist și filolog, profesor de filologia romanică, limba și literatura română, teoria și istoria retoricii, limba și literatura provensală la Universitatea din Padova.

Nasc și la Moldova oameni.

Miron Costin

Preocuparea mea din ultimii ani a fost viața și opera unor renumiți lingviști și filologi ca Leo Spitzer, Erich Auerbach, Ernst Robert Curtius, Eugeniu Coșeriu și cea a scriitorului german din România Dieter Schlesak, acești autori reprezentând diverse cazuri de exiluri sau de migrație intelectuală. Curtius a fost, pentru cei care acceptă această definiție, un caz de „exil intern” în Germania nazistă. Cu ani în urmă l-am studiat pe R. Jakobson, care a părăsit Uniunea Sovietică și a optat pentru Statele Unite (trecând prin Cehia și Norvegia). Pe Jakobson l-am cunoscut personal, chiar dacă mult mai puțin decât pe Coșeriu. Am fost alături de mulți români proscrisi în timpul comunismului, atât de mulți, încât mă tem că aș putea da o listă incompletă. Îi citez, în numele tuturor, pe Alexandru, Florica și Adrian Niculescu și mai adaug numele Ancăi Bratu, pe care am avut-o alături câțiva ani în calitate de lectoriță de română la Padova, unde se afla și în fatidicul 1989, anul căderii regimului comunist în România. Anca ne-a fost foarte dragă mie și familiei mele. Din păcate, s-a stins prematur, în 2011, la Paris.

E firesc că, vorbind despre acești autori, am reflectat asupra exilului în general și asupra migrației. Am meditat mult asupra cazului României, în special al pribegilor români din timpul comunismului. Și deoarece e vorba de emigrație intelectuală, m-a interesat posibila influență a acesteia asupra științei și literaturii.

Cunoștințele mele juridice și istorice nu-mi permit să disting între diversele forme pe care le ia înstrăinarea de patrie și să identific diferența dintre termenii *refugiat*, *expatriat*, *emigrat*, *înstrăinat*.

1. *Date biografice și unele amintiri*

Am decis să vorbesc despre E. Coșeriu pentru că l-am cunoscut personal destul de bine și pentru că este cazul expatriatului care își trăiește exilul ca pe o rană, despre care însă nu vorbește niciodată. Mircea Eliade și Emil Cioran, alți doi români celebri care se aflau și ei peste hotare la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, au făcut aceeași alegere – de a nu se mai întoarce în România. Coșeriu era mai tânăr decât cei doi și, spre deosebire de ei, s-a întors, în cele din urmă, în patrie, chiar dacă numai în vizită, prima dată în 1967. Era mândru că era român și că, prin opera sa, a onorat țara în care s-a născut.

E. Coșeriu, se știe, a fost un mare savant, un geniu. El a elaborat o teorie originală și detaliată despre limbă, demonstrând cunoștințe temeinice nu doar în lingvistică. Tullio De Mauro, care a scris pagini frumoase despre colosul de la Tübingen (De Mauro, 2007, 13), își amintește că „oricare ar fi fost subiectul discuției [...] îți dădeai seama că poseda informații, făcea analize critice, estimări și aprofundări care copleșeau interlocutorul”. De aici peremptorietatea opiniilor sale. Era un cititor meticulos și atent al lucrărilor studenților și colegilor săi, prodigios în aprecieri obiective. Poseda o inteligență incisivă, înțepătoare, mintea lui acționa cu o logică și o coerență implacabilă. Avea o memorie excepțională, încât reușea să recite multe poezii și fragmente de proză în diverse limbi. O făcea cu plăcere atât în timpul lecțiilor sale, cât și în privat. Vorbea mai multe limbi la perfecție, inclusiv italiana. Era mai degrabă taciturn, ba chiar timid, dar când vorbea în public conferințele sale puteau dura ore în șir. Era un Maestru în adevăratul sens al cuvântului: le dedica studenților și

lucrărilor acestora timp și atenție cu prisosință. Donatella Di Cesare, studentă doctorandă la Tübingen, a scris:

„Coșeriu provenea dintr-o familie foarte săracă și lucra zi și noapte, chiar dacă pe atunci era deja profesor ordinar – deținea o catedră importantă la Tübingen, Catedra de lingvistică generală și de filologie romanică. De la el am învățat importanța muncii, a sacrificiului și a umilinței, adică a capacității de a asculta și de a citi textele altora” (Di Cesare, 2012).

Mulți își amintesc că în timpul congreselor, seara, după cină, revenea în camera sa cu un fascicul de extracte și foi dactilografiate ale tinerilor studenți și colegi, iar în dimineața următoare, la întrunirea de la dejun, făcea deja observații punctuale autorilor.

Era înalt de statură și masiv. Când ne întâlneam, mă îmbrățișa aproape strivindu-mă. Nu avea nevoie de cuvinte pentru a fi afectuos.

Eugeniu Coșeriu (apoi Eugenio Coseriu) s-a născut la Mihăileni (pe atunci România, apoi Moldova sovietică, astăzi independentă) în 1921. După un an de studii în România, la Universitatea din Iași (1939-'40), după ce a obținut o bursă de la Institutul Italian de Cultură de la București, părăsește România și își continuă studiile în Italia la Roma, apoi la Padova și Milano, 1940-1949. În 1950 se transferă la Montevideo, cu perspectiva de a obține o catedră universitară, cum se și întâmplă în scurt timp. Rămâne în Uruguay, dar călătorește mult prin Europa, în special în Franța și Germania. În 1963 este numit profesor în Tübingen, unde se va afla până la sfârșitul vieții¹.

Malițioșii îl considerau vanitos. Sigur, era conștient de grandooarea sa, dar vorbea puțin despre sine, prefera să-și prezinte concepțiile sale științifice, chiar și în conversațiile private. Putea fi un polemist de temut: în această ipostază l-am cunoscut la Malta, la Congresul Atlasului Lingvistic Mediteranean, în 1970. Ne-am mai întâlnit la diverse congrese și conferințe (în special în anii '90). Am avut și întrevederi private. Deseori Coșeriu era însoțit de prietenul său Alexandru Niculescu, înstrăinat și el. Coșeriu a fost unul dintre puținii care l-au atacat în mod deschis pe N. Chomsky, ridicat la rangul de autoritate absolută în lingvistică. Mai mult decât atât, a rămas ferm pe pozițiile sale în lingvistică la toate punctele fundamentale, chiar atunci când teoriile sale și altele similare au început să fie aban-

donate în favoarea teoriilor generativismului. Timpul va demonstra că E. Coșeriu a avut dreptate, căci o anumită revenire la structuralism se conturează deja de mai mult timp. Chiar dacă ar fi să nu-și redobândească actualitatea, veridicitatea ideilor sale pentru mine este certă².

2. *Între idealism și structuralism.*

Italia și America Latină

Lucrarea *Sistema, norma y habla* marchează aderarea lui E. Coșeriu la lingvistica structurală și-l plasează printre cei mai importanți reprezentanți ai acesteia. Studiul (84 de pagini) poate fi citit în italiană, alături de alte lucrări, în Coșeriu 1971b. În 1952 apare la Montevideo, mai întâi în revistă, apoi în carte, iar zece ani mai târziu – la Madrid, la Gredos, care este cea mai importantă editură de lingvistică din Spania, de astă dată cu titlul *Teoría del lenguaje y lingüística general* (1962). Noile ediții spaniole și traducerea în alte limbi ale operelor sale de la Montevideo îi asigură instantaneu faimă internațională. Astfel, Coșeriu cucerește Europa de pe o poziție laterală, adică din America Latină și apoi din Spania, căci locurile centrale pe atunci erau deținute de Franța și Germania, iar lingvistica engleză va ieși la lumină abia la sfârșitul anilor '60, în urma afirmării hegemoniei lingvisticii nord-americane. Dacă reconstituirile mele sunt corecte, putem afirma că această operă a lui Coșeriu începe să fie larg difuzată începând cu 1962 (la 10 ani după apariția eseului său original). În 1963, la insistența lui Harri Meier și Mario Wandruszka, profesorul a fost invitat în Germania, la Universitatea din Tübingen. Deși orașul este mic, găzduiește una dintre cele mai importante universități din Germania. Coșeriu va fonda aici o adevărată „școală a lui Coșeriu”, marcată nu de continuitatea fidelă a învățăturilor Maestrului, ci de o densitate culturală variată și liberă.

Anul ediției spaniole a lucrării *Sistema, norma y habla*, 1962, este anterior difuzării discuțiilor despre saussurism și impunerii structuralismului în Europa, căci traducerea și memorabilul comentariu ale lui Tullio de Mauro a operei *Cours de linguistique générale* a lui Ferdinand de Saussure apar abia în 1967. Comentariile lui De Mauro au avut un rol esențial nu doar în Italia, ci, difuzate prin traducere în diferite limbi, în mai multe țări.

În *Sistema, norma y habla*, teza lui Coșeriu completează dihotomia saussuriană „langue – parole” cu un al treilea element, cel de „normă”, și este argumentată printr-o prezentare pertinentă de opinii la temă, atribuind un rol important idealismului filozofic și lingvistic italian, reprezentat prin Benedetto Croce, Giacomo Devoto, Giulio Bertoni, Antonio Pagliaro. În această ordine de idei, apare și numele lui Giovanni Nencioni, Carlo Battisti, Gino Bottigioni, Vittore Pisani. Alți autori, remarcați de Coșeriu, sunt protagoniștii lingvisticii italiene din timpul aflării sale în Italia, care la acel moment încep să fie uitați, considerați incompatibili cu noua paradigmă – structuralismul. Coșeriu a continuat să-i citeze, cel puțin pe unii dintre ei, în special pe Croce și Pagliaro, în lucrările ulterioare, până la sfârșitul activității sale.

În cartea-interviu, apărută în română, a lui Nicolae Saramandu (1996), Coșeriu susține superioritatea lui Pagliaro, Hjelmsev și Kuryłowicz asupra lui Chomsky (Coșeriu, 1996, 144), mai mult decât atât, limita lui Chomsky, după părerea lui Coșeriu, este cea de a fi fost întotdeauna doar un teoretician al gramaticii, care a neglijat celelalte aspecte ale limbii. În acest interviu Coșeriu dezvăluie faptul că, în prima etapă a activității sale, a încercat să-l concilieze („să-l împac”) pe Saussure cu „concepția lingvistică a idealismului italian: Croce, Bertoni și Pagliaro”, încercare la care nu a renunțat. Concepția despre poezie ca element esențial, nu accesoriu și nici marginal al lingvisticii sale, este o tentativă de actualizare a ideii de estetică a lui B. Croce, abandonată în Italia (Renzi, 1913).

Studiile universitare făcute în România (doar un an universitar la Iași în 1940) nu au lăsat amprente semnificative asupra tânărului, deja autor al unor publicații. Mediul universitar italian, în schimb, a fost determinant.

Coșeriu e în afara națiunilor, e cosmopolit și totuși, dacă nu am ști de unde vine, am putea crede că este italian. Chiar dacă vreun glotolog italian ar fi reușit să devină un lingvist structuralist (n-a reușit nimeni), ar fi putut deveni ceva asemănător lui Coșeriu. Sigur, ar fi trebuit să aibă și genialitatea acestuia³. În cartea mea *La stilistica di Eugenio Coseriu (Stilistica lui Eugeniu Coșeriu, ce urmează să apară în 2013)* susțin că E. Coșeriu a fost savantul care a propulsat, mai bine ca oricine altul, conceptele unor lingviști italieni de la mijlocul secolului, neglijate în Italia.

Și totuși e absurd să mai insistăm asupra italianității științifice a lui E. Coșeriu, căci prezența altor componente este evidentă. Unul dintre savanții înalt apreciați de Coșeriu este, desigur, Hjelmslev, care i-a influențat lecturile și reflecțiile. De la Hjelmslev se inspiră pentru lucrarea sa *Pour une sémantique diachronique structurale* din 1964, o operă remarcabilă pentru acele timpuri, care îl consacră în Europa. În ceea ce privește concepția sa generală despre limbă, modelul de referință central este Humboldt (mare filozof care stă, în realitate, la originea idealismului lingvistic, chiar dacă nu autorizează evoluările subiectiviste, cum sunt cele italiene ale lui Croce și Devoto).

De la început, Coșeriu a fost influențat de marile idei lingvistice romantice germane și de psihologul și lingvistul Karl Bühler (pe care îl cunoscuse inițial prin intermediul excelenței traduceri în spaniolă din 1950). După transferarea în Germania, în evoluția gândirii lingvistice a lui Coșeriu au intervenit reflecții ale unor orientări apărute în acei ani: hermeneutica (Gadamer, Heidegger) și lingvistica textului (Weinrich și alții), două domenii pe care Coșeriu le pune în strâns raport între ele în *Textlinguistik* (1.a ed. 1980; în it. 1997) – capodoperă a perioadei sale mature. Astfel Coșeriu, format sub influența școlii italiene, devine, pe bună dreptate, unul dintre marii lingviști ai Germaniei postbelice.

Cu toate acestea, operele sale inovatoare fundamentale Coșeriu le-a scris în Uruguay, aflându-se în strâns contact cu tânăra lume academică sud-americană și apoi cu cea spaniolă, și a rămas legat pentru toată viața de acea lume, devenind un punct de referință important pentru lingvistica în limba spaniolă. În Uruguay a definitivat sistemul său lingvistic. Cum menționează autorii cărții-interviu cu Coșeriu, Johannes Kabatek și Adolfo Murguía (1997, VIII), „deja în primele lucrări [scrise în Uruguay], printre care *Sincronía, diacronía e historia* și *Determinación y entorno*, se proiectează concepția întregii sale viziuni asupra lingvisticii, realizată mai târziu în diverse lucrări. (...) Această «mare carte» există în parte și pe hârtie, sub formă de mii și mii de pagini de manuscris despre istoria filozofiei limbajului, despre lingvistica romanică și multe alte teme de care s-a servit pentru lecțiile sale și pentru alte ocazii, fără ca opera să fie vreodată publicată integral, cu excepția unor părți care au văzut lumina tiparului”. Aduag că cine l-a citit, cu atât mai mult cine l-a ascultat pe Coșeriu, a avut cu adevărat

impresia că această „mare carte” era prezentă, integral, complet și exhaustiv, în creierul său.

Chiar dacă toate materialele păstrate astăzi în arhiva Universității din Tübingen vor fi publicate, oricum va persista regretul că „marea carte” nu va apărea vreodată în toată integritatea sa. Ar fi fost ceva comparabil cu operele dedicate limbii în general, așa ca *Die Sprachwissenschaft* a lui Georg von der Gabelenz (1901), pe care îl admira atât de mult, sau *Language* a lui Sapir (1921), dar probabil mai valoroasă și poate chiar mai originală decât acestea. Coșeriu nu accepta în mod pasiv nicio parte a gândirii lingvistice fără a o remedia în detaliu. Afirmția lui De Mauro, după care Coșeriu, atunci când vorbea, părea că apelează la convingerile sale maturizate demult, poate fi reformulată în felul următor: Coșeriu părea că citește din marea carte pe care o avea în creierul său. Păcat că nu a scris această carte. Deși Coșeriu a scris și a publicat toată viața, perioada fundamentală este cea uruguayana. În România și în Italia Coșeriu a fost doar un student. Apoi cel care părea un student etern devine, la Montevideo, un savant. În Germania se face maestru. Dar de fiecare dată era mai mult. Spre exemplu, în primele două perioade a mai fost traducător și jurnalist; scriitor a fost întotdeauna, dar această scanare în trei îmi pare vădită și explică, probabil, motivul pentru care nu există acea „mare carte” pe care o concepute. În perioada a treia, cea a profesorului de excepție, Coșeriu nu a mai scris opere fundamentale; chiar și *Textlinguistik*, care e o operă sistematică, nu pare un tratat, ci doar un rezumat al ideilor sale.

După cum afirmam mai sus, Coșeriu era un lingvist cosmopolit. Nu putem spune același lucru și despre alți lingviști, contemporani ai săi, cu toate că deja începuse o anumită internaționalizare, mai ales prin intermediul influenței postume a lui Saussure. Totuși marile figuri ale lingvisticii din acea epocă erau legate de școlile naționale: Hjelmslev – de cea daneză, Martinet – de cea franceză, Alarcos Llorach – de cea spaniolă, Weinrich sau Heger – de cea germană și, mai târziu, Halliday și Lyons – de cea engleză etc. Chiar și cel mai cosmopolit și cel mai mare, după părerea mea, Roman Jakobson, în pofida peregrinărilor sale, a rămas prin excelență rus. Abia mai târziu, începând cu sfârșitul anilor '60, odată cu gramatica generativă și sociolingvistica, se va contura o internaționalizare mai pregnantă, care, de fapt, va fi o americanizare.

3. Coșeriu și România

Până acum, luând în considerare succesul lui Coșeriu în Europa și în lume, putem să ne întrebăm, în raport cu tema acestui Congres, care era relația lui Coșeriu cu Patria? Desigur, din punct de vedere afectiv, exista o legătură foarte puternică. La congresele internaționale îl vedeam nu în grupul starurilor internaționale, de care aparținea pe bună dreptate, ci în grupul român (din care făceam parte și eu, *ad honorem*). În interviurile sale autobiografice se declara recunoscător României pentru pregătirea liceală primită la Bălți. În primul și unicul an de universitate a avut profesori de valoarea lui Iorgu Iordan, lingvist romanist, Petru Caraman, slavist și etnolog, Dumitru Găzdaru, romanist și romanist (a se vedea Manolescu, 2003, 199). După ce a plecat din România, Coșeriu continuă să se intereseze de limba română, chiar dacă fizic era altundeva. În interviul lui Saramandu, citat de mai multe ori, vorbește despre contribuția și valoarea principalilor lingviști români, de la Alexandru Philippide la Ovid Densusseanu, Sextil Pușcariu, Iorgu Iordan, Ion-Aurel Candrea, discutând, în pur stil științific, unele aspecte, cum ar fi ideile lingvistice ale lui Constantin Noica. Când, în perioada unei relative eliberări de sub regim, în 1967, este invitat în România, acceptă să vină și ține conferințe în diferite orașe. În Moldova natală va ajunge abia în 1991, după căderea Uniunii Sovietice. În lucrările sale cele mai cunoscute limba română apare destul de rar, dar Nicolae Saramandu a reușit să culegă într-o carte întreagă contribuțiile sale inedite, dedicate limbii române (Coșeriu, 2005). Astăzi în România opera lui Coșeriu este cunoscută și difuzată datorită multor traduceri și studii (a se vedea Bardu, 2007).

Coșeriu a fost interesat de istoria cunoașterii românilor și limbii române în Occident, – un câmp de cercetare cu o bogată tradiție în România – și care aparține cercetărilor în domeniul studiilor istorice despre istoria lingvisticii și filologiei, pe care Coșeriu le abordează preferențial în lucrările de lingvistică teoretică. Aceste lucrări au fost adunate în volumul *Von Genebrardus bis Hervás. Beiträge zur Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa*, Tübingen, 1981. Într-un anumit sens, această operă este pentru Coșeriu ceea ce este *De Zalmoxis à Gengis Khan* (1970) pentru Mircea Eliade. E semnificativ faptul că ambele – fructe ale exilului – apar respectiv în germană și în franceză,

ultima tradusă și în italiană în 1975. Ulterior ambele apar în traducere românească.

Lucrările de lingvistică generală ale lui Coșeriu sunt înzestrate cu exemple din diferite limbi și ilustrează în mod global viziunea sa. În operele din perioada anilor '60, destinate romaniștilor, limba română apare alături de franceză, spaniolă și italiană. Limba în care sunt scrise operele sale este dictată (sau sugerată, mai bine zis) de evenimentul în cadrul căruia avea loc pentru prima dată prezentarea, de obicei o conferință sau un curs. Cu excepția lucrărilor scrise în timpul primului an de universitate la Iași⁴, unicele scrieri în română ale lui Coșeriu, din câte știu eu, sunt cele concepute pentru conferințele destinate unui public de români sau moldoveni. Este probabil ca lingvistul să fi improvizat cel puțin unele părți ale conferințelor sale, apelând la luciditatea, precizia și memoria sa fenomenală. Aceasta a fost impresia mea asistând la cursurile ținute la Cenaclul filologic-lingvistic de la Padova al lui Gianfranco Folena la 20 martie 1986 (*Lingvisticile textului*) și la 15 martie 1991 (*Timp și aspect în verbul romanic*). Desigur, în multe alte cazuri pregătea textele cu deosebită acuratețe. În arhiva de manuscrise ale lui Coșeriu de la Universitatea din Tübingen am putut să văd, grație gentilei invitații a profesorului Johannes Kabatek, textul unei conferințe scrise cu mâna pe o foaie în linii, cu grafie extrem de regulată, fără nicio corectură.

În interviul lui Kabatek și Murguía (1997, 5) Coșeriu declară, spre mare surprindere, că limba sa maternă este italiana („consider în mod particular italiana limba mea maternă”). Văzând surprinderea interviuatorilor, a precizat că limbile sale materne sunt italiana și româna, apoi spaniola, în funcție de circumstanțele vorbirii și de genurile („Textsorten”) scrierii: scrie și recită poezii lirice în română, proză (narativă) în italiană, lucrări științifice în spaniolă și franceză⁵. E vorba, după cum se vede, de o biografie lingvistică *en raccourci*.

4. *Exilul*

Coșeriu, după cum știm, a părăsit România la vârsta de 19 ani. Despre această scurtă perioadă de viață adultă s-au făcut numeroase deducții. Coșeriu nu vorbea cu plăcere sau chiar nu vorbea deloc despre acest

timp și nici despre opiniile sale politice de pe atunci sau cele ulterioare. Se știe totuși că o bună parte din studenții universitari români, semeni de-ai săi, a aderat la dreapta naționalistă; se mai știe că tânărul Coșeriu ar fi îmbrăcat cel puțin de câteva ori cămașa verde a Gardei de Fier, extrema fascismului român. Cu toate acestea, nu s-a relatat nicio implicare a sa în actele violente practicate de această mișcare. În interviul lui Kabatek și Murguía (1997, 22), revenind la tinerețea sa, se plasează printre studenții „cu sentimente patriotice și naționaliste” din Iași, unde puțini erau comuniști. Alte tendințe politice nu sunt menționate, și poate nici nu existau, cel puțin în rândurile tinerilor predispuși spre extremism. Nici el și nici populația locală, scrie, nu nutreau sentimente antiruse, cu toate că amintirile despre perioada de dominație rusă (țaristă) în Moldova nu erau plăcute. Dintre profesorii săi doar Găzdaru era și va rămâne, chiar atunci când se va afla în exil în Argentina, un exponent al dreptei extreme. Iordan va deține funcții importante în România comunistă și va scrie foarte elogios despre Coșeriu în prefața volumelor omagiale *Logos semantikos* (1981).

Ne vom referi, fugitiv, și la exilul italian a lui Coșeriu. A ajuns în Italia în 1940 cu o bursă de studii a Institutului Italian de Cultură din București, obținută datorită ofertei personale a lui Giuseppe Petronio, care va deveni curând profesor ordinar la Trieste (Kabatek și Murguía, 1997, 51). Moldova a fost ocupată în acea perioadă de sovietici. Coșeriu se afla pe atunci la București, lipsit de posibilitatea de a comunica cu familia rămasă în Moldova. În Italia nu desfășoară nicio activitate politică în timpul războiului, cu atât mai puțin în perioada postbelică. Nu știm care puteau fi opiniile sale politice: reticența lui în această materie, inclusiv în cele două cărți-interviu, devine din acest moment absolută. Cele două lucrări ale sale în italiană despre marxism și lingvistică în *Actele de Sodalitate* (Coșeriu, 1950 a și b) sunt niște treceri în revistă, aproape fără niciun comentariu, de neologisme și alte fenomene lexicale produse în limba română în urma introducerii noului regim socialist. Din afirmațiile care vor urma, s-ar părea că Coșeriu este în favoarea noului regim, dar e vorba, în realitate, după părerea mea, de simple constatări de fapt, din care este imprudent să deducem ideea unei aderări, fie chiar temporare, la comunism: „În complex, scrie, limba comună devine mai «populară» și, pe de altă parte, limba populară evoluează din punct de vedere cultural, se îmbogățește cu noi concepte, în special

abstracte”; „dispariția antisemitismului [...] se datorează postulatelor antirasiste ale regimului” (Coșeriu, 1950 b, 18). Chiar cuvântul „regim” din titlu nu este conceput ca peiorativ. În rest, acest articol, ca și următorul, este dedicat aspectelor pur lingvistice ale împrumutului, ale mutației semantice etc.

Printre diversele activități ale lui Coșeriu în Italia, după cum își amintește el însuși, se numără și cele de jurnalist și traducător. În „Corriere lombardo” („Curierul lombard”) și în „l'Europeo” („Europeanul”) a publicat, între 1949-1950, scurte povestiri fantastice sau umoristice, adunate și publicate mai târziu în română, considerate de Cornel Mihai Ionescu similare celor ale lui Bontempelli și Buzzati (pe cel din urmă Coșeriu îl cunoștea personal). Traduse în română de Adriana Gorăscu și cu prefața italianistului Cornel Mihai Ionescu, au apărut în România post-comunistă într-un mic și prețios volum (Coșeriu, 1992).

Puținele traduceri literare realizate din diverse limbi au fost dictate, cum mărturisește Coșeriu, de motive practice, legate de supraviețuire. Cunoștea bine cam vreo zece limbi, pe care le-a învățat pentru a putea citi poezii în limba originală. Printre traducerile literare din prima perioadă, în italiană, o menționăm cea a capodoperei filozofice a lui Lucian Blaga *Orizont și stil*, făcută împreună cu un alt înstrăinat român de la Roma, Mircea Popescu, și prefațată de Antonio Banfi (1946). Coșeriu își amintește cu lux de amănunte istoria acestei traduceri în interviul lui Kabatek și Murguía (1997, 77). Tot aici găsim prețioase informații despre sejurul lui Coșeriu în Italia și admirația lui pentru această țară, pentru cultura, arta și tradiția universitară italiană. În interviu rămâne în umbră scurta perioadă de aflare la Padova, etapă intermediară între Roma și Milano. Coșeriu s-ar fi transferat la Padova, după cum îmi spuse personal, pentru a urma cursurile de filozofie ale profesorului Luigi Stefanini, ceea ce a coincis cu eliberarea Romei de către Aliați. Tot atunci va lucra ca traducător pentru americani la Milano.

În interviul lui Saramandu, Coșeriu scrie că, din motive politice, încerca să stea departe de Pagliaro pe care chiar îl admira. Pagliaro era profesor de glotologie la Roma, dar, fiind fascist, mai ținea și cursuri de mistică fascistă și de istorie și doctrină a fascismului⁶. După război a fost demis, apoi readmis la Universitate. S-ar părea că nu a renunțat și că ar fi fost printre numeroșii profesori ai Universității din Roma post-

belică rămași fideli fascismului. Nu cred că Pagliaro ar fi făcut declarații publice referitor la confesiunea sa ideologică și că frecventarea cursurilor sale ar fi fost compromițătoare. Considerat un profesor important, între anii '50-'60 Pagliaro a ținut, la Padova, minimum două conferințe la care am asistat personal în calitate de student, alături de un public numeros.

În realitate, ca și mulți alți pribegi din țările comuniste, Coșeriu era deseori considerat în Italia *a priori* un fascist, un om din dreapta anticomunistă și antidemocratică, fugit din țara sa din motive politice. Mai târziu a început să fie suspectat de antisemitism (de parcă Italia nu ar fi adoptat legile rasiale!). Adesea, probabil din prejudecată, mulți intelectuali italieni și occidentali în general îi acuzau de faptul că nu au acceptat ocupația țărilor lor de către Uniunea Sovietică și ulterioara lor transformare în țări comuniste. Aceste prejudecăți odioase, exercitate asupra unor persoane biciuite de viață și private de averile lor, lipsite de sprijin sigur în noua țară unde se aflau, s-au domolit cu timpul, dar nu au dispărut definitiv. Spre fericire, suspiciunile decădeau uneori de la sine în momentul contactului personal al refugiatului cu cenzorul său, grație unui sentiment instinctiv de simpatie și înțelegere. În cazul lui Coșeriu, unii au crezut că transferarea sa la Montevideo a fost, de fapt, fuga unui fascist spre acea Americă Latină care a găzduit mulți fugari și chiar criminali naziști. Dar era 1950, și Coșeriu a plecat spre Montevideo aspirând la o catedră universitară, fapt care s-a și realizat. Nu ar fi logică, de altfel, invitația de mai târziu în Germania.

În Kabatek și Murguía (1994, 83 s.) Coșeriu dezvăluie detalii ale circumstanțelor legate de plecarea sa spre Montevideo. Consulul Uruguayului la Roma, Ponce de León (probabil Alberto Mellini Ponce de León), încurajează plecarea, informându-l despre instituirea unei noi Facultad de Humanidades y Ciencias la Montevideo. Abia fondată facultatea, la puțin timp după sosirea la Montevideo, Coșeriu a fost numit director al Departamentului de lingvistică și profesor de lingvistică generală indoeuropeană.

Invitația în 1963 în Germania, la Tübingen, era deja rezultatul faimei care a început să-l copleșească după publicarea operelor sale din perioada uruguayeană, al diverselor călătorii pentru conferințe și cursuri în Europa și a susținerii majore a lui Harri Meier și Mario Wandruszka.

Aici am putea încheia istoria noastră, dar expatrierea nu s-a sfârșit, chiar dacă colivia era aurită.

Traducere de Doina ARPENTI

Note ■

¹ Multe informații despre viața lui E. Coșeriu pot fi găsite în cele două cărți-interviu: Nicolae Saramandu (1996) și Kabatek, Murguía (1997).

² Totuși s-a înregistrat o anumită rezistență la admiterea lui Coșeriu în lista marilor lingviști ai secolului al XX-lea. Numele și ideile acestuia nu apar în operele autoritare ale lui Giulio Lepschy, dedicate structuralismului și lingvisticii secolului al XX-lea, adresate publicului italian și englez.

³ În realitate, structuralismul lingvistic aproape că nu a avut reprezentanți în Italia, din cauza invaziei gramaticii generative și a sociolingvisticii. Elevii lui Terracini, Devoto, Tagliavini și ai altor glotologi italieni din aceeași generație au fost în puține cazuri continuatori fideli ai măștrilor lor, dar au devenit sociolingviști sau generatiști, ori au reprezentat tendințe de compromis, care, în orice caz, depindeau puțin de pozițiile teoretice ale măștrilor. Aceasta nu exclude faptul că cei din urmă nu au scris prea mult și cu devotament despre măștrii lor (a se vedea Beccaria și alții, 1999).

⁴ Este vorba de două lucrări cu tematică dialectologică și folclorică despre Moldova: *Limbă și folclor din Basarabia*, în „Revista critică”, Iași, 14/2-3, p. 159-173 și *Material critic basarabean*, în „Arhiva”, Iași, 47, p. 93-100. În Kabatek și Murguía (1997, 19) se pomenește un studiu literar despre Bacovia publicat în „Jurnalul literar”.

⁵ În Kabatek și Murguía (1997, 52) sunt menționate poeziile și în italiană, pe care la solicitarea lui Coșeriu le citește Giuseppe Petronio, directorul Institutului Italian de Cultură la București, care a favorizat, la timpul convenit, plecarea în Italia.

⁶ Coșeriu susține că Pagliaro, acceptând acele discipline, s-a înjosit în afara oricărei limite și își amintește că nu a frecventat orele sale la Roma, considerându-l un „rău lingvist” Kabatek și Murguía (1997, 76). Ulterior și-ar fi schimbat părerea în mod radical vis-à-vis de cea de-a doua afirmație.

Bibliografie ■

1. Operele lui Eugen Coșeriu

O bibliografie a operei lui Coșeriu (actualizarea în 2000 a lucrărilor publicate în *Logos Semantikos* (1981) și apoi *Energieia und Ergon* (1988)) poate fi consultată on-line cu titlul *Publikationen von Eugenio Coseriu*: www.uni-tuebingen.de/kabatek/coseriu/cospubli.html.

Multe opere ale lui Coșeriu au apărut în repetate ediții, în diverse limbi, deseori în versiuni revăzute de autorul însuși. În bibliografia care urmează sunt incluse doar opere pe care le-am citat în text, indicăm în genere prima versiune, versiunea în italiană, și, dacă există, cea a ultimei culegeri în română (2009). Lucrările în română apar sub numele originar Eugeniu Coșeriu, pe care savantul l-a italianizat apoi în Eugenio Coseriu, care este azi forma recunoscută în toată lumea, cu excepția României și Moldovei.

- (1949): *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulle lingue „imparate”)*, în „Atti del Sodalizio Glottologico Milanese” (ASGM), I, 2, 1949, 47-53.
- (1950): *Lingua e regime in Romania*, în ASGM, II, 1, 18-21.
- (1950b): *Glottologia e marxismo*, în SGM, II, 1, S, 25-29.
- (1956): *La creació metafórica en el linquje*, în „Revista nacional”, 187, 82-109; apoi în Coseriu, 2007, 167-197 și 2009, 121-154.
- (1964): *Puor une sémantique diachronique structurale*, în *Travaux de linguistique et de littérature*, 2, 139-186.
- (1967): *Limba și înțelegerea esențială a omului actual*, în *Die pädagogische Provinz*, 1-2, 11-28; și încă în Coseriu, 2009, 135-160.
- (1971a): *Thesen zum Thema „Sprache und Dichtung”*, în *Beiträge zur Textlinguistik*, sub îngrijirea lui Wido Stempel, München; și în Coseriu, 2009, 161-166.
- (1971b): *Teoria del linguaggio e linguistica generale. Sette studi*, Bari, Laterza.
- (1973): *Lezioni di linguistica generale*, Torino, Boringhieri.
- (1980): *Au delà du structuralisme*, în *XVIe Congrès International de Linguistique et Philologie romanes*, Palma de Mallorca, I, 163-168; și în *Linguistica e letteratura*, VII, 1982, 9-16 și în Coseriu (1985), 294-300.
- (1980b): *„Historische Sprache” und „Dialekt”*, în *Dialekt und Dialektologie. Ergebnisse des Internationalen Symposions „Zur Theorie des Dialekts”*, sub îngrijirea lui G. Göschel, P. Ivic, K. Keh, Marburg/Lahn 1977, Eiesbaden, 106-122; apoi în 1988, 45-61.
- (1981): *Los conceptos de „dialecto”, „nivel” y „estilode lengua” y el sentido proprio de la dialectología*, în *Lingüística española actual*, III/1, Madrid, p. 1-32; în germ. în Coseriu, 1988, 15-43.
- (1981): *Von Genebrardus bis Hervàs. Beiträge zur Geschichte der Kenntnis des Romänischen in Westeuropa*, Tübingen, 1981.
- (1988): *Energiea und Ergon, sprachliche Variation, Sprachgeschichte, Sprachtypologie*, sub îngrijirea lui J. Albrecht și alții, 3 voll.; I vol.: *Schriften von Eugenio Coseriu (1995-1987)*, sub îngrijirea lui Jörn Albrecht, Narr, Tübingen.
- (1992): *Anotimpul ploilor (povestiri și glume)*, desene de Narses Ounanian, trad. din it. de Adriana Gorăscu, prefață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Clusium, Cluj.
- (1994) *„My” Pagliaro*, în *Italian Studies in Linguistic Historiography*, Nodus, Münster, 39-44.
- (1997) *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del testo*, a cura di Donatella Di Cesare, Roma, NSS La nuova scuola scientifica; poi Carocci 2008, trad. it. di Textlinguistik. Eine Einführung, hrsg. und bearb. von J. Albrecht, Tübingen 1980; 2. durchgesehene Auflage 1981; 3. überarbeitete und erweiterte Auflage, Tübingen und Basel, 1994.
- (2005) *Limba română – limbă romanică*. Texte manuscrise editate de Nicolae Saramandu, Editura Academiei Române, București.
- (2007) *Il linguaggio e l'uomo attuale*. Saggi di filosofia e di filosofia del linguaggio, a cura di Cristian Bota e Massimo Schiavi con la collaborazione di G. Di Salvatore e L. Gasperoni, Verona, Fondazione del Centro Studi Campostrini.
- (2009) *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Finaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- (2010) *Storia della filosofia del linguaggio*, a cura di Donatella Di Cesare, Roma, Carocci.

2. Alte opere citate

Gianluigi Beccaria și alții, *Quando eravamo strutturalisti*, Edizioni dell-Orso, Alessandria, 1999.

Nistor Bardu, *Concepția lui Eugeniu Coșeriu despre limba română*, în „Limba Română”, nr. 1-3, 2007, p. 88-95; și: <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=916>

Karl Bühler, *Teoria del lenguaje*, Madrid, „Revista de Occidente”; ed. ted. 1934, 1950.

Theodor Codreanu, *Eugeniu Coșeriu și poetica postmodernă*, în „Convorbiri literare”, n. s. 4 (208), aprilie 2013, p. 30-3.

De Mauro, *Prefazione a Coseriu*, 2007, p. 9-16.

Donatella Di Cesare, *Vi racconto Eugenio Coseriu*, intervista di Valentina Russo in occasione del Congresso dedicato a Coseriu „Dire le cose come stanno”, 10-11 giugno, 2011, Sapienza Università di Roma/ Accademia di Romania, <http://magazine.unior.it/ita/content/donatella-di-cesare-vi-racconto-eugenio-coseriu>

G. Geckeler, B. Schlieben. Lange, J. Trabant, H. Weydt, Berlin – New York, de Gruyter (sub îngrijirea) *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu 1921-1981*, Gredos, Madrid, 5 voll, 1981.

Johannes Kabatek e Adolfo Murguía, „Die Sachen sagen, wie sie sind...”. Eugenio Coseriu im Gespräch, a c. di J. Kabatek e A. Murguía, Narr, Tübingen, 1997.

Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1943-1989*, Editura Compania, București, 2003.

Lorenzo Renzi, *La stilistica di Eugenio Coseriu*, în „Lingua e Stile”, 48, 1, 79-112, 2013, *Da Mihăileni al mondo. Eugenio Coseriu (Eugeniu Coșeriu) a dieci anni dalla morte (2002)*, apparirà negli Atti del Congresso Terra Aliena, L'esilio degli intellettuali europei, Padova-Venezia 2012, a cura di Dan Octavian Cepraga.

Marius Sala, *Contemporanul lor Contemporanii lui*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002.

Nicolae Saramandu, *Lingvistică integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației pentru Literatură, București, 1996.

Ana BANTOȘ în dialog cu
Ileana MĂLĂNCIOIU

Eu n-am obsesia morții, dar am obsesia vieții

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Catedra de literatura română și universală. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Semnează volumele: *Reabilitarea autenticului.*

Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică.* Monografie, Chișinău, 2010; *Literatura basarabeană și modelele literare europene,* București, 2013.

– Stimată doamna Ileana Mălăncioiu, mă bucur să vă revăd. Ne-am întâlnit pentru prima oară la Chișinău, apoi, în toamna anului trecut, la Festivalul Internațional de Literatură și Traduceri la Iași (FILIT) și acum iată-ne, împreună, iarăși la Chișinău. **Vă propun să discutăm despre creația dumneavoastră. Să începem cu începutul, cum se spune. Ați absolvit Facultatea de Filozofie a Universității din București, în 1968...**

– Fusese o scurtă perioadă de deschidere și după absolvire, când am intrat la televiziune, am putut să fac niște emisiuni cu poeți contemporani. După aceea au venit tezele lui Ceaușescu din 1971 – și, oarecum (nu pot să spun că direct), că nu vom da decât texte direct inspirate din realitatea socialistă. Și am zis eu, vai de mine, renunțăm la literatura clasică și la cea populară!? Manifestarea mea i-a supărat pe șefii, care primiseră vestea fără să crâcnească, și m-au discutat într-o ședință de partid. Nu m-au dat ei afară, m-am dus singură, căci mi-am dat seama că nu mai putem lucra împreună.

– **Apropo de perioada despre care discutăm și de cele afirmate de dumneavoastră. Ce obiecte studiați la Facultatea de Filozo-**

Ileana Mălăncioiu și Ana Bantoș la Radio Chișinău

fie? Vă întreb deoarece aici, la Chișinău, și probabil în toată fosta Uniune Sovietică, atunci când era vorba de filozofia contemporană, se studia, în special, filozofia marxist-leninistă. Cât despre alți filozofi și tendințe din filozofia contemporană știam doar din niște broșuri, în care erau interpretate noile tendințe considerate mic-burgheze, capitaliste, dăunătoare sistemului socialist.

– Noi am apucat o perioadă ceva mai bună, adică făceam istoria filozofiei începând de la antici și aveam niște profesori foarte buni. Banu era unul dintre marii profesori, ne predă filozofia antică. Când ajungeam la epoca modernă era mai greu, dar am avut o profesoară foarte bună, Florica Neagoe, care îl predă pe Hegel foarte bine. Însă erau și multe discipline planificate aiurea. La istoria doctrinelor economice, să zicem, se reluau lucrurile de la capăt, de la formarea limbii și a poporului român. Deci la toate obiectele învățai unul și același lucru. Și acela fals. Și oamenii aceia nu erau de meserie istorici, care să cunoască niște realități, căci veneau de la doctrine economice și ne învățau altceva decât știau și ei de acasă. Bunăoară, în 1968, când am terminat eu, Lucian Blaga era încă interzis. Spun acest lucru fiindcă ați vorbit foarte argumentat despre Blaga la unul dintre simpozioanele dedicate poetului aici, la Chișinău.

– **Vă mulțumesc pentru apreciere. Dar teza dumneavoastră de licență s-a intitulat *Locul filozofiei culturii în sistemul lui Lucian Blaga...***

– Da, fiindcă erau și unii profesori mai deschiși și aveai aprobarea să o faci. Problema era la susținere, dar până la urmă mi-au dat voie să fac teza aceasta cu titlul respectiv. M-am documentat și am studiat la secția de literatură și filozofie interzisă, în fondul secret al Bibliotecii Academiei.

– **Vă permiteau fiind studentă să cercetați acele fonduri?**

– Da, aveam bilet de intrare și dacă aveai o teză aprobată cu titlul acesta puteai să-ți faci un permis temporar și să mergi la sala respectivă. La susținere însă au intervenit și niște scandaluri la facultate. Au fost dați studenți afară pe motivul că au făcut lucrări idealiste, se știe însă că filozofia fără idealism e ceva aberant. Oricum și profesorul Tudor Bugnariu fusese atacat că i-a apărat și i-a susținut pe studenții care s-au abătut de la viziunea partidului și, deși fusese comunist din ilegalitate, a primit vot de blam și n-a mai fost decan. Eu am nimerit pe acest moment cu multe probleme, în primul rând ale profesorului, nu ale mele și la susținerea tezei profesorul Radu Florian, care, de altfel, trecea drept unul dintre prietenii lui Tudor Bugnariu, mi-a făcut următorul reproș: „Pentru mine un student care după cinci ani de filozofie marxistă ia teză din Blaga nu prezintă garanție din capul locului”. Eu, care nu tăceam fără să am dreptul la replică, am zis: „Pentru mine un profesor care-mi contestă titlul lucrării, aprobate de consiliul profesoral, nu prezintă garanție că va fi obiectiv”. Și totul a mers așa. Era prima zi de examene, erau și studenți de la fără frecvență, care spuneau că nu trebuia să vă certați cu ei și n-ați fi picat. N-am picat, am luat nota nouă, dar se lua zece și cu transformarea socialistă a agriculturii, care știm și noi cum s-a transformat, însă răfuiala profesorului nu era cu mine, era cu Tudor Bugnariu, ginerele lui Blaga, și, vai, se abătuse și din motive de familie să-mi ajute să susțin o teză ca aceasta.

– **Rămânând la evocarea acelor ani, vă rog să-mi spuneți cum se manifesta ostilitatea față de Blaga?**

– Cred că la mijloc era, în primul rând, atitudinea față de Tudor Bugnariu. Pe coridor, după ce am susținut examenul, m-a oprit profesorul

care-mi contestase teza și mi-a spus că, de fapt, nu a vrut să mă încurce pe mine. Problema lui era cu Blaga, a cărui filozofie, considera el, nu trebuia publicată. Dar, a spus el în continuare, am aflat că ați lucrat doi ani și că lucrarea este foarte serioasă. I-am zis: „Domnule profesor, mă iertați, dar examenul s-a terminat, nota mi-a fost dată, vom mai vorbi după aceea”.

– **După facultate ați susținut doctoratul în filozofie cu tema *Vina tragică (Tragicii greci, Shakespeare, Dostoievski, Kafka)*. Vă rog să vă referiți la această lucrare publicată ulterior.**

– După examen și după susținerea lucrării de stat mi-am aruncat caielele în Dâmbovița și am zis că nu mai calc niciodată pe aceste coridoare. Profesorul Tudor Bugnariu mă consola, spunându-mi că din cauza lui mi s-au întâmplat toate, iar eu i-am răspuns că oricum n-aș fi rămas în facultate și că, în situația respectivă, să nu-și facă probleme din cauza mea. Când am ajuns la repartiție la Iași, profesorul Nicuță, care a venit din diplomație și a devenit decan în locul lui Bugnariu, practic mie mi-a dat înapoi ce mi-a luat la examen: erau cinci locuri pentru televiziune, se înființaseră niște studiouri noi și eu am reușit să obțin un loc la televiziune. Am fost prima care m-am dus să-mi iau postul în primire. Intraseră rușii în Cehoslovacia și am găsit televiziunea înconjurată de armată. Nu mi-a contestat nimeni repartiția, fiindcă eu nu știam, dar o repartiție era sfântă. Am prins o perioadă bună, trei ani am lucrat bine, am făcut o emisiune cu scriitori buni, cu filozofi.

– **Să revenim la teza dumneavoastră. Alex Ștefănescu susține că din *Vina tragică*, publicată în 1978, „putem extrage pasaje care au valoarea unor poeme în proză, iată, de exemplu, cum rezumă și cum comentează, implicit autoarea, *Tragedia lui Oedip*: «După ce a cunoscut toată fericirea, care ne poate fi dată pe pământ și după ce s-a consumat toată tragedia sa, regele Oedip continuă să trăiască sub înfățișarea unui bătrân orb, purtat de mână de către fiica sa, departe de pământul pe care a aflat și măreția și căderea. Abia acum el începe să vadă cu adevărat, asemenea păstorului Tiresias, și abia acum cunoaște cu adevărat măreția în forma ei cea mai înaltă, redobândind, prin chin și suferință, bucuria simplă de a trăi și reconciliindu-se cu zeii, cărora, astfel, li s-a împotrivit și totodată cu propria lege încălcată fără să vrea, abia acum când a pierdut**

tot și a supraviețuit pierderii sale totale, impunându-se zeilor prin suferința sa și făcându-i să accepte moartea altfel decât pe cea a nevinovaților este Oedip cu adevărat rege nu al unei cetăți, ci al întregului pământ»". Întrebarea mea este: evidențierea vizionarismului lui Oedip are vreo legătură cu ceea ce se întâmpla în România în acei ani?

– Și da, și nu. Avea legătură cu cele ce se întâmplau în viața reală. Dovadă e și faptul că am ales o teză despre tragic, care, în principiu, se susține destul de greu și oamenii se fereau de aceasta. Pe urmă, ideea mea din capul locului a fost că tragedia antică nu poate fi despărțită de cea modernă, așa cum susțineau unii. Pe de o parte, se afirma că tragicul a fost abolit din cauza raționalismului, iar pe de altă parte – din cauza creștinismului. Atunci mă întreb, cum poate să apară marea tragedie shakespeariană după atâtea secole de creștinism și de raționalism. Ideea mea era că Biblia poate fi privită, la fel cum considerau și alții, ca o carte de despărțire dintre două lumi, dintre tragedia antică și cea modernă, dar poate fi privită și ca o carte de legătură. Dacă nu mergi pe concepte și pe felul cum au fost interpretate de-a lungul secolelor, le iei de la capăt și judeci textele ca atare. Cele mai bune pagini sunt cele de analiză pe texte. Și deși era o perioadă foarte rigidă, profesorul Ion Ianoși, în pofida faptului că era și evreu, și liber cugetător, m-a lăsat să fac capitole întregi pe Iov și m-a lăsat să plec de la Biblie, și mi-a spus: „Vă rog, am o singură dorință – să o invitați la susținere și pe doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga, fiindcă are mai multă credibilitate decât mine”. Doamna Zoe s-a purtat chiar ca o doamnă, cum se purta în general, drept pentru care niciodată nu o să-i înțeleg pe cei care o contestă. Cu sprijinul dânzei eu am putut să susțin într-o perioadă foarte grea o teză în care se vorbea despre Biblie la facultatea care era cea mai rigidă de fapt.

– **Personajul liric din poezia dumneavoastră este plasat, chiar de la început, într-un univers rustic, dominat de amintirile ancestrale ale satului, în care viața omului era perfect încadrată în natură, în care comuniunea și comunicarea mai funcționau. Dacă ar fi să ne plasăm într-o perspectivă actuală, cea a nevoii de comunicare, am putea spune că personajul liric din poezia dumneavoastră este atins și el de criza incomunicabilității omului modern.**

– Crizele evoluează și ele în funcție de împrejurări. Atunci criza avea o încărcătură, și acum are alta. De exemplu, atunci n-aveai voie să fii trist, toți poeții care debutau erau foarte optimiști. N-aveai voie să vorbești de cruci și de biserici. Eu am început ca toți copiii, versificând pe linii eminesciene și am umplut în felul acesta caiete întregi. La un moment dat mi-am dat seama că așa nu voi depăși niciodată pastișa și că trebuie să o iau de la capăt. Și am luat-o de la capăt, de altfel, cu experiența mea țărănească. În opinia lui Eugen Negrici, descoperirea mea cea mai importantă în poezie este că am pus pe balanță viața cu moartea, că am văzut, de fapt, moartea ca o parte a vieții. Țăranul, care socotește moartea ca rău suprem, speră că după aceea va fi încă ceva, că nu se termină totul aici, pe pământ. La noi țăranii chiar credeau în hotarul acesta, așa că nu e descoperirea mea. Eu am putut să fac ceva ca să duc mai departe credința tuturor. Când am revenit la alte lucruri, la altă poezie, deja aveam în sânge acea experiență făcută pe viu pe versurile lui Eminescu, fiindcă una este să citești și să uiți, dar alta este să faci experiență pe textul eminescian în fiecare zi, cum făcusem cândva.

– Credeți că la mijloc e și ideea de nemurire a sufletului?

– Da, este vorba de acea nemurire a sufletului, fiindcă practic intra în credința țăranului, dar nu văzută foarte simplu, nu văzută țărănește. De fapt, această problemă s-a pus dintotdeauna înainte de creștinism, în texte precum cele despre *Epopoea lui Ghilgames*, în care protagonistul, după dispariția prietenului său, umblă șapte zile și șapte nopți pe urmele lui, încearcă toată suferința care se poate încerca și face călătoria în lumea cealaltă. Concluzia este că nu ai nicio posibilitate să te opui morții, dar întâi face călătoria și călătoria e importantă în sine. Creștinismul adaugă ceva. În creștinism drumul făcut pe lumea cealaltă a Mântuitorului are o încărcătură, dar are și îndoiala. În creștinism ideea învierii este însoțită de îndoiala de pe cruce, care înseamnă condiția umană. Căci trimiterea fiului lui Dumnezeu pe pământ este pentru a face legătura dintre cer și pământ și pune întrebarea asumării condiției umane de către fiul lui Dumnezeu.

– Tot Eugen Negrici, la care ați făcut trimitere, afirmă că dumnea-voastră creați o mitologie a morții și prin aceasta vă evidențiați în contextul literaturii din acea perioadă.

– Eu am spus întotdeauna că în poezia mea obsesia morții a fost prezentă întotdeauna, dacă n-aș avea obsesia vieții nu m-ar interesa altceva. Eu n-am obsesia morții, dar o am pe cea a vieții și am trecut prin niște experiențe foarte dramatice. Moartea surorii mele, la 33 de ani, când nu vroia deloc să moară, că avea doi copii să-i crească și a avut o boală de care nu avea cum să scape, mi-a dat cu totul alte sentimente. Cumva schimbi tot ce credeai despre religie până atunci și pui întrebarea pe care am pus-o și eu: „De ce?”. Era tânără, n-a păcătuit, avea doi copii, vroia să-i crească. Dar întrebarea aceasta și-o pun și oamenii care sunt necredincioși și până la urmă o depășesc. Perioada aceea mi-a schimbat vederea și din ea a rezultat o carte, care are o legătură cu credințele populare, cu tot ce se crede despre moarte, despre ce se face cu sufletul omului după aceea. Plecam de la experiențe reale, dar aveam în subtext și toată experiența de până atunci și de poezie, și de viață, și de filozofie, adică nu poți să mergi mai departe dacă mergi doar pe una din aceste experiențe, trebuie să le ai cumva pe toate trei.

– Stilul artistic al creației dumneavoastră a fost pus în legătură cu stilul de viață țărănesc, pe care vi-l asumați în felul în care și l-a asumat și Constantin Brâncuși. V-ați simțit apropiată, atrasă de Brâncuși?

– Da. Pentru că așa cum el cioplește în piatră *Cumințenia pământului* și pentru mine era o obsesie această cumințenie a pământului, a zborului. Venind dintr-o zonă din care veneam și eu, Brâncuși își asumă la cu totul alt nivel concepția populară. Dar eu cred că foarte apropiată, dacă ne gândim la poezie, rămân, în cele din urmă, de George Bacovia, care mă interesează foarte mult și ca structură poetică. Pentru mine e un mister cum Bacovia, cu cele mai puține cuvinte și fără să chinuie limba deloc, făcând tot ce se poate din cuvintele simple, reușește să ajungă la o poezie atât de mare. În cărțile sale despre rostirea românească, Constantin Noica are o afirmație care mie mi-a plăcut foarte mult: „Cuvântului răzbunare i s-a păstrat doar sensul negativ” și continuă astfel: „Există și sensul pozitiv al răzbunării, poți să răzbuni un cuvânt uitat”. Cărțile lui m-au impresionat. Blaga, Cioran, Eliade, oameni foarte adânc cărturăriți, au interpretat în mod diferit *Miorița*. Eliade, bunăoară, se întreba, de ce să luăm doar povestea cu moartea și cu ca-

pul plecat, de ce să nu luăm de la *Miorița* partea oraculară, care la urma urmei ne poate trimite chiar la oracolul antic? Fiindcă totuși ea se comportă ca un oracol, anunță dinainte ce va fi. E adevărat că protagonistul nu luptă poate și-n ideea creștină. După aceea urmează ceva, o nuntă care vine după moarte. Și poate că povestea nunții din *Miorița* are o altă încărcătură. E foarte frumoasă teoria lui Eliade. În genere, marii gânditori dintre cele două războaie au vorbit foarte mult și despre limbă, și despre valențele ei.

– La început, când ați publicat prima carte, nu ați fost atât de călduros primită de către critica literară. Cel care a dorit să vă cunoască, după cum mărturișiți chiar dumneavoastră, a fost Emil Bota. Ce a însemnat pentru destinul de creație, pentru biografia dumneavoastră de creație întâlnirea cu Emil Bota?

– A însemnat imens, pentru că era perioada aceea de poezie săltăreață. Trebuia să fii vesel și optimist și Bota avea toate îndoielile asupra a tot ce se întâmpla pe lume, dar chiar și asupra lui însuși. După câteva decenii de tăcere, nu mai avea încredere în ce scrie și în ce a scris. Mă ruga să-i citesc cărțile și să-i spun cu creionul în mână dacă eu cred că unele poeme mai prezintă interes. Ca novice mi-am luat rolul în serios și am făcut greșeli. Nu știam ce înseamnă ironia în poezia lui și l-am pus să facă două gafe teribile. Ca dovadă că nu juca teatru, așa cum se spunea, Bota mă asculta. Mi-a fost foarte rușine mai pe urmă când cineva, un critic, a zis că erau mai frumoase poemele acelea nemodificate, cum au apărut în prima ediție. Dar pentru mine a fost esențial, deoarece m-a învățat să nu mă rușinez de îndoiala mea și să mi-o asum în poezie. Când toată lumea zburda de fericire, eu am scris ce aveam de scris în momentele respective. Dar nu a fost numai influența lui asupra mea, a fost și acea influență a prietenului meu, prizonierul care bătuse toate lagărele și se întorsese din război după 13 ani, ca mai apoi să fie luat de ai noștri în toate închisorile. Era consăteanul meu Aurel State, care a scris o carte intitulată *Drumul crucii*, despre peregrinarea lui prin toate lagărele rusești și despre cea din închisorile românești. El a fost eliberat cu toți deținuții politici în 1964 și omorât în libertate, fiindcă și-a trimis manuscrisele în străinătate. A fost omorât după ce a fost eliberat. Bătut, călcat în picioare, a ajuns în Spitalul de urgență. Ei au respirat ușurați și au zis că a decedat de ulcer. Numai că el a murit de ulcer după

ce a fost călcat în picioare, după ce îi rămăseseră bocancii securiștilor în stomacul lui.

– Prin urmare, așa se explică dramatismul în opera dumneavoastră. Acestea sunt experiențele pe care le aveți în vedere.

– Astea sunt experiențele. Am cunoscut oameni care au trecut prin drame formidabile. Consăteanul meu îmi făcea un elogiu foarte mare, lui îi plăcea foarte mult cum scriu și zicea: „Tu scrii ce am trăit eu”. Dar era un elogiu, pentru că ceea ce a trăit un om, drumul acela prin infern, îl știe până la urmă numai el. Însă consăteanul meu era bucuros că nu salt de fericire în vremea în care era atâta mizerie în țară și că scriu despre o durere pe care o avea majoritatea populației.

– Ce credeți despre literatura română de la momentul actual?

– Apar generații noi și nu-i cunoaștem pe toți. Eu cred că poezia generației noastre a fost mai bună, în pofida faptului că n-aveam libertate și a fost mai bună deoarece doream să ne întoarcem la poezia aceea adevărată. Ne era dor de ea. Tinerii de azi vor altceva, ei speră că vor intra direct în literatura universală și atunci fac paștișe după americani. Toată povestea aceasta cu postmodernismul cuprinde foarte multe lucruri, unele chiar hilare, care nu cred că vor rezista. Din experiența aceasta poate se vor naște unii mai buni după aceea, fiindcă se schimbă limbajul. În proză au apărut niște romane foarte bune, a apărut romanul *Hotel universal* al Simonei Șora, care e superb și pe care l-am citit cu mare plăcere. Marta Petreu scrie foarte bine și eseuri. Sunt critici buni. Deci nu vreau să mă plâng că generația tânără nu face ceea ce am făcut noi. Și ei, în genere, îi mai înjură pe cei mai în vârstă, dar așa a fost întotdeauna. Dar cred că întotdeauna despre tineri ar trebui să judecăm după ceea ce au făcut bun.

– Stimată doamnă Ileana Mălăncioiu, vă mulțumesc pentru interviul acordat. Vă doresc succes și inspirație și vă mai așteptăm la Chișinău.

– Mulțumesc foarte mult!

Ileana MĂLĂNCIOIU

Drum

Mă-ndrept pe drumu-ntunecat anume
Să nu-mi văd boii tineri șchiopătând,
Le-au intrat potcoavele-n copite
Și se tem s-atingă de pământ.

Din când în când îmi îngenunche-n jug
Și fiindcă n-am tărie să-i îndemn
Se uită blânzi și se ridică singuri
Și pleacă amândoi, ca la un semn.

Și doar la miezul nopții îi opresc,
Dejug pentru o vreme și rămân
Lătrată de toți câinii mahalalei
La poarta potcovarului bătrân.

Le iau pe rând picioarele în brațe
Și îi apăs cu palma pe copite
Să știi pe care parte-au șchiopătat
Și să le-acopăr oasele tocite.

Bătrânul trece cunile prin foc,
Le potrivește bine și le bate,
Iar când se strâmbă și ajung în carne
Le scoate înapoi însângerate.

Apoi le-ndreaptă și le bate iar,
Mă-ntreabă unde merg și cine sunt
Și ca să știe de-am să pot ajunge
Îi pune să se sprijine-n pământ.

M-ajută să-i înjug și să-i pornesc,
La început încet și șchiopătând
Și câinii ne mai latră o vreme și ne lasă
Și rănile se vindecă mergând.

Puii din scorburi

Caut cuiburi cu băieții prin scorburi,
Îngropându-mi mâna până la umăr în putregaiul gălbui,
Înspăimântată când o pasăre întârziată
Se zbate între mine și-ntr-un pui.

Îi simt ciocul și ghearele umblându-mi prin carne,
O prind de-o aripă și-ncerc s-o scot
Și-mi scapă și mă lasă cu penele în mână
Când am ieșit din scorbură până la cot.

Îmi opresc sângele cu frunză de salcie și cu pământ,
Iau puii orbi în mână și-i sărut
Și-aș vrea să-i pun la loc dar nu mai pot
Pentru că scorbură-ntr-un timp a mai crescut.

Mi-i pun în sân o vreme și ocolesc grădina,
Fără să știu de ce, cu capu-n jos,
Iar când aș vrea din nou să-i pun la loc
Nu știu din care salcie i-am scos.

Nu pot să-i las în alta la-ntâmplare,
Mă tem de șerpi, la fel ca mai demult,
Și umblu peste tot cu puii-n sân
Și-au mai crescut și cântă și-i ascult.

Păsărea tăiată

M-au ascuns bătrânii, după obicei,
Să nu uit de frica păsării tăiate,
Și ascult prin ușa încuiată
Cum se tăvăleşte și se zbate.

Strâmb zăvorul șubrezit de vreme,
Ca să uit ce-am auzit, să scap
De această zbatere în care
Trupul mai aleargă după cap.

Și tresar când ochii, împietrind de groază,
I se-ntorc pe dos ca să albească
Și părând că-s boabe de porumb
Alte păsări vin să-i ciugulească.

Iau c-o mână capul, cu cealaltă restul,
Și le schimb când mi se pare greu,
Până nu sunt moarte, să mai stea legate
Cel puțin așa, prin trupul meu.

Însă capul moare mai devreme,
Ca și cum n-a fost tăiată bine,
Și să nu se zbată trupul singur
Stau să treacă moartea-n el prin mine.

Rugă

Nu știusem că te pot adormi,
Din greșeală te-am atins, dulcele meu,
La capul tău stau acum și plâng
Și frică mi-e că vei muri în somn.

Pământul e ca de cutremur prins,
Sunt singură cu adevărat,
Ca un clopot de argint oasele tale
La miezul nopții bat.

O nimfă se apropie de mine,
Mă rog încet și buimac,
Un semn de trezire pe fruntea ta
Mă învață să fac.

Inima reginei

Natanael, cred că umblă șobolani prin cetate,
Patul regal se vede ros,
Din stâncă scormonită peste noapte
Inima reginei au scos.

Oamenii vin și întreabă
Unde e inima doamnei regine,
În dulapul lui o ascunde
Paznicul înnebunit de rușine.

Natanael, aveți grijă,
Cetatea va fi dărâmată,
Puneți în ziduri din loc în loc
Otravă curată.

Cred că umblă șobolani prin cetate
Și piatra de pe piatră o ridică,
Natanael, inima reginei e scoasă din stâncă
Și mi-e rușine și mi-e frică.

Sora mea de dincolo

Sora mea de dincolo
stă cu creștetul plecat
lângă calul împușcat
și calul își lasă-n jos
șaua șubredă de os.

Nu mai pot calule sta
pe șaua de os a ta
de pe care am căzut
'nainte de-a fi trecut
de hotarul însemnat
c-o creangă de pom uscat.

Lasă-ți sufletul să stea
lângă mine ca o șa
la care mă urc pe scară
și cobor la primăvară
când o fi iarba-nverzită
în grădina părăsită.

Calul își strânge tăcut
scheletul său desfăcut
lăsând pe celălalt mal
numai sufletul de cal
peste care-și urcă ea
haina ei de catifea
și-o învață cum să stea.

Vine noaptea în grădină
doar suflarea lui străină
care nu mai vrea să vină
când e soare și lumină.

I-aud pașii tropăind
și nările sforăind
cum sforăiau altădată
și găsesc urma lăsată
și tăvălitura udă
unde e iarba mai crudă.

Las iarba să se ridice
și urmele să se șteargă
și pe sora mea să meargă
ca pe cal peste câmpie
și să scoată apă vie.

Apoi m-apropii smerită
de fântâna părăsită
cu cumpăna ruptă
unde la miezul nopții
se dă marea luptă.

Sora mea de dincolo
se mai vede doar cum pleacă
pe calul ei năzdrăvan
împușcat acum un an.

Marian HOTCA

M.H. – student în anul al III-lea la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, la Facultatea de Litere, specializările Limba și Literatura Română și Etnologie. Este membru la Cenaclul Scriitorilor din Maramureș. Colaborează la mai multe reviste cu profil literar din România, Republica Moldova și Canada.

Poem simplu

mulți bătrâni n-au părăsit satul niciodată;
s-au mulțumit cu liniștea bănelor ancestrale,
au mâncat din același blid de lut cu strămoșii,
au băut aceeași apă din vad cu luna,
au vorbit același grai ce miroase
a pământ prășit și a tămâie
și cu toate acestea au fost foarte fericiți

primăvara moșnegii noștri
înmuguresc deodată cu pomii,
apoi înfloresc cu flori fragede de cais,
unii vara chiar rodesc melancolii risipite în
nori,
iar toamna dorm sub frunza cimitirului
visând că totuși și-au dorit odată
o portocală amărâtă să o dea nepoților
când va fi iarnă

Psalm

sunt o furnică într-un labirint de dumnezeire
caut cerul cu umbre spectrale
să desfac de timp visul magnetic
ce se plămădește în mine

în ape embrionare cuvintele
se spală de păcatul rostirii

și-n universuri psalmodice
 ele nasc temple pavate cu smirnă

aici unde îngerii plesnesc de lumină
 ochii mei eterici
 deschid eternitatea
 cu o neîncetată rugăciune

Artă culinară

În bucătărie Marilyn Monroe
 prăjește niște vinete în tigaia violet,
 apoi fierbe ceai verde pe ochiul ruginit de la aragaz;
 înfățișarea poetului se opărește
 cu aburul cuvintelor futuriste,
 vorbele se rumenesc până la inimă printre vinete
 și simbolul face o reacție vicleană
 cu bicarbonatul de sodiu.

Îmi amintesc ca într-o ceață estompată
 că am fost odată chelner la Masa tăcerii
 și am turnat nimicul în paharele divelor nefericite,
 le-am făcut vânt cu o frunză diafană de canabis,
 apoi le-am aprins țigara în sobă, căci fetița cu chibrituri
 a dat ortul popii anapoda
 sub ușa indiferenței;
 și totuși mi-e așa de teamă
 că fumul tutunului va lăsa în urma lui
 niște vise tolănite în imperfecțiuni limfatice.

*Unde ești Marilyn Monroe? Iar visezi?
 Vezi că ți se ard vinetele!
 Iar ceaiul ți-a ieșit pe aragaz de 15 minute!*

Contemporan

dorm în aceeași cameră cu *osama bin laden*
barack obama și pamela anderson
 în est totul e bine în vest e superb
 și băieții noștri drăguții de ei se joacă
 când *candy crush saga* pe tabletă
 când cu mitraliere *kalașnikov* la graniță

2014

știam din 14 august 1993
 că m-am născut contemporan cu *osama bin laden*
 și *barack obama* și toți trei locuim sub același
 cer cu găuri de schweizer
 și mâncam liniștea oligofrenă din
 groapa marianelor

de revoluții răscoale și războaie
 nu mă mai interesează de când am terminat
 cu bacul ăla de 2 lei
 îi cer pamelei o pereche de bikini albi
 să-i agăț cu mătura pe candelabru
 în semn de pace pentru toate popoarele
 acestei lumi scoase din icoanele
 sfinte ale apocalipsei

barack obama & osama bin laden
 mă aplaudă frenetic și mă îmbrățișează
 ca pe un fiu ce a luat 9,81 la examenul de bacalaureat
 iar cei de la nobel m-au anunțat
 prin cuptorul cu microunde în timp ce făceam
 pop corn că îmi vor acorda premiul pentru pace
 pe anul 7318

le spun să dea premiul cui vor
 și să-mi dea urgent 20 de lei să iau
 o sticlă de mr. muscle, niște cârpe, un mop

și o găleată de la magazinul 39
să pot curăța sângele și paradisul
din camera mea
contemporană

Poem esențial

gata am scris titlul
mai am de scris doar poemul

drumul a rămas o firmitură de pâine
uitată aseară în farfuria în care am mâncat ciuperci
soarele înghite aerul mumificat în oglindă
eu sper că dimineața va înceta să-mi pună
aceeași întrebare inutilă și insuportabilă:
„Ubi sunt qui ante nos?”
și eu nu o să-i mai răspund că s-au dus
toți *„in regressus ad uterum”*

stau înfășurat în plapuma umplută cu indiferență
privind pe geam cum natura
se îmbracă cu haine galbene
cumpărate de la second hand

tac și schimb atmosfera
cumpăr grade mai mici pentru termometru
și-mi reinventez ființa
insesizabilă

Stewardesă

în acest moment sunt stewardesă
pe avionul de hârtie făcut din ziarul *New York Times*
nu știu engleză că nu mi-a plăcut de regina Angliei,

nu mi-au plăcut verbele neregulate și nici *past perfect continuous*,
 dar totuși mă descurc cu limba poeziei:
 toate cuvintele sunt rugate
 să-și pună centurile de siguranță!
 urmează un zbor lung și cu denivelări aeriene
 țineți-vă bine de punctul semnelui de exclamare,
 așezați-vă teama sub peruca lui Barack Obama
 ce am desenat-o prostește în timp ce mă uitam la filmul
Gone With the Wind
 și strigați: *nebunie, nebunie, nebunie!*
 ne spargem ca nucile în gheața de la Polul Nord
 și grațioasa cădere
 ne zidește în iarbă
 poemul epitaf

Poem simplu

sunt doar o nucă viscerală
 cu miezul locvace
 în mâna nimicului,
 nu am cunoscut altă credință
 decât respingerea regulei

trăiesc ca un zeu în propriul meu
 altar de cuvinte
 cioplit în visul diurn
 și-ascult neîncetat psalmul
 fără regrete al lui Édith Piaf

parcă prind un contur mai uman
 când umbra versurilor neșlefuite
 de dalta metaforei își găsește
 mormântul într-un tipar

Constantin ȘCHIOPU

Formarea la elevi a competențelor lectorale

C.Ș. – conf. univ. dr.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Catedra jurnalism, U.S.M.,
profesor-cumulard de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a IX-a* (coautor
Vlad Pâslaru), a X-a (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu), a
XI-a (coautor Marcela Vâlcu-
Șchiopu), a XII-a (coautor
Mihai Cimpoi).

Studiul limbii și literaturii române în învățământul preuniversitar urmărește cu precădere formarea și dezvoltarea competențelor de comunicare / lingvistice, conjugate organic și cu formarea competențelor lectorale și valorice. Centrate pe variate aspecte ale practicii funcționale și raționale a limbii, competențele de comunicare sunt o premisă pentru formarea și dezvoltarea competențelor lectorale. Toate împreună se edifică și se dezvoltă prin realizarea variatelor acte de comunicare orală și scrisă, preconizate de demersul educațional, pornesc de la elementara capacitate a elevului de a citi coerent orice e scris în limba română, ele implicând totodată o gamă largă de operații intelectuale, asigurate (la etapa școlarizării) de activități didactice, prin care textul este înțeles nu doar la suprafața informației pe care o conține, ci și ca o țesătură de semne, idei și imagini. Cât privește competențele lectorale, acestea rezidă în „capacitatea elevului de a citi adecvat orice text, de a-l înțelege și a-l interpreta prin actualizarea informațiilor exterioare acelu text (de viață cotidiană, istorie, geografie, științe) și – nu în ultimul rând – prin uzul unui instrumentar de teorie literară” [1].

Utilizarea diverselor strategii de informare / documentare, în vederea abordării eficiente a comunicării orale și scrise, rezumarea textelor

literare și nonliterare, elaborarea și realizarea spontană, fluentă, exactă a diverselor acte de comunicare orală și scrisă, lectura, audierea și interpretarea textelor literare și nonliterare, în limita standardelor de conținut, operaționalizarea terminologiei lingvistice și literare, producerea textelor care reflectă experiențele senzoriale, ideile, judecățile, opiniile, argumentele proprii ale elevilor – iată câteva dintre competențele specifice disciplinei Limba și literatura română, stipulate de curriculumul pentru treapta gimnazială. La rândul lor, acestea implică formarea la elevi a capacităților (*subcompetențelor – termen prevăzut de curriculum și neacceptat de noi!*) de a organiza cronologic informația într-un plan simplu de idei, utilizând citate din textul dat, de a rezuma un text narativ, într-o limită anume de cuvinte, de a citi expresiv un text artistic epic / liric / dramatic, de a-l comenta / interpreta, aplicând instrumentarul de interpretare etc.

Înțelegem ca o perspectivă de relevare a ideilor fundamentale ale operei, ca o „cale de pătrundere în structura ei compozițională intimă, ca o exersare a capacității elevilor de a citi cu atenție, de a delimita unitățile contextuale, de a concentra conținutul fiecărei unități de context într-o formulare adecvată” [2], reproducerea / expunerea istoriei / diegezei și alcătuirea planului de text sunt un prim și important pas al procesului de formare la elevi a competențelor lectorale. Cercetările în domeniu propun mai multe tipuri de expunere / reproducere: cu redarea fabulei aproape de text, concise sau rezumative, selective, creatoare, pe bază de citate, prin memorare (despre caracteristicile și cerințele pe care trebuie să le satisfacă fiecare tip de reproducere, precum și despre metodologia alcătuirii planului de idei al unui text artistic a se vedea lucrarea subsemnatului *Metodica literaturii române*, Chișinău, 2009). Pentru a expune un text literar, evitând schematismul și șablonizarea, e nevoie de o bună pregătire a elevilor, metodele didactice interactive fiind una dintre căile cele mai eficiente în atingerea acestui scop. Menționăm dintre acestea, în primul rând, jocul didactic *Refă textul și câștigă și Mozaicul*. Procedurile de aplicare a lor sunt cât se poate de simple. În cazul jocului didactic *Refă textul și câștigă*, profesorul, inițial, va împărți opera în fragmente și, în funcție de acestea va forma grupuri de elevi (numărul membrilor fiecărui grup va fi egal cu cel al fragmentelor). În continuare, fiecare membru al grupului, din momentul când primește un fragment din cele disponibile, începe să lucreze individual: lectu-

rează fragmentul, formulează două-trei întrebări în baza fragmentului (întrebările le va scrie pe o foaie comună a grupului), exersează în ale reproducerii. Urmează procedura de refacere a textului: fiecare membru relatează, în cadrul grupului, conținutul fragmentului (profesorul îi va ajuta pe elevii care vor întâmpina dificultăți în ceea ce privește relatarea diegezei). Activitatea în grup finalizează odată ce fragmentele au fost închegate într-un text (când, în viziunea grupului, textul a fost refăcut). De reținut că niciun alt membru al grupului nu are dreptul să citească fragmentul colegului. Or, textul va fi refăcut doar în baza reproducerilor. În final, un reprezentant sau fiecare membru al grupului prezintă clasei varianta de text. În cazul în care profesorul recurge la povestirea în lanț, va avea grijă ca fiecare membru al grupului să expună conținutul fragmentului său, evident, conform ordinii evenimentelor. Grupul care primul a restabilit corect textul este câștigător.

O altă metodă de învățare, *Mozaicul*, se bazează pe distribuirea sarcinilor de învățare unor grupuri de elevi astfel ca, în urma colaborării, fiecare să aibă întreaga schemă de învățare. Procedura de aplicare este următoarea: a) elevii sunt împărțiți în câteva grupuri inițiale de câte patru-cinci persoane, fiecareia atribuindu-se câte un număr de la 1 la 4 sau de la 1 la 5, dacă grupul este format din cinci membri; b) textul ce urmează a fi reprodus se împarte în prealabil în patru / cinci fragmente; c) elevii sunt reasezați în sală: toți cei cu numărul 1 vor forma grupul nr. 1 de experți. Același lucru se întâmplă pentru elevii cu celelalte numere, obținându-se în total patru / cinci grupuri de experți; d) elevii din grupurile de experți au sarcina de a învăța cât mai bine partea din materialul de studiu care le-a fost atribuită. Pentru aceasta ei vor discuta informația cea mai importantă din fragment și se vor gândi la o modalitate de a o prezenta colegilor din grupul inițial; e) după îndeplinirea sarcinilor de lucru din fiecare grup de experți, elevii revin în grupurile inițiale și relatează colegilor lor partea pregătită cu ceilalți experți. Această activitate finalizează cu organizarea unui concurs. Profesorul formulează din timp mai multe întrebări referitoare la istoria relatată în text, pe care le adresează clasei. Grupul care acumulează cele mai multe puncte pentru răspunsurile corecte este învingător. Trebuie de menționat în această ordine de idei că un grup sau altul poate învinge doar în funcție de modul în care a fost familiarizat de fiecare expert cu conținutul fragmentului.

După cum am afirmat, mozaicul, de regulă, se bazează pe împărțirea fizică a textului de studiu în părți similare ca lungime și ca grad de dificultate. O altă variantă a metodei constă în împărțirea tematică a aceluiași text. Fiecărui grup de experți i se adresează 2-3 întrebări la care experții trebuie să răspundă. Așadar, partea pregătită și predată de experți va reprezenta o focalizare asupra unor aspecte sau probleme specifice ale aceluiași material de studiu. În grupurile inițiale fiecare elev va citi tot textul, iar apoi se va face regruparea în grupurile de experți, ceilalți pași fiind similari cu cei ai mozaicului descris anterior. Trebuie avut în vedere și modul de formulare a celor două-trei întrebări. Este indicat ca ele să corespundă unor nivele diferite ale taxonomiei lui Bloom. De exemplu: prima întrebare poate să vizeze nivelul factual cerând răspunsuri exacte cu privire la date colectate din text („Unde vrea căprioara să-și ducă puiul?”). A doua întrebare poate viza nivelul analizei și sintezei oferind soluții originale la o problemă („Determinați, pe baza citatului *Mama îl privește și-n sufletul ei de fugarnică încolțește un simțământ stăruitor de milă pentru ființa fragedă căreia i-a dat viață, pe care a hrănit-o cu laptele ei*, unul din aspectele problemei abordate de scriitor în povestire”), iar ultima întrebare poate viza nivelul de evaluare stimulând luarea unei atitudini, examinarea conținutului respectiv din prisma propriei experiențe de viață („Ce sfat i-ați da căprioarei care decide să-și ducă puiul pe țăncurile de stâncă, ținând cont de faptul că până la ele trebuia să străbată locuri pline de primejdii?”), „Interpretați gestul căprioarei de a se oferi pradă lupului. Cum ar fi procedat oricare altă mamă în cazul dat. Motivați”).

Ce alte metode, procedee pot fi folosite în cadrul lecțiilor de literatură în vederea formării emițătorului de mesaje orale și, ca finalitate, a competențelor lectorale? În viziunea noastră, exercițiile cu caracter creativ sunt cele mai la îndemână și cu un impact deosebit asupra elevilor. Dintre acestea menționăm *Ipoteza imaginativă*, *Jurnalistulameleon*, *Cu cine vorbesc?*

Ipoteza imaginativă este un procedeu de desfășurare a unor activități de comunicare pornind de la întrebarea „Ce s-ar fi întâmplat dacă... (Horia, personajul din povestirea *Clopotnița* de Ion Druță, ar fi manifestat o totală indiferență față de clopotniță? / Vitoria Lipan ar fi acceptat ca autoritățile să cerceteze cazul lui Nechifor? / Domnul Goe ar fi fost

pedepsit de doamne după ce el le-a numit proaste? / Ion, în partea a doua a romanului, ar fi fost tot atât de calculat, chibzuit și de prudent, ca în partea întâia?). Solicitând gândirea imaginativă a elevilor, întrebările respective contribuie la însușirea unor noi tehnici de gândire, la educarea încrederii că elevul posedă capacitatea de a fi creativ. Evident, după ce elevii au propus mai multe variante de răspuns, ei sunt îndemnați de profesor să inventeze / să scrie o povestioară ținând cont de circumstanțele noi în care ei plasează acțiunea și personajul / personajele operei. Ulterior, se va discuta pe marginea variantei scriitorului în raport cu cea a elevilor: „De ce autorul îl face pe Horia responsabil de starea Clopotniței?” / „...o pornește pe Vitoria Lipan la drum?” / „...nu le pune pe mămițe să-l pedepsească pe dl Goe?” / „...îl prezintă pe Ion, în partea a doua a romanului, necalculat, nerăbdător, grăbit în acțiunile sale?”. Cu siguranță, în urma acestei activități, elevii vor pătrunde în logica acțiunii, în tipologia personajului, vor înțelege viziunea autorului asupra tipului uman creat de el.

Jurnalisticulameleon sau povestitorul vesel / trist, mulțumit / nemulțumit, încrezător / neîncrezător, mirat / indiferent (roluri interpretate de elevi) este un procedeu de lucru destul de atractiv. Conform modului de aplicare a lui, fiecare elev trebuie să relateze întâmplarea din operă / fragment în una din variante (la alegere): pe un ton neutru, cu tonul celui care se bucură / se entuziasmează / se miră / se întristează, cu atitudinea unei persoane timide sau dezinvolve etc. În finalul activității se discută diferențele dintre respectivele tipuri de relatare a aceleiași întâmplări: „Care dintre acestea este mai adecvată naturii evenimentului?”, „Ce stări a trăit povestitorul / interlocutorul în timpul relatării”, „Cât de convingător a fost povestitorul?”, „De ce pot fi acceptate cel puțin câteva moduri de relatare?” etc. Menționăm că procedeul respectiv, pe lângă faptul că le creează elevilor o bună dispoziție, contribuie în mare măsură la înțelegerea de către ei a naturii problemei cu care se confruntă personajul, a gravității acesteia și, nu în ultimul rând, a atitudinii scriitorului față de cele relatate. Totodată, procedeul permite adaptarea mesajului oral la interlocutor (elev), la coordonatele situației de comunicare, în general.

Procedeul *Cu cine vorbesc?* este o altă modalitate de formare a emițătorului de mesaj oral. Conform modului de aplicare, elevii pri-

mesc fișe pe care profesorul a scris, în prealabil, replici adresate mai multor personaje ale operei (ex.: mamița, mam-mare, tanti Mița, Dl Goe, „urâtul”). După citirea în gând a replicilor (ex.: „Mă neliniștește faptul că-ți pui viața în pericol” – un eventual răspuns al tânărului la replica „Ce treabă ai tu, urâtule?”, rostită de dl Goe), fiecare elev interpretează rolul primit, citește expresiv replica, iar colegii trebuie să identifice personajul cu care vorbește elevul respectiv. Ulterior, se identifică în operă și se citește replica personajului din care s-a inspirat profesorul. Jocul poate continua, elevii propunând și alte posibile replici.

Dincolo de metodele și procedeele de lucru la care ne-am referit, dincolo de multe alte tehnici stipulate în literatura de specialitate, menționăm că reproducerea / povestirea, valorificată ca metodă de sine stătătoare cu precădere în activitățile asociate domeniului literaturii, poate asigura punctul inițial al demersului proiectat – contextul comunicativ. Cât privește formarea / dezvoltarea competențelor de comunicare orală și, implicit, a celor lectorale, se vor avea în vedere următoarele contexte specifice: a) organizarea logico-semantică a mesajului; b) organizarea formală a mesajului; c) textul monologat și / sau dialogat. Profesorului nu-i rămâne decât să țină cont de aceste deziderate, creând condițiile adecvate și necesare.

Referințe bibliografice

1. *Limba și literatura română. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V-IX)*, Chișinău, 2010, p. 9.
2. Vistian Goia, Ion Drăgotoiu, *Metodica predării limbii și literaturii române*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1995, p. 61.

Marcela VÂLCU

Greșeli de interpretare și de rostire a unor unități fonetice complexe

M.V. – lector superior la Catedra de limba română și filologie clasică, Facultatea Filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Cursuri predate: Fonetica, Ortografia, Punctuația în limba română, Praxiologia limbii române. Lucrări: *Limba și literatura română. Bacalaureat. Teste integratoare de evaluare a competențelor lingvistice, literare și de comunicare*, (coautor C. Șchiopu), manuale *Limba și literatura română pentru clasa a X-a* (coautor C. Șchiopu), *a XI-a* (coautor C. Șchiopu).

Termenul *diftong* provine din limba greacă și este definit astfel: două sunete vocalice rostite în aceeași silabă, fără a întrerupe curentul de aer expirat. În procesul articulării, una dintre vocale își pierde caracterul silabic din cauza unei intensități, durate, sonorități și aperturi mai mici și astfel capătă o nouă funcție – devine semivocală.

Uneori, diftongii au rol morfologic – se opun vocalelor în hiat pentru a deosebi forme gramaticale diferite ale aceluiași cuvânt: eu *știu* (prezent) – *el știú* (perfectul simplu), eu *îndoi* (prezent) – *el îndoi* (perfect simplu sau infinitiv) sau chiar valori gramaticale și sensuri lexicale diferite: *boi* (subst.) – *boi* (verb), *căi* (subst.) – *căi* (verb), *hăină* (subst.) – *hăină* (adj.), *pustii* (adj.) – *pustiú* (verb), *hăi* (interj.) – *hăi* (verb).

De asemenea, diftongii se opun hiatului pentru a marca rostirea unor cuvinte cu un tempo mai rapid: *de aceea* – *de-aceea*, *de acum* – *de-acum*, *de abia* – *de-abia* etc.

În limba română sunt mulți diftongi (Vl. Zagaevski [2] identifică în jur de 30, I. Calotă [1] – 24) alcătuiți dintr-o semivocală [S.] și o vocală [V.] dispuse diferit. În funcție de apertură, durata, intensitatea vocalelor din componența diftongilor, distingem diftongi

ascendenți (S.+V.): *poiană, miere, vaiet, duios, iubire, roua, plouând, stea, pleosc*; diftongi *descendenți*, alcătuiți din V.+S.: *plai, august, dau, tei, coif, cuib, făcui, pâine, grâu, auriu, zeu, viu* etc.

De reținut că, dintre cele șapte vocale ale sistemului fonetic românesc, patru își pot pierde caracterul silabic și pot deveni semivocale: *i, u, o, e*.

Așa cum am menționat mai sus, se pot forma diftongi (atât ascendenți, cât și descendenți) la rostirea conjunctă a două cuvinte: *ne-o aduce, țî-a spus, de-a valma, mi-i dor, totu-i vis, mama-i una* etc.

Numărul considerabil de diftongi, față de celelalte limbi romanice, se datorează sistemului vocalic bogat al limbii române. Astfel, în procesul adaptării, multe împrumuturi se supun diftongării, prin adăugarea semivocalei U la unele cuvinte de origine străină (epenteză), cum ar fi, de exemplu, în cuvintele: *tablou, stilou, erou, cupeu, pariu, rachiu* etc. Se supun diftongării și o serie de neologisme: *fructuos – fructuoasă, imperios – imperioasă; tendențios – tendențioasă, monitor – monitoare, procesor – procesoare, cursor – cursoare* etc.

Însă nu toate neologismele se supun diftongării, precum: *burlesc – burlescă, carnivor – carnivoră, invoc – invocă, filolog – filologă, psiholog – psihologă, pedagog – pedagogă* etc.

De asemenea, necesită atenție pronunțarea unor cuvinte care, de fapt, conțin diftongi, și nu hiat, așa cum le putem atesta adesea în uz: *tro-tuar* (rostit *tro-tu-ar*), *coa-for* (rostit *co-a-for*, sau chiar *cu!-a-for*), *fer-moar* (rostit *fer-mu!-ar*), *croa-zi-e-ră* (rostit *cru!-a-zi-e-ră*), *croa-sant* (rostit *cru-a-san*), *la-voar* (rostit *la-vu-ar!*), *cu-loar* (rostit *cu-lu!-ar*), precum și *a-cua-re-lă, coa-fe-ză, pa-ti-noar, bu-doar, ba-lan-soar, voal, pa-voa-za, ex-ploa-ta-re* etc.

Triftongii sunt segmente complexe alcătuite din trei sunete vocalice rostite în aceeași silabă. Numărul de triftongi este mai mic decât cel al diftongilor, dar este totuși considerabil. Există două tipuri de triftongi: *echilibrați* (S.+V.+S.), ca în cuvintele *rouăi, i-oi face, iei, piei, maiou, suiai, voiai, miau, muiou, mi-au spus, beau, beai, de-oi, te-oi, le-oi, ursoaică, leoaică, mureai, de-ai ști, ziuu-i mare, miroseau* etc. și triftongi *ascendenți*: *lăcrămioară, fuioare, learcă, pleoapă* etc. Așa cum se observă din exemple, triftongii, ca și diftongii, se formează și prin contopirea vocalelor la rostirea conjunctă a unor cuvinte: *te-ai dus, i-oi spune, le-ai văzut* etc.

În mare parte, aceste secvențe complexe (diftongii, triftongii) sunt percepute ușor de vorbitori și interpretate corect, deși există situații în care elevii, studenții și chiar unii profesori comit greșeli.

Ne vom referi, în acest sens, în primul rând la pronumele *ei*. Acesta conține un triftong, *iei*, prezența căruia nu se atestă în scriere, din care cauză adesea este perceput / interpretat ca un diftong. Aici are loc fenomenul preiotării: în pronunțare apare un *-i* semison, cu care se formează triftongul *iei*. O situație similară se atestă și la pronumele *eu*, rostite *ieu*. În aceeași ordine de idei, trebuie să menționăm că în pronumele personale *eu*, *el* și în formele verbului „a fi” (*eram*, *erai*, *erau*, *este*, *ești*), litera inițială „e” reprezintă, de fapt, diftongul *ie*.

Frecvente greșeli de interpretare pot provoca, mai ales, cuvintele ce conțin sunetele *k'*, *g'*, *č*, *ğ*, reprezentate grafic prin grupurile de litere *chi*, *che*, *ghi*, *ghe*, *ci*, *ce*, *gi*, *ge*, deoarece alfabetul latin nu are semne grafice corespunzătoare acestor sunete. Să se observe că după consoanele *k'*, *g'*, *č*, *ğ* (adică după grupurile de litere prin care acestea sunt notate) nu există niciodată diftongi ascendenți și nici triftongi. Ceea ce pare a fi semivocalele *E* sau *I* sunt, de fapt, litere ajutătoare, fără valoare fonetică, așa ca în următoarele exemple: *ceară* (ča-ră – 4 sunete), *ghiozdan* (g'oz-dan – șase sunete), *ciuperci* (ču-perč – șase sunete), *ghiaur* (g'a-ur – patru sunete), *geam* (ğam – trei sunete), *cheamă* (k'a-mă – patru sunete), *chiar* (k'ar – trei sunete), *gheară* (g'a-ră – patru sunete). În cuvinte precum *șchioapă* (șk'oa-pă – șase sunete), *ochioasă* (ok'oa-să – șase sunete), *cioară* (čoa-ră – cinci sunete) etc. Examinând componența silabelor, marcate în paranteze, constatăm că grupurile de litere *IA*, *EA*, *IU* nu reprezintă diftongi, ci *digrafe* („un grup de două litere care notează un singur fonem, una dintre litere fiind ajutătoare, fără valoare fonetică” [3, p. 181]).

După sunetele *k'*, *g'*, *č*, *ğ* pot exista însă diftongi descendenți: *sacagiu* (sa-ca-giu – șapte sunete), *rachiu* (ra-k'iu – cinci sunete), *ghiocei* (g'i-o-cei – șase sunete), *rochii* (ro-k'ii – cinci sunete), *giuvaiergiu* (ğu-va-ier-giu – 10 sunete), *cercei* (čer-cei – șase sunete), *pârghii* (pâr-g'ii – șase sunete) etc. Constatăm, în acest caz, că literele „e”, „i” au valoare vocalică și constituie nucleul silabei, fiind urmate de semivocale cu care alcătuiesc diftongi descendenți.

În concluzie menționăm că pentru identificarea diftongilor / triftongilor este important să se împartă cuvântul în silabe, apoi să se examineze componența sonoră a fiecărei silabe: *lăcrămioare* – patru silabe (*lă-cră-mioa-re*), în silaba a treia avem trei vocale rostite împreună, deci un triftong: semivocala *î* + semivocala *o* + vocala *a*: (*lă-cră-mîoă-re*); *ceară* – două silabe (*cea-ră*), în prima silabă atestăm un digraf (două litere ce reprezintă un singur sunet), și nu un diftong, litera „e” este ajutătoare: (č a r ă), iar pentru stabilirea tipului de diftong / triftong e bine să se aplice *proba duratei*: sunetul care se poate prelungi este, evident, cel vocalic.

Bibliografie ■

1. Ion Calotă, *Mică enciclopedie a românei corecte*, Niculescu SRL, București, 2001.
2. N. Corlăteanu, Vl. Zagaevschi, *Fonetica*, Lumina, Chișinău, 1993.
3. Marius Sala, *Enciclopedia limbii române*, Univers Pedagogic, București, 2006.

Doina ARPENTI

Unele cauze și efecte ale bilingvismului româno-italian

*Pentru orice exilat patria este limba maternă
pe care continuă să o vorbească.*

Mircea Eliade

Premisă

Cele mai importante studii lingvistice în materie de bilingvism¹ și care au stat la baza disciplinei, marcând evoluția acesteia, au fost realizate de lingviști bilingvi sau de lingviști-părinți de copii bilingvi². Ronjat, Pavlovič, Leopold, Kenyeres, Tits, Ruke-Dra-vina, Francescato au observat și analizat pas cu pas evoluția lingvistică a propriilor copii, înscriind datele în jurnale, care urmau să devină pietre de temelie ale disciplinei. Faptul că în studierea bilingvismului deseori sunt implicate persoane care trăiesc în mod direct sau indirect experiența bilingvismului nu este întâmplător. Complice este natura „intimă” a datelor lingvistice, dar și modalitatea și tehnica lor de recoltare, care presupune un raport de familiaritate și confidență între cercetător și obiectul cercetării. În această ordine de idei, condiția mea de emigrată bilingvă, dar și formarea mea profesională de profesor de italiană pentru alolingvi, m-a apropiat de lumea celor deveniți bilingvi în urma îndepăr-tării de patrie³. Accesul liber în mediul privat,

nonformal al acestei categorii de vorbitori (fiind una dintre ei), dar și în mediul lor formal, instituțional (de astă dată în calitate de profesor) a favorizat înregistrarea unor date și materiale importante despre experiențele lor lingvistice, despre specificul comportamentului lor multilingv, despre problemele și dificultățile cu care se confruntă în comunicarea cotidiană a și determinat preferința mea pentru acest vast teren de cercetare. În respectivul articol voi aborda doar unele aspecte ale problemei și mă voi referi la o singură categorie de vorbitori, vorbitorii românofoni – transplantați în sânul limbii italiene. Vorbitorii altor limbi vor fi pomeniți doar tangențial, în măsura în care experiența lor ar putea fi relevantă pentru înțelegerea unor fapte.

Mobilitatea socială și emigrația au transformat societatea italiană din monoculturală și monolingvă⁴ în multiculturală și plurilingvă. Școala este instituția care ar trebui să fie receptivă la aceste schimbări și să se reorienteze spre noile imperative sociale și culturale. De rând cu recomandările europene, acest obiectiv ar trebui să aibă o articulare pluridirecțională: promovând activități care să stimuleze integrarea lingvistică și culturală a nou-veniților, dar, în același timp, să favorizeze păstrarea patrimoniului cultural și lingvistic original. Din experiența personală constat că școala italiană este orientată unidirecțional și că privilegiază primul aspect al problemei, fapt confirmat de existența unei bibliografii bogate în materie de integrare a elevilor și studenților, fii ai emigraților, concepută în cheia asimilării și uniformizării culturale și lingvistice.

Programele și recomandările ministeriale deja de mai multe decenii insistă asupra importanței educației lingvistice în general și asupra introducerii timpurii a limbilor străine în curricula școlară, dar e vorba doar de marile limbi de circulație europeană. Și de astă dată limbile minoritare rămân în umbră. Astfel, educația lingvistică și cultivarea abilităților bilingve la tinerii emigrați rămâne pe seama familiei, care deseori este dezarmată și nepregătită din mai multe motive: nu posedă cunoștințe practice și metodologice pentru a înfrunta acest gen de probleme; nu dispune de timp, fiind absorbită de cotidianul supraviețuirii în noul mediu străin și ostil; nu este conștientă de importanța și utilitatea educației lingvistice în familie a copiilor, considerând-o obligațiunea statului și a școlii.

Pornind de la aceste precondiții, ne-am propus să verificăm care este nivelul de bilingvism al copiilor românofoni școlarizați în limba italiană. O atenție deosebită o vom acorda competențelor de comunicare orală și scrisă. Școlarizarea de scurtă durată sau, în multe cazuri, lipsa totală a instruirii în limba română determină dezvoltarea vorbirii în detrimentul abilităților de scriere în limba maternă. Pornind de la ideea că limba scrisă nu este o simplă transcriere a limbii vorbite, ci un sistem complex și autonom, dirijat de reguli gramaticale și stilistice proprii, ne interesează care sunt repercusiunile oralității asupra scrisului la subiecții bilingvi. Dar înainte de a purcede la analiza propriu-zisă este indispensabilă elucidarea conceptelor de limbă scrisă și limbă vorbită, oralitate și scripturalitate.

Limba vorbită vs. limba scrisă

Dezbaterile pe marginea limbii scrise și a limbii vorbite au origini în Antichitate. În concepția gramaticii tradiționale, limba scrisă ocupă o poziție privilegiată, întrucât este transmițătoarea tradițiilor literare ale clasicilor, pe când limba vorbită este o varietate inferioară, coruptă și liberă de normele gramaticale. În tradiția românească, limba scrisă este identificată cu limba literară, adică limba literaturii, dar și cu uzul lingvistic cultivat și este obiect de studiu al disciplinelor filologice, iar limba vorbită este identificată cu limba populară, limba literaturii orale și deci – materie de studiu al folcloricilor. Klaus Bochmann (2002: 24) notează că în mediul științific românesc a existat până nu demult o axiomă conform căreia nu există mari deosebiri între limba română scrisă, literară și vorbită, iar aspectele celei din urmă nu au constituit centrul atenției lingvisticii românești, interesul acesteia fiind focalizat asupra limbii scrise. Reieșind din observațiile lingvistului german, culturii citadine și moderne i s-a acordat puțină atenție, căci cultura „autentică” și „purtătoare de identitate națională” era considerată cultura rurală (Bochmann, 2002: 9). Proverbial în această ordine de idei a devenit celebrul vers al lui Lucian Blaga „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat”. Așadar, sociolingvistica nu s-a bucurat de mare priză în spațiul științific românesc din secolul trecut, iar în spațiul basarabean, victimă a ideologiei totalitare sovietice, a fost impus un filon de gândire politicizat și instrumentalizat⁵, pe care

azi îl considerăm neadecvat și ostil noilor imperative și prerogative ale disciplinei.

În tradiția lingvistică occidentală, în pofida îndelungatelor dezbateri seculare, chestiunile legate de oralitatea și scripturalitatea limbii rămân deschise: Limba vorbită este inferioară limbii scrise? Limba scrisă este varianta limbii vorbite? Există deosebire între modelul gândirii orale și al celei scrise?

Supremația limbii asupra scrisului este susținută de Saussure și exponenții școlii sale: „Limba și scrierea sunt două sisteme de semne distincte; singurul motiv de a fi al celui de-al doilea este de a-l reprezenta pe primul; obiectul lingvistic nu este definit prin combinarea cuvântului scris și a cuvântului vorbit; acesta din urmă constituie prin el însuși respectivul obiect. Dar cuvântul scris se amestecă atât de intim cu cel vorbit, a cărui imagine este, încât sfârșește prin a uzurpa rolul principal; ajungem să dăm o mai mare importanță reprezentării semnului vocal decât semnului însuși. Este ca și cum ai crede că, pentru a cunoaște pe cineva, este mai bine să-i privești fotografia decât fața”.

Scrisul este deci o „fotografie” imperfectă a limbii și este caracterizat de „utilitate, defecte și pericole”, în concepția părintelui lingvisticii. Scrisul este complementar limbii orale.

În lingvistica secolului al XX-lea, prioritatea limbii scrise a fost susținută de *teoria filogenetică* (în plan istoric limba orală precedă limba scrisă) și de *teoria ontogenetică* (individul mai întâi învață în mod natural și spontan să vorbească, în urma interacțiunii sale sociale, și abia apoi deprinde arta scrisului, ca urmare a unui proces de predare – învățare instituționalizat). Halliday (1994) susține că vorbirea este un proces unidirecțional și ireversibil, care se produce în timp real în urma unei programări limitate din cauza memoriei de scurtă durată. „Textul” nu poate fi revizuit și poate fi corectat doar prin adăugarea de informație nouă, în timp ce textul scris este produsul final al programării, al elaborării și al revizuirii. Deci aparenta superioritate a textului scris se datorează unor diferențe executive, și nu intrinsec lingvistice.

În *communis opinio* limba scrisă nu este decât limba vorbită transpusă în litere. Semnele limbii vorbite sunt undele sonore transmise printr-un canal, iar semnele limbii scrise sunt simboluri grafice imprimare pe o

suprafață. Este vorba de diverse modalități fizice de expresie a semnului lingvistic. Dacă limba scrisă și limba vorbită ar fi același lucru, ar fi suficient să înlocuiești semnul sonor (fonemul) cu grafemul corespunzător. Această afirmație duce la ideea că învățarea limbii scrise se reduce la alfabetizarea primară: învățarea regulilor compoziției grafemice și a normelor ortografice. Dar învățarea vorbirii și a sistemului grafic al limbii respective nu sunt suficiente pentru a ști „să scrii”. Limba scrisă și limba vorbită sunt două coduri diferite. Unele aspecte ale oralității, cum ar fi timbrul vocii, ritmul, intonația, gesturile nu pot fi redată în scris. Limba vorbită e strâns legată de situația comunicativă, în care elementele deictice au un rol fundamental, pe când limba scrisă nu este subordonată contextului. Limba scrisă este mult mai „normativizată” decât limba vorbită și are un „grad major de gramaticalitate”, cum afirmă A. Ponzio (2007: 32). Într-un text scris informația este organizată în mod logic și ordonat, sunt excluse întreruperile, falsele porniri, repetițiile, lapsusurile, redundanțele.

Educație lingvistică în contextul plurilingvismului

Noua arhitectură a societății moderne globalizate a impus o revizuire a conceptelor educației în general și al educației lingvistice în particular. Mobilitatea socială, dezvoltarea economică și internaționalizarea pieții muncii dictează necesitatea cunoașterii limbilor. Pentru a răspunde acestor exigențe, statele implementează noi politici educaționale în materie de educație lingvistică.

Conceptul de educație lingvistică se naște în opoziție cu didactica tradițională a limbilor, care face apel la principiile didacticii limbilor clasice, bazate pe gramatica normativă. Educația lingvistică se bazează pe gramatica descriptivă și pune accentul pe interacțiune și pe funcția comunicativă a limbii, dar și pe pragmatică (uzul social, situațional, etc. al limbii). Lingvistul italian Tullio de Mauro (2005) subliniază importanța unei optici integrate care include atât limba maternă, cât și limbile străine. Această exigență a educației lingvistice în cheie plurilingvistică a început să se contureze deja în Programul ministerial pentru școala medie italiană din 1979, rămas în vigoare până în 2009 și înlocuit succesiv cu Reforma Gelmini. Programele ministeria-

le, pomenite mai sus, acordă o egală importanță atât limbii scrise, cât și limbii vorbite și promovează dezvoltarea abilităților lingvistice de bază (audierea, vorbirea, scrierea și citirea), punând accent pe importanța cunoașterii funcțiilor limbajului (a informa, a convinge, a argumenta, a exprima etc.), dar și a varietății limbajelor (colocvial, economic, științific, publicistic etc.). Vorbitul și scrisul sunt concepute, în acest sens, ca două aspecte diverse ale limbii, care folosesc tehnici și mijloace expresive deosebite. Aceste recomandări se referă atât la predarea limbii materne (sau a limbii de școlarizare în cazul elevilor străini), cât și la predarea limbilor străine.

În CEFR (*Common European Framework of Reference for Languages*) finalitatea educației lingvistice este nu dobândirea unui set de cunoștințe și abilități separate și distincte pentru fiecare limbă cunoscută (L1, L2, L3 etc.), având ca model vorbitorul ideal, ci dezvoltarea unui cadru de competențe plurilingvistice și pluriculturale. Mario Wandruszka, părintele interlingvisticii, definește plurilingvismul ca „spațiul lingvistic al libertății noastre” și introduce noțiunile de „plurilingvism intern” – capacitatea de a domina mai multe varietăți sau limbaje ale aceleiași limbi (limba standard, limbajul colocvial, limbajele sectoriale și specializat, dialectul etc.) și de „plurilingvism extern” – capacitatea de a învăța alte limbi în afară de limba maternă.

Dar educația lingvistică și plurilingvistică nu este o misiune doar a școlii. *De facto*, educația lingvistică începe chiar din primele clipe de viață ale copilului, în familia unde s-a născut. Misiunea școlii nu este alta decât să dea copilului instrumentele și tehnicile necesare pentru a dobândi ulterioare cunoștințe și abilități lingvistice. Absolvind studiile, procesul de (auto)educare lingvistică nu este nici pe departe încheiat, va continua până la sfârșitul vieții, chiar dacă între timp se vor schimba circumstanțele, forma, modalitatea procesului de învățare. În literatura occidentală de specialitate, cu referință la aceste forme, se recurge frecvent la dihotomia *achiziție lingvistică și învățare lingvistică*. În continuare vom încerca să dezambiguizăm acești doi termeni, care se referă la procese diverse ale aceleiași rezultat final – competența lingvistică. În acest context, referindu-ne la noțiunea de competență lingvistică, nu facem referințe la competența gramaticală chomskiană și nici la competența comunicativă hymesiană, am

vrea să dăm termenului o accepție mult mai vastă, generalizantă și totalizantă.

Achiziția lingvistică este procesul pe care-l urmărește copilul pentru a dobândi competențe active și pasive în limba sa maternă, *învățarea lingvistică* este procesul în urma căruia adultul posedă o limbă străină. Achiziția este un proces subconștient și spontan și este rezultatul unei expuneri îndelungate la un *input* lingvistic. Se realizează într-un mediu informal prin modalități naturale. Învățarea este studiul conștient care are loc, de obicei, într-un mediu instituționalizat și este realizată prin intermediul strategiilor formale. După părerea lui Krashen, „tatăl” teoriei achiziției / învățării, primul fenomen este profund, stabil, care generează înțelegere și producere lingvistică prin intermediul proceselor automate, cel de-al doilea este rațional și voluntar, dar de durată relativ scurtă, și are rolul de monitor pentru realizarea limbajului. E de remarcat faptul că poziția lui Krashen este prea radicală, căci cercetătorul consideră aceste două procese net distincte unul de celalalt și nu admite o trecere de la conștient la subconștient, mai mult decât atât, susține inutilitatea învățării, care ar trebui să cedeze spațiul achiziției. Această remarcă este importantă întrucât cercetările recente au demonstrat că în condiții apropiate învățarea poate conduce la achiziție.

Ne vom referi în mod deosebit la fenomenul achiziției, căci copiii concetățenilor emigrați însușesc limba română exclusiv în mediul informal al familiei (în Italia nu există niciun fel de subsidii instituționale pentru promovarea limbilor materne ale emigraților).

Educație lingvistică în sânul emigrației

Revizuirea conceptului de educație plurilingvistică și reformarea procesului educativ la nivel național (mă refer la Italia) și european este salutabilă și apreciabilă. Acțiunile direcționate spre educarea plurilingvistică a elevilor și studenților emigrați se lasă însă așteptate. Elevii autohtoni trebuie să înfrunte o dublă sarcină: să dobândească o paletă de competențe pentru limba italiană, care este limba lor maternă și limba de studiu, și pentru limba străină (o limbă sau două de circulație europeană) – materie de studiu. În cazul elevilor emigrați această sarcină se triplează: să cunoască într-un timp record limba italiană – cheia inte-

grării, a socializării, dar și a accesului în lumea literelor –, să însușească limba străină și să mențină viu contactul cu limba maternă. Dacă pentru dobândirea unor competențe de italiană, suficiente pentru a socializa și pentru a fi școlarizat, copilul beneficiază de susținerea statului și a instituțiilor, conservarea și dezvoltarea limbii materne rămâne o chestiune personală a copilului și a familiei sale. Cu toate că normativele europene prevăd că toți copiii școlarizați au dreptul la ore de limba maternă (oricare ar fi ea) ca obiect de studiu în cadrul programului didactic al școlii naționale, realitatea demonstrează că aceste drepturi sunt departe de a fi aplicate. Mai mult decât atât, unii specialiști în domeniul educației cred că bilingvismul ar fi o piedică în integrarea copiilor emigrați și cauza nereușitei lor școlare. De fapt, acest prejudiciu are (1) origini antice, mai întâi de toate în mitul lui Babel – conform tradiției biblice, la origini umanitatea era monolingvă, iar plurilingvismul este rezultatul unui „blestem divin” și are valoare coercitivă – și (2) în epoca apariției statelor naționale europene, în convingerea că limbile naționale reprezintă un factor de coeziune a națiunii și că statul trebuie să coincidă neapărat cu un teritoriu lingvistic. Aceste două tradiții au alimentat convingerea că unilingvismul era starea originară a umanității, dată de Dumnezeu, și deci politicește legitimă. De-a lungul deceniilor bilingvismul a fost considerat periculos pentru dezvoltarea copilului, căci copilul bilingv învață să vorbească mai târziu, nu posedă foarte bine nici unul din sistemele lingvistice pe care, nefiind în stare să le deosebească, le confundă permanent; dezvoltarea sa intelectuală ar fi compromisă, întrucât ar putea avea dificultăți emotive, ar putea suferi de dezadaptări ale personalității etc. La întărirea acestor prejudicii au contribuit unele studii lingvistice, realizate în mediul științific anglo-american în prima jumătate a secolului trecut, care au afirmat că bilingvismul precoce este cauza directă a unui coeficient de inteligență inferior și deci a unei reușite școlare insuficiente. Ulterior aceste studii au fost drastic criticate pentru metoda și atitudinea științifică adoptate, dar mai ales pentru faptul că cercetătorii nu au ținut cont de variabilele socioculturale, confruntând două grupuri care nu puteau fi comparate: primii – monolingvi, purtători ai limbii dominante, aparținând la clasa politică privilegiată, în timp ce al doilea grup era constituit din exponenți emigrați, deseori marginalizați și neintegrați, locuind în periferii murdare și precare (Titone, 1979: 95). Astăzi comunitatea

științifică crede că bilingvii posedă o flexibilitate mentală majoră, o facultate superioară a gândirii abstracte care, detașată de cuvânt, favorizează construirea conceptelor. Un mediu plurilingvistic și pluricultural bogat și stimulant facilitează dezvoltarea cognitivă și intelectuală.

Limba română și școlarizarea italiană

Școala italiană de ieri, monolingvă și monoculturală prin excelență, astăzi este populată tot mai des de elevi care provin din lumi îndepărtate atât din punct de vedere geografic, cât și cultural. Prezența elevilor și studenților străini este deja un fapt obișnuit în școlile italiene. Dacă în prima perioadă nou-sosiții erau percepuți ca factori destabilizanți și periclitanti ai orânduirii firești, astăzi plurilingvismul și pluriculturalismul este trăit și gestionat ca un fapt natural, mai mult decât atât, este conceput ca o resursă, căci tinerii emigrați „îmbogățesc cu patrimoniul lor patrimoniul noilor generații italiene”, după cum afirma ex-ministrul învățământului și educației Fioroni (www.miur.it). Mulți dintre acești tineri sunt emigrați de generația a doua, pentru că s-au născut ori au ajuns aici în fragedă copilărie. Mulți dintre ei au un părinte (natural sau adoptiv) italian. Deseori vorbesc italiana cu inflexiunile locale ale dialectelor italiene și doar trăsăturile lor somatice trădează origini străine. Serviciul statistic al ministerului informează că, în anul 2012-2013, 47,2% din studenții cu cetățenie ne-italiană sunt născuți în Italia⁶.

Tinerii emigrați provin din toate țările lumii; printre ei, studenții românofoni sunt categoria cea mai reprezentativă.

România	148,602	18,89 %
Albania	104,710	13,31%
Maroco	98,106	12,47%
Republica Populară Chineză	36,043	4,58%
Republica Moldova	24,196	3,8%
Filipine	22,940	2,92% ⁷

Aceste date sunt surprinzătoare, în special în ce privește numărul tinerilor provenienți din Moldova, raportate la suprafața și la numărul de locuitori ai statului.

Scopul cercetării noastre este să examinăm situația limbii române în mediul copiilor și tinerilor românofoni școlarizați în limba italiană.

Un studiu cantitativ necesită mai mult timp, mai multe resurse și implicarea unui număr mare de colaboratori, de aceea vom realiza un studiu calitativ, care examinează un eșantion de 48 de elevi și studenți românofoni, cu vârsta între 12 și 23 de ani, din instituțiile italiene: gimnaziu (*scuola media di primo grado*), licee teoretice, tehnice și profesionale (*scuola media di secondo grado*) și universități. Participanții provin din Moldova și România și locuiesc în Nordul Italiei, în provinciile Bologna, Modena și Reggio Emilia. Unii din ei se află în Italia de când erau mici și nu au fost școlarizați în limba română. Majoritatea participanților au trecut aici prin gimnaziu, puțini dintre ei au avut doar experiența liceului.

Aspectul cel mai delicat al acestui proiect a fost colectarea datelor lingvistice și sociolingvistice *in primis*, pentru că mulți dintre informatori erau minori⁸, a fost necesară medierea și acordul părinților sau al tutorilor, *in secundis*, pentru că informatorii nu întotdeauna au fost receptivi și cooperanți, uneori s-au dovedit a fi chiar suspicioși. Luând în considerare dificultățile sus-menționate, am optat pentru următoarele tehnici: chestionarul, interviul, observația. Chestionarul propus a fost elaborat în limba italiană, deoarece nu toți candidații cunosc suficient limba română scrisă. Chestionarul include: a) informații biografice ale intervievatului și ale familiei sale, b) comportamentul lingvistic al intervievatului în familie și în raporturile sociale, c) problemele legate de construirea identității culturale. Deși chestionarul a fost sursa principală de informație, în unele cazuri am mai recurs la interviu și, în special, la observația participantului⁹. Faptul că mulți dintre respondenți fac parte din rețeaua mea socială, fiind cunoștințe, prieteni, vecini, studenți de-ai mei, a facilitat contactul și a permis intrarea în universul lor lingvistic și cultural. Nu am abandonat rolul meu de cercetător și observator (*in incognito*) în niciun moment al interacțiunilor mele sociale, de orice natură ar fi fost. Această strategie a permis înregistrarea unor date spontane și autentice, ne-denaturate de artificialitatea unei intervenții anunțate și invazive ca interviul.

În faza următoare a fost elaborat un corpus lingvistic, divizat în două părți: prima parte întrunește secvențe de limbă vorbită, culese din

interacțiunile cotidiene cu unii respondenți în limba română și italiană, iar partea a doua se referă la limba scrisă și întrunește materiale din proba practică pe care am propus-o spre realizare. Persoanelor anchetate li s-a cerut să scrie două texte argumentative scurte, unul în italiană și altul în română, pornind de la afirmațiile sugerate. Pentru italiană a fost propus următorul argument: „E-book o libro cartaceo, testo digitale o testo stampato, qual è il migliore tra i due e chi vincerà la sfida”¹⁰. Pentru elaborarea textului în română condiția a fost formulată astfel: „Scrie un scurt text despre impactul rețelelor de socializare asupra tinerilor, reflectând asupra avantajelor și dezavantajelor acestor noi mijloace de comunicare”. S-a pledat pentru argumente diferite, fiindcă o singură cerință ar fi putut determina scrierea unui text unic și traducerea lui în cealaltă limbă. Obiectivul nostru era să culegem texte autentice, care ar releva obiectiv nivelul de competență în limbile română și italiană scrise. Chiar dacă am propus teme diferite, am vrut, în mod intenționat, să se refere la același domeniu al cunoașterii umane, comunicarea digitală. Ținând cont de importanța pe care o au noile tehnologii în viața tinerilor de azi – exponenții noii specii *homo informaticus*, cum i-a numit Raffaele Simone, am considerat că aceste argumente ar putea avea un impact benefic.

O altă strategie aplicată pentru a face rost de texte scrise a fost investigația în paginile personale ale respondenților din rețelele de socializare. S-au dovedit a fi surse prețioase nu numai pentru a înțelege cum comunică scriind, dar și pentru a înțelege care sunt componentele culturale și etnice ale rețelei lor sociale și, nu în ultimă instanță, pentru a verifica veridicitatea declarațiilor făcute în completarea chestionarului.

O analiză minuțioasă a corpusului, a datelor înregistrate și a chestionarelor a reliefat următoarele: copiii românofoni nu întâlnesc dificultăți particulare în procesul de integrare lingvistică. Evident, făcând această observație, nu trebuie să neglijăm un factor foarte important – vârsta. Raportul între vârsta imersiunii în mediul lingvistic italian este invers proporțional competenței în limba italiană. Altfel zis, cu cât înscrierea în școala italiană are loc la o vârstă mai fragedă, cu atât copilul învață mai eficient limba de școlarizare și cu atât mai repede uită limba maternă. Raportul cu limba maternă mai depinde în mare măsură de atitudinea părinților și de obișnuințele comunicative instaurate în să-

nul familiei. Familia are rolul central în educarea lingvistică a tinerei generații, aici are loc prima socializare și achiziționarea limbajului – mijloc principal al comunicării, dar și suport al dezvoltării cognitive. Limba maternă formează viziunea individului asupra lumii și este un punct de referință identitar pentru toată viața. În acest sens responsabilitatea familiei emigrate este enormă. Dacă pentru copiii italieni limba maternă este mijlocul de comunicare, este limba studiilor și a formării sociale, pentru copiii români, inclusiv basarabeni, limba maternă este limitată între pereții casei. Comunicarea sporadică cu rudele și prietenii conaționali nu este suficientă pentru a compensa discrepanța între competențele comunicative în română și în italiană. Școlarizarea în limba italiană face ca italiana lor să evolueze, îmbogățindu-se cu termeni din toate domeniile cunoașterii umane, în timp ce româna se limitează la discuțiile legate de cotidian și, în rezultat, lexicul ei se reduce considerabil. Unsprezece dintre respondenți au ajuns în Italia la vârsta de 5-6 ani, înainte de completarea procesului de achiziție a limbajului. La acești copii și tineri a fost „diagnosticată” pierderea parțială a limbii materne. Ei au avut o educație lingvistică rudimentară în limba română, deseori doar pasivă, dezvoltând abilități de comprehensiune, nu și capacitatea de producere a textului lingvistic. Materialele audio înregistrate mărturisesc că o bună parte din acești copii au dezvoltat un singur sistem fonetic și o singură bază articulatorie – cea a limbii italiene și deci vorbesc româna cu accent străin. Am identificat următoarele particularități ale limbajului acestor respondenți: incapacitatea de a pronunța fonemele specifice limbii române, inexistente în italiană: spre exemplu, vocalele [â] și [ă] sunt articulate cu un sunet intermediar între [a] și [e], vocalele închise [o] și [u] sunt pronunțate deschis, [e] iotat este monoftongat în [e] sau [ɛ], consoana [z] la început de cuvânt devine [dz], consoana [ș] urmată de o vocală posterioară sau centrală este palatalizată [ʃia], [ʃio], [ʃiu], de exemplu: șarpe [ʃiarpe], șopârlă [ʃiopîrlə], a șuiera [ʃuiera] etc. Un alt fenomen interesant este dublarea consoanei inițiale din rădăcină, urmate de un prefix vocalic, chiar atunci când e vorba de forme derivate din latină și cristalizate în limba română: „appartament”, „allături”, „a allăpta”.

La nivel de morfologie a fost observat uzul incorect al articolului hotărât: „l-am întreat pe profesorul” (din italiană „Ho chiesto al professore”); lipsa acordului în gen, număr și caz – deseori numelui românesc

i se acordă prin analogie genul numelui respectiv în limba italiană: „cartea acesta” („questo libro”). Un alt fenomen interesant care se înregistrează în româna copiilor și tinerilor emigrați este tendința spre analitism, marcat, în special, de reducerea paradigmei cazuale, probabil prin analogie cu limba italiană. Pentru cazurile oblice se preferă Nominativul cu prepoziție: „vantajile dela rețele de socializare” în loc de „avantajele rețelelor de socializare” după modelul italian „i vantaggi delle reti...”. În domeniul sintaxei am observat tendința de construire a predicatului – verb la indicativ + verb la conjunctiv – după modelul predicatului italian – verb la indicativ + verb la infinitiv: „tindem tot mai mult a reduce spațiu pentru...” în loc de „tindem tot mai mult să reducem spațiul pentru...” („tendiamo sempre di più a ridurre lo spazio...”). Interferența limbii italiene nu se manifestă doar la nivel fonetic, morfologic și sintactic. Lexicul este compartimentul cel mai afectat.

Din cazurile examinate, indiferent de faptul dacă era vorba de bilingvism echilibrat sau neechilibrat, se deduce că fenomenele cele mai frecvente, legate de interferența lingvistică, sunt împrumutul și alternanța de cod. Această interferență se manifestă în mod unidirecțional, adică de la limba italiană (în marea majoritate a cazurilor italiana este limba dominantă) spre limba română. Noțiunile de împrumut și alternanță de cod sunt contradictorii și deseori e dificil să stabilești frontiere rigide între aceste două fenomene. Înainte de a trece la analiza lor e oportun să facem unele precizări. Pornind de la definiția lui Gusmani (1989: 28), împrumutul este trecerea directă a unui element lexical dintr-o limbă în alta cu un grad variabil de asimilare și integrare fonetică, morfologică și sintactică. Alternanța de cod însă este un procedeu al vorbirii bilingve care constă în trecerea de la un cod lingvistic la altul, prezent în repertoriul vorbitorului. Fenomenele cele mai importante ale alternanței de cod sunt comutarea codului (*code switching*, CS) – la nivel de sintaxă și mixarea codurilor (*code mixing*, CM) – la nivel de morfologie.

Împrumutul este prezent atât în corpusul de limbă vorbită, cât și în corpusul de limbă scrisă, adesea conștientizat și semnalat de respondent prin ghilimele: „timp pentru «sfogliare» o carte” („timp pentru a răsfoi o carte”). Motivele pentru care vorbitorii recurg la împrumut sunt multiple. De cele mai multe ori împrumutul este dictat de

necesitatea de a suplini un *lapsus* al vorbitorului, alteori pentru că noțiunea nu există în limba dată sau pentru că termenul nu este cunoscut.

Alternanța de cod este foarte frecventă în corpusul limbii vorbite, de obicei este voluntară și rezultă din decizia vorbitorului de a trece la alt cod. Respondenții noștri recurg la acest procedeu pentru a fi mai expresivi, pentru a enfatiza sau a ironiza. Alternanța e motivată și de circumstanțe, atunci când se adresează unui alt interlocutor sau pentru a nu se face înțeleși. Alte cauze pot fi stresul, oboseala, emoțiile. Situațiile în care se recurge la alternanță sunt multiple, iar mecanismul acestui procedeu este foarte complex. În acest articol vom sublinia doar faptul că în cazurile examinate în corpus, limba matrice⁹, adică limba care proiectează structura morfosintactică, este, de obicei, limba dominantă – cea italiană.

O analiză minuțioasă a corpusului scris a evidențiat unele carențe. De fapt, producerea de texte scrise este exercițiul cel mai detestat în școlile de pretutindeni. Elevilor și studenților nu le place să scrie, mai mult decât atât, probele scrise sunt apreciate, de obicei, cu note mai joase decât cele orale. Mărturisesc că am întâlnit o anumită rezistență în a-mi convinge respondenții să realizeze textul scris. În unele cazuri, primind chestionarul cu ultima pagină albă, am fost nevoită să o întorc autorului cu rugămintea de a scrie măcar ceva, sau am apelat la intervenția părinților. Mulți respondenți au produs textul în italiană, dar nu și în română sau au scris ambele texte în italiană, motivând că așa le e mai ușor sau mărturisind cu toată sinceritatea că nu au nicio competență de scriere în limba română. Acest rezultat era previzibil. Dacă *limba vorbită* se achiziționează și se învață în toate circumstanțele existențiale, *scrisul*, înțeles ca o serie de abilități grafematice, și *limba scrisă*, înțeleasă ca o varietate a limbii, organizată în baza unor norme și legi proprii – nu pot fi achiziționate, ci doar învățate printr-o serie de acțiuni și activități formale. În rare cazuri părinții se preocupă să transmită copiilor și arta scrisului în limba maternă.

Transcriem în continuare textul produs de un copil de 12 ani, care scrie pentru prima dată în viața sa un text în limba română: „Pentru mine avantajele dela retelor de socializare sunt ca se poate de comunicat cu diferite persuane si ca este posibil de gasit diferite informazi in ori ce loc si cand

vrei. Disavantajile sunt ca niste persuane se inlee pe aceste retele de socializare si ramun numai pe danselē”. La prima vedere notăm ca autorul nu cunoaște diacriticele. Vocala [â] este ortografiată prin [a] sau prin [u], consoana [ț] – conform rigorilor italiene – prin [z], diftongul [oa] – prin [ua]. De câte ori este posibil, în mod coerent, aplică normele ortografiei italiene. Dar dacă lacuna ortografiei poate fi suplinită, există alte aspecte ale problemei, care în lipsa școlarizării, în lipsa lecturilor elevate, în lipsa unui mediu lingvistic cult și cizelat nu vor fi depășite niciodată. Cu toate că limba scrisă și limba vorbită sunt sisteme separate, care au finalități diferite și sunt ghidate de legități distinse, totuși ele interacționează reciproc în competența vorbitorului. Respondenții care nu au beneficiat de instruire în limba română au o limbă scrisă puternic marcată de oralitate: simplitatea sintactică, preponderența parataxei, sărăcia lexicală, prezența expresiilor din limbajul colocvial etc.

Concluzie

Copiii din Romania și Republica Moldova intră în contact cu limba română standard prin intermediul scolii, al mass-mediei, iar cu varietatea regională a limbii române – prin relații sociale diverse. Copiii emigrați contactează doar cu varietatea regională a limbii române în mediul familial. Deseori părinții nu sunt un bun model lingvistic, în special cei cu un nivel redus de instruire. Despre cultura lingvistică în Republica Moldova s-a vorbit mult, mai ales în ultimii ani¹⁰. La auzul limbii române culte, copiii expuși unui model de limbă coruptă și necizelată deseori au dificultăți de comprehensiune.

Familia nu are resurse și mijloace pentru a realiza în mod plener și eficient educația lingvistică a tinerilor în cheia transmiterii patrimoniului lingvistic și cultural național. Deci se impune intervenția statelor și a instituțiilor responsabile. Considerând că studenții și elevii românofoni sunt categoria cea mai numeroasă în instituțiile italiene, cu efortul comun al statelor interesate și prin contribuția europeană, ar putea fi inițiate itinerare integrative în cadrul programelor școlare, în vederea unei educații lingvistice complete, căci limba este expresia identității culturale, etnice și sociale.

Note ■

¹ Termenul „bilingvism” va fi utilizat cu valoare generalizatoare, chiar atunci când va fi vorba de competență multilingvă.

² Prin „bilingv”, doar în acest context, se are în vedere vorbitorul pentru care competența și uzul a mai multe coduri lingvistice este o practică cotidiană firească, rezultată și dictată de mediul familial sau social în care trăiește; se exclud deci toate celelalte categorii de bilingvi, care dobândesc competențe plurilingve interacționând cu un mediu instituționalizat și formalizat.

³ Am preferat această sintagmă pentru că o găsesc mai neutră în comparație cu termenul „emigrație”, care comportă conotație politică, economică și socială.

⁴ Nu vom considera, în acest studiu, pluritatea dialectelor italiene, care se nasc și evoluează ca sisteme lingvistice autonome în sânul limbilor neolatine, și nu ca subsistem al limbii italiene.

⁵ Bazat pe doctrina „apropierea și fuziunea” (сближение – слияние) limbilor și a culturilor.

⁶ În Italia legea despre cetățenie se bazează pe principiul *ius sanguinis*.

⁷ Datele publicate de Servizio Statistico del Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca pot fi consultate pe adresa www.miur.it.

⁸ Legea italiană este foarte severă în ce privește datele cu caracter personal.

⁹ Despre metodele și tehnicile de colectare a datelor în *L'inquête sociolinguistique*, Paris, 1999.

¹⁰ E-book sau carte tradițională, text digital sau text tipărit, care este mai bun și care va câștiga confruntarea.

¹¹ Noțiunea *matrix language frame* a fost ideată în lingvistica anglo-saxonă de către Myers-Scotton.

¹² A se vedea E. Bojoga, *Limba Română între paranteze*, Editura ARC, Chișinău, 2013.

Bibliografie ■

1. Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava (sub îngrijirea), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 1, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2002.
2. L. J. Calvet, P. Dumont, *L'inquête sociolinguistique*, în *L'intretien et ses techniques*, Bres A. (sub îngrijirea), Paris, 1999.
3. Tullio De Mauro în Voghera Miriam ș.a. (sub îngrijirea), *E.Li.C.A.: Educazione linguistica e condizioni per l'accesso*, Guerra ed., Perugia, 2005.
4. F. Fabbro, *Neuropedagogia delle lingue*, Astrolabio, Roma, 2004.
5. F. Grosjean, *Neurolinguists, Beware! The Bilingual is not two Monolinguals in One Person*, în *Brain and Language*, 36, 1989, p. 3-15.
6. R. Gusmani, *Saggi sull'interferenza linguistica*, Firenze, 1986.
7. M. A. K. Halliday, *Lingua parlata e lingua scritta*, scandicci, 1994.
8. M. Wandruszka, I. Paccagnella, *Introduzione all'interlinguistica*, Palermo, Palombo, 1974.
9. W. J. Ong, *Oralità e scrittura. Le tecnologie della parola*, Bologna, 1986.

Vladimir ZAGAEVSCHI

Locuțiuni și comparații ca echivalente ale adjectivelor în graiurile moldovenești de la est de Prut

V.Z. – conf. univ. dr.,
Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare:
fonetica, dialectologia,
gramatica istorică a limbii
române. Cursuri speciale
elaborate: Probleme de
fonologie, Probleme de
ortografie a limbii române,
Bazele teoretice ale
ortografiei ș.a. Autor a peste
250 publicații științifice,
inclusiv monografiile:
Culorile accentului (1988),
*Studii de gramatică
dialectală comparată* (1990);
manualele (în colab.): *Curs de
dialectologie română* (1991),
*Curs de gramatică istorică
a limbii române* (1991),
Fonetica (1993). Participant la
numeroase întruniri științifice
naționale și internaționale.

...de-aș fi grămatic, aș călători pe toate
malurile românești și aș culege limba.

Alecu Russo, *Cugetări*

I. Preliminarii

La baza acestui articol a fost pus materia-
lul dialectal cules, timp de mai mulți ani,
din satele moldovenești de la est de Prut.
În timpul acestor expediții dialectologice,
unde eram în calitate de conducător de
echipă, studenții filologi de la anul II își fă-
ceau practica dialectologică, timp de două
săptămâni (în iulie), conform programului
de învățământ.

În scopul evidențierii însușirilor și a calităților
obiectelor, exprimate prin echivalente stilisti-
ce ale adjectivelor, adică cu ajutorul locuți-
unilor și a comparațiilor, am alcătuit un chesti-
onar special, compus din mai multe întrebări
care conțineau un adjectiv și la care trebuia să
se răspundă cu locuțiuni și comparații.

Anchetele au fost realizate în 15 localități ru-
rale din diferite raioane ale spațiului interrive-
ran pruto-nistrean (de la Briceni, în partea de

nord, până la Ștefan Vodă, în partea de sud, și de la Ungheni pe Prut până la Criuleni pe Nistru¹).

II. Locuțiunile

Locuțiunile, după cum susținea, pe bună dreptate, Mihai Eminescu, sunt o adevărată bogăție, ele reprezintă „acele tiparuri neschimbate, care se formează în curs de mii de ani și dau fiecărei limbi o fizionomie proprie”. Așadar, locuțiunile, invocând spusele poetului și preotului Alexei Mateevici, ar fi acel „șirag de piatră rară pe moșie revărsată”, tot el lansând îndemnul „Strângeți piatra lucitoare!”.

La o analiză a acestei comori ale spiritului popular rămâi deseori plăcut surprins de frumusețea inedită a unor locuțiuni, de gradul înalt de ingeniozitate și expresivitate, de capacitatea lor de a fi păstrat urme ale vieții materiale și spirituale ale poporului.

Astfel, despre *timpuri* / *vremuri vechi* / străvechi majoritatea informatorilor / subiecților au răspuns cu locuțiunea (*vremuri*) *di dimult*. Au fost evidențiate, mai rar, și alte locuțiuni pentru noțiunea dată: (*vremuri*) *din străbuni* (CC)², (*vremuri*) *di când lumea și pământu* (NI). Foarte rar însă, paralel cu alte locuțiuni desemnate mai sus, subiecții își completeau răspunsurile cu echivalente preluate din comoara poveștilor fantastice sau chiar legate de episoade istorice din *vremuri* îndepărtate, ceea ce denotă inteligență, o doză de istețime aparte: (*vremuri* / *timpuri*) *di la Papurî Vodî*³ (TB) cu varianta: *di când Papurî Vodî* (NI); (*vremuri*) *di când iara lupu cățel* (CD); (*vremuri* / *timpuri*) *di la Pozvanti Chioru*⁴ (UU).

Ar fi de menționat că asemenea locuțiuni cu tematică de poveste (*di când iara lupu cățel*) sau cu tentă de episoade istorice (de ex.: *di când Papurî Vodî*) se deosebesc și prin expresivitatea atât de condensată, încât sensul lor desemnează, în același timp, și ideea de superlativ absolut al însușirii sau calității, adică *foarte de demult*. Iată și alte câteva locuțiuni care ar exprima ideea de superlativ. Astfel, despre un om slab se spune că-i *slab numai chelea și osu* (NI) sau: *ii slab di-l bati vântu* (ibid.), adică: *foarte slab*.

În limbă există cuvinte, inclusiv adjective, mai mult sau mai puțin incomode, tabuizate, care ar putea stânjeni pe cineva. Locuțiunile-

eufemisme / eufemistice sunt utilizate în scopul atenuării sensurilor incomode. Astfel, pentru adjectivul *bătrân*⁵ au fost înregistrate eufemismele: (om) *în vârstă* (cea mai frecventă locuțiune); (om) *în ietati* (HD); (om) *în ani* (FC); (om) *trecut di ani* (BH); (om) *în tăți lejea* (HC). În s. Mahala, jud. Hotin (azi: reg. Cernăuți, Ucraina), a fost fixată locuțiunea *uom în stari* (vezi: ALM, harta 155, punctul 13). Dar se întâlnesc și locuțiuni tabuizate, rostite cu supărare, jignitoare: *câni bătrân* (UU).

Când e vorba de (un om) *milos* sau de antonimul acestuia, *răutăcios*, poporul caută aceste calități în suflet și în inimă, măsurând dimensiunile respectivelor sentimente umane și calificându-le drept pozitive și negative.

Astfel, (un om) *milos* e considerat ca (un om) *bun la inimă* (locuțiune cu o circulație mai largă); (om) *bun la suflet* (în mai multe localități); (om) *cu suflet ca uo pâni caldî* (HC). Ion Creangă spunea și el în *Ivan Turbincă*: „Ostașul acesta e un om bun la inimă, milostiv”.

Dimpotrivă, omul *răutăcios* e (un om) *rău la inimî* sau *rău la suflet* (în majoritatea localităților cercetate); (om) *cânos la inimî*, dar și (om) *negru la suflet* (CN); (om) *cu inima răutășioasă* (FC); (om) *rău la mași* (HC); (om) *rău la rândzi*⁶ (BC). Mai circulă și locuțiunile: (om) *tarcat la mași*.

Despre (un om) *deștept* se spune că-i (om) *cu cap* (cea mai frecventă locuțiune); (om) *cu minti în cap*, dar și *ager / ars la minti* (TB); (om) *așadzat la minti*⁷ (HC). O răspândire largă cunoaște locuțiunea: (om) *cu scaun la cap*⁸. În localitățile cercetate de noi (dar, de fapt, pretutindeni), pentru noțiunea (om) *deștept* sunt cunoscute locuțiunile: *cap di neamț*, dar și *cap di friș*, *cap di jâdan*, oamenii considerând că nemții sunt oameni foarte deștepți, oameni calculați în toate, iar evreii sunt acei care au adus la noi, au implementat și tot ei, primii, au deținut așa profesii în domenii cum sunt comerțul, medicina, farmacia.

Dacă omul *deștept* e (un om) *cu scaun la cap*, apoi despre (omul) *prost* se spune că-i (om) *cu paii în cap* (BS); omul *zăpăcit*, *țicnit*, *nebun* (uneori un prost e și nebun) e un (om) *bătut cu leuca* (ibid.), iar despre un (om) *neinforma*t sau *neinițiat* într-o anumită chestiune se spune că-i (om) *chicat din pod* (ibid.) ori că-i *din Patagonia*⁹ (ibid.).

Omul leneș e numit (un om) *rău la treabă* (TB, BH, FC); (om) *cari nu sî pre trați la treabă* (HD); (om) *cari nu fași fași* (BH); (om) *cari bati chiulu* (CC); (om) *cari taiți frunzi la câni* (TB, TȘ); (om) *cari trați mîța di cȳoadă* (TB, CC).

III. Comparațiile

În graiurile teritoriale, în vorbirea populară a oamenilor de la țară un loc important, alături de locuțiuni, îi revine redării însușirilor și calităților obiectelor cu ajutorul comparațiilor. Acestea sunt niște figuri de stil, în care anumite însușiri și calități ale obiectelor (culoare, gust, miros, sentiment, mărime, formă ș.a.) se compară cu alte obiecte din realitatea înconjurătoare, care sunt mai bine cunoscute de vorbitor și, prin urmare, mai vii în a le desemna și a le percepe.

Comparațiile, pe lângă toate celelalte, conțin și o doză, mai mare sau mai mică, de expresivitate, ceea ce face să se profileze mai bine culoarea, să zicem, sau nuanța de culoare, gustul, mirosul, sentimentul, dimensiunile obiectului și contururile lui (mare, mic, înalt, josuț, gros, slab etc.).

Comparația, ca figură de stil, este o creație a vorbirii expresive populare. De aici ea a intrat în operele folclorice, în creația populară orală și în operele acelor scriitori care au scris într-o limbă apropiată de vorbirea populară (V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, G. Coșbuc ș.a.).

Vasile Alecsandri, ca să exemplificăm, căuta bogăția limbii, puterea vie a imaginilor în operele folclorice, care reprezintă „comori nesfârșite de frumuseți originale, care dovedesc geniul poporului și care conțin cele mai izbutite mijloace de expresie” (apud Cotelnic 1990, p. 11). Tot el se întreba: „Cine au intrat la vorbă frățește cu locuitorul de la câmp și nu s-au mirat de ideile, de judecățile lui, și nu au găsit o mare plăcere a asculta vorba lui împodobită cu figuri originale?”, aducând și exemple concrete, adevărate giuvaere, culese din vorbirea populară: „Vrea să grăiască de un om bun? El zice: e bun *ca sânul mamei*. De un om nalt și frumos? E nalt *ca bradul* și frumos *ca luna mai*... De o femeie frumoasă? E *ruptă din soare*...” (*ibidem*).

Și la alți scriitori găsim comparații de o frumusețe nebănuită. În poeziile lui Mihai Eminescu, marmura e „albă *ca zăpada iernii*” (*Înger și de-*

mon), iar „În pădurea argintie iarba pare de omăt” (Călin nebunul), „fața ei frumoasă ca varul este albă” (Strigoii), luna e „ca o vatră de jăratice” (Călin), limba e dulce „ca un figure de miere” (Epigonii) ș.a.

La Ion Creangă cei trei feciori erau „nalți ca niște brazii” (Soacra cu trei nurori). Gh. Coșbuc vorbește despre niște ochi șireți „ca cei de vulpi” (Nunta Zamfirii), iar luna iese din brădet „gânditoare ca o frunte de poet” (Noapte de vară). La Gh. Topârceanu luna e „galbenă ca un bostan” (Vara la țară), iar la Șt. O. Iosif o fetiță e blondă „ca un fir de păpădie” (Vară), pe când la Tudor Arghezi „ceru-i palid ca laleaua” (Moștenire).

În continuare, prezentăm materialul dialectal analizat, întrucât fiecare răspuns (comparație) desemnează ceva frumos, ceva original, contribuind la o nuanțare multiplă a noțiunii date. Răspunsurile (comparațiile) sunt plasate în ordine descrescândă a ocurenței lor în satele cercetate. Primele comparații, în ordinea lor, au fost înregistrate în majoritatea localităților anchetate, iar următoarele au fost fixate numai în unele sate, sau numai în câte unul – două din ele.

Începem prin a prezenta câteva comparații populare cromatice, după care vor urma cele calificative.

A. Comparații populare cromatice:

alb: ca varu (12)¹⁰; ca zăpada (3); ca laptili (2); ca neaua (2); ca uomătu (2); ca lebăda (1); ca păretili (1); ca floarea de cireș (1); ca rochiia di n'ireasi (1);

negru: ca tășiunili (var.: ca tășiunea) (7); ca pământu (var.: ca pomântu) (6); ca fundu șiaunului (4); ca cărbunili (3); ca dracu (3); ca pana corbului (3); ca noaptea (2); ca smoala (2); ca țăganu (1);

galben (var.: galbân): ca șeara (var.: ca ceara) (9); ca bostanu (2); ca mortu (2); ca lămâia (1); ca chioara găini „păpădia” (1); ca păpădiia (1); ca schicu di grâu (1); ca soarili (1); ca tăbăcu „tutunul” (1); ca vizdoaga „craița”, „vâzdoaga” (1);

roșu (var.: roș): ca racu (9); ca jaraticu (7); ca macu (5); ca para focului (4); ca chiperiu (2); ca pătlăjica „pătlăgea roșie” (2); ca bujorul (1); ca cucoșu (1); ca focu (1); ca sânjili (1).

verde: ca iarba (7); ca buraticu (5); ca bostanu „dovleacul” (1); ca bradu (1); ca frundza (1); ca harbuzu „pepenele verde” (1);

albastru: ca șeriu (var.: ca ceru), ca cerul (13); ca viorica „vioreaua” (2).

B. Comparații populare calificative:

curat: ca lacrâma (var.: ca lacrima) (11); ca soarili (2); ca apa din izvor (1); ca cristalu (1); ca ghiocu (1); ca ghioșelu (1); ca lun'ina ochiului (1); ca neaua (1); ca ochii din cap (1); ca pânea (1);

murdar (var.: mânjât, scârbos, zoiios): ca porcu (var.: ca un purșel) (11); ca dracu (1); ca fundu șeaunului (1); ca și șenușa (1);

dulce (var.: dulci, dulși): ca mierea (var.: ca n'erea) (13); ca cozonacu (1); ca dzaharu „zaharul” (1); ca mama (1);

amar: ca șerea „fierea” (var.: ca cerea) (9); ca pelinu (7);

acru: ca borșu (7); ca merâli pădureți (var.: ca măru pădureț, ca pădurețâli) (3); ca moarea (2); ca braha „braga” (1); ca lămâia (1); ca oțâtu (1);

frumos: ca floarea (5); ca soarili (var.: [parcâ-i] rupt din soari) (5); ca bradu (2); ca cristalu (1); ca curucubeu(1) (1); ca Făt-Frumos (1);

urât: ca dracu (4); ca noaptea (4); ca șiuma „ciuma” (2); ca Baba Cloanța (1); ca un broscoi (1); ca naiba (1); ca n'inunea¹¹ (1);

deștept (var.: diștept, hâtru): ca un om bătrân (1); hâtru ca hulpea „is-teț ca vulpea” (1); ca Iosub (prenumele unui om înțelept, deștept din sat) (1); ca înțeleptu (1); ca un ministru (1); ca neamțu¹² (1);

prost: ca noaptea (9); ca propca „dop” (6); ca oaia (4); ca bou(1) (1); ca gardu (1); ca Țurcanu (numele de familie al unui om din sat) (1);

lung: ca prăjâna (var.: ca Țo prăjâni) (11); ca stâlpu (var.: cât stâlpu) (2); cât un brad (1); cât Țo dzî di post (1); cât Țo dzî di varî (1); ca haragu „arac” (1); ca jirafa (1); cât un șarampoi (1);

mare (var.: mari): ca un munti (var.: cât un munti, ca muntili) (5); ca un an di dzâli (var.: ca un an) (2); ca un bou (1); ca un ielefant (1); ca marea (1); ca Țo noapti [de iarnă – n.n.] (1); ca pământu (1); cât stânca (1); cât Țo vacî (1); ca Țo dzî di varî (1);

mic (var.: mititel, mătășăl): ca purișili (var.: cât un puriși, ca un puriși) (4); mătășăl ca furnicariu „furnica” (var.: ca furnica) (2); ca un arici (1); ca un boboșel (1); ca ȳo buburuzi (1); ca buricu pământului (1); cât un dejit (1); cât un fir de mac (1); ca mălaiu (1); ca un melc (1); ca un vârv di ac (1);

ieftin: ca braha (var.: ca braga) (7); ca pi dijeaba (1); ca mărariu (1); ca sarea (1);

scump: ca auru (4); ca ȳochii din cap (4); ca viața (3); ca apa (1); ca bani(i) (1); ca mama (1); ca naiba (1); ca pacea (1); ca pânea (1); ca sănătatea (1);

limpede (var.: limpidi): ca apa di izvor (var.: ca apa din izvor) (4); ca lacrima (var.: lacrâma) (4); ca apa (3); ca cristalu (2); ca lacu (2); ca cerul (1);

tulbure (var.: tulburi): ca drojdiia (4); ca apa (2); ca marea (1); ca mustu (1); ca nămolu (1); ca noaptea (1); ca ȳomu bat (1); ca zoaia (1);

bogat: ca boieriu (var.: ca un boieri) (3); putrid di bogat (3); ca burjuiu (1); ca împăratu (1);

sărac (var.: sarac): [parcă-i] lichit pământului (8); ca pământu (var.: ca pomântu) (2); [„bogat”] ca broasca di păr (1); îi sărac ca broasca di păr (1); ca cățălu (1); ca sărăciia (1);

bun: ca pânea șei caldi (var.: ca pânea cea caldi, ca pânea caldi) (6); ca pânea (5); ca pânea cea di grâu (1); ca sufletu (1);

rău: ca cânilii (6); ca dușmanu (1); ca Ițac (numele unui om considerat rău) (1); ca lupchi(i) „lupii” (1); ca naiba (1); ca puiu șel di lup (1); ca ȳo viperi (1);

blând: ca nelu „mielul” (var.: ca nelul, ca un nel) (8); ca mătă (2); ca ȳoaia (1);

drept: ca bradu (3); ca lumânarea (3); ca scândura (2); ca adivăru (1); ca un băț (1); ca dejitu (1); ca hăragu „aragul” (1); ca plop (1); ca rigla (1); ca stălp (1);

rușinos (var.: rușanos): ca ȳo fati mari (var.: ca fata) (12); ca un copchil mătășăl (1); ca ȳo n'ireas (1);

obraznic: ca porcu (3); ca dracu (1); ca mândzu (1); ca țapu (1); ca un jițâl (1);

tare (var.: tari): ca chiatra (var.: ca piatra) (11); ca creminia (var.: ca creminili) (3); ca șeru „fierul” (3); ca oțălu (1); ca plumbu (1);

slab: ca bățu (3); ca scândura (3); ca umbra (2); ca haragu „aragul” (1); ca mătura (1); ca noaptea (1); [parcă-i] numa chelea și osu (1); ca scrânița „scrumbia” (1); ca stâlpu (1);

gras: ca porcu (var.: ca un purșel) (5); ca un butoi (1); ca pământu (1); ca un pepini „castravete” (1); ca polobocu (1);

harnic: ca furnica (var.: ca Țo furnicî) (8); ca alghina (var.: ca Țo alghinî, ca albina) (6); ca focul (1); harnic di mama focului (1);

leneș (var.: leniș): ca trântoru (3); ca Țo cucoanî (1); ca Duñitru (pre-numele unui om leneș din sat) (1); îi lenos (1); ca motanu (1); ca Pepelea (1);

iute „repede”, „prompt”: iuti ca șpiga¹³ (var.: ca Țo șpigî) (2); iute ca fulgeru (1); izghit [a izbi] ca sfârluga¹⁴ (1).

IV. Concluzii

În concluzie, putem spune că materialul dialectal, ce reprezintă echivalente expresive ale adjectivelor, cum sunt locuțiunile și comparațiile, este foarte bogat, variat și valoros; este o adevărată comoară a limbii noastre. De aceea, fără îndoială, el trebuie să fie cules pe teren, adunat și depozitat în glosare regionale, iar pe viitor își va găsi locul cuvenit în dicționare de locuțiuni frazeologice, de cuvinte înaripate, de imagini poetice, va atrage atenția atât a lingviștilor, cât și a scriitorilor.

Note

¹ Lista localităților anchetate cu abrevierile respective (prima literă majusculă notează satul, a doua – raionul): BC – s. Bălănești, r-nul Criuleni; BH – s. Bujor, r-nul Hâncești; BS – s. Bădiceni, r-nul Soroca; CC – s. Cuhureștii de Sus, r-nul Camenca; fost în r-nul Florești; CD – s. Chetrosu, r-nul Drochia; CN – s. Ciorești, r-nul Nisporeni; DG – s. Dușmani, r-nul Glodeni; DS – s. Drăgănești, r-nul Sângerei; FC – s. Fârlădeni, r-nul Căușeni; HC – s. Hârtopul mic, r-nul Criuleni; HD – s. Hăsnășe-

nii Mari, r-nul Drochia; NI – s. Nimoreni, r-nul Ialoveni; TB – s. Tabani, r-nul Briceni; TȘ – s. Tudora, r-nul Ștefan Vodă; UU – s. Unțești, r-nul Ungheni.

² Între paranteze sunt prezentate, prin abrevieri, denumirea satului și a raionului unde a fost fixată locuținea, aceasta neînsemnând că ea n-are circulație în alte localități din aceeași zonă sau chiar în zone mai îndepărtate.

³ Papură-Vodă, poreclă dată domnitorului Moldovei Ștefăniță Lupu (1659-1661, ani de domnie), fiul lui Vasile Lupu. În timpul domniei lui Șt. Lupu a fost o foamete, încât oamenii mâncau pâine de papură și de coajă de copac (DER III, p. 657).

⁴ Pozvante, numele Pașei Bidin Pazvan-Oglu, care și-a ridicat trupele sale împotriva Porții Otomane pustiind ținuturile dunărene (1797-1812). De aici vine expresia: *Pe vremea lui Pozvante* (Popescu, 1991, p. 153).

⁵ Scriitorul rus Mihail Șolohov, în romanul său *Поднятая целина* (*Pământ deștețenit*), scria chiar așa: „Дед Щукаръ был старичком пятидесятилетнего возраста” („Moș Șciucari era un bătrân de cincizeci de ani”). La așa o vârstă oricine s-ar jena, dacă i-ai spune că-i bătrân sau moșneag.

⁶ Rânză – (pop. și fam.) stomac. Rânzos – (pop.) răutăcios (DEX). Rândză – stomac la porc (DD IV, p. 83).

⁷ A se observa evoluția noțiunii *deștept*: de la (om) *cu cap* la (om) **cu minti** în cap, apoi (om) **ager** / **ars** la minti; (om) **așadzat** la minti.

⁸ Etimologiștii ar putea să mediteze asupra originii acestei locuțiuni, cum ar putea fi explicată noțiunea *deștept* prin corelația *cap* – *scaun*, în cazul dat.

⁹ Patagonia – regiune naturală din Argentina cu vegetație săracă de stepă și semideșert (DER III, p. 684).

¹⁰ Cifra din paranteze indică numărul de sate în care a fost întâlnită comparația.

¹¹ N'inunat, adj. – urât (DD III, p. 128).

¹² Pentru (om) *deștept* a se vedea și locuținea *cap de neamț*.

¹³ Șpigă, s.f. 1. Persoană prost educată și cu un caracter rău; 2. Persoană răzbătitoare, descurcăreață (DD IV, p. 220).

¹⁴ Sfârlugă, s.f. (zool.) chișcar; țipar (DD IV, p. 187).

Bibliografie

Andriescu 1965 = Al. Andriescu, *Locuțiuni și expresii populare în opera lui M. Sadoveanu*, în „Anuarul de filologie”, Iași, 1965, p. 83-95.

ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea I. *Fonetica* de Rubin Udler, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1968.

Căpățână 2000 = C. Căpățână, *Limba română: Locuțiunile*, Editura Universitaria, Craiova, 2000.

Cotelnic 1990 = Teodor Cotelnic, *Vasile Alecsandri și problemele limbii literare*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1990, nr. 5, p. 3-12.

DD III = Rubin Udler (red. resp.), *Dicționar dialectal*, vol. III, L-P, Editura Știința, Chișinău, 1986.

DD IV = Rubin Udler (red. resp.), *Dicționar dialectal*, vol. IV, P-T, Editura Știința, Chișinău, 1986.

DD V = Rubin Udler (red. resp.), *Dicționar dialectal*, vol. V, U-IA, Editura Știința, Chișinău, 1986.

DEL = Elena Comșulea, Sabina Teiuș, Valentina Șerban, *Dicționar de expresii și locuțiuni*, Editura Știința, Chișinău, 1998.

DELR = Vasile Breban, Gh. Bulgăr, Doina Grecu et alii, *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Editura Științifică, București, 1969.

DER III = *Dicționar enciclopedic român*, vol. III, K-P, Academia Română, Editura Politică, București, 1965.

DEX = Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche (cond. lucr.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., București, 1975.

DOOM = Mioara Avram (red. resp.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., București, 1989.

Ioanițescu 1956 = Eug. Ioanițescu, *Locuțiunile*, în „Limba română”, 1956, nr. 6, p. 48-54.

Mareș 1973 = Lucreția Mareș, *Cuvinte regionale în locuțiuni și expresii literare*, în „Limba română”, 1973, nr. 2, p. 149-154.

Poalelungi 1963 = Gheorghe Poalelungi, *Locuțiuni adjectivale*, în „Limba română”, 1963, nr. 2, p. 133-146.

Popescu 1991 = Ilie Popescu, *Cuvinte înaripate*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1991.

Vasile STANCU

Faptele scriu istoria Topliței

V.S. – pedagog, publicist la cotidienele locale din Covasna, Harghita, Brașov. Cercetător științific.

Domeniu de interes: istoria românilor din sud-estul Transilvaniei. A semnat peste 60 de studii publicate în revistele de specialitate: „Angvstia” (Sfântu Gheorghe), „Acta Baconviensia” (Bacău), „Anuarul Arhivelor Mureșene” (Târgu-Mureș), „Sangidava” (Toplița), „Pro Memoria 1940-1945” (Cluj-Napoca), „Românii din afara granițelor” (Iași), colecția „Profesioniștii noștri” (Sfântu Gheorghe).

Acum 17 ani, prima ediție a Zilelor „Miron Cristea” era inaugurată prin deschiderea festivă a unor lăcașuri de cultură și civilizație, a Muzeului Etnografic al orașului Toplița și a Camerei memoriale „Miron Cristea” din cadrul Muzeului Mănăstirii Sf. Ilie. Trecând în revistă programele edițiilor desfășurate, constatăm că, de la prima ediție până la cea recent desfășurată, Zilele „Miron Cristea” au „evoluat” la toate capitolele: numărul participanților a crescut, în medie, cu până la 50 de personalități pentru fiecare ediție; valoarea comunicărilor științifice, a studiilor și cercetărilor a fost recunoscută de lumea științifică și au apărut publicate în numeroase reviste de specialitate din țară și din Republica Moldova, dar și, începând din anul 2007, în paginile revistei „Sangidava”, ajunsă astăzi la volumul opt; aria de participare a invitaților la sesiunile științifice s-a extins la nivelul tuturor centrelor universitare din țară – Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Ploiești, Arad, Sibiu, Bacău, Baia Mare, Constanța și a unor localități mai mici, în care-și desfășoară activitatea cercetători valoroși – Gura Humorului, Sfântu Gheorghe, Buzău, Năsăud, Miercurea Ciuc, Blaj, Reghin, Gherla, Vama Buzăului, Vâlcele, Subcetate; tematica dezbătută în cadrul sesiunilor de comunicări științifice, numită de la ediția a V-a „Istorie, cultură și civilizație românească”, cu

participare națională și internațională, s-a diversificat; varietatea manifestărilor spiritual-culturale și științifice a crescut calitativ și cantitativ, invitații devenind beneficiarii unor spectacole folclorice sau de muzică ușoară românească, participând la vernisarea unor expoziții de artă plastică, la dezvelirea unor monumente sau busturi, precum cel al poetului Grigore Vieru, cetățean de onoare al municipiului Toplița. S-au diversificat și activitățile științifice prin includerea unor comunicări, de interes general sau aniversar, în plen, la simpozioane sau mese rotunde tematice. Credem că este semnificativ în acest sens numărul cărților prevăzute în programul celor 17 ediții, lansate cu aceste ocazii – peste 350; la fiecare ediție numărul real al lansărilor l-a depășit cu mult pe cel prevăzut în program. De asemenea, nu a lipsit latura educativ-istorică și patriotică a sărbătorii – vizite la obiectivele cultural-istorice din oraș și din împrejurimi, la Mănăstirea Doamnei, Mănăstirea Sf. Ilie și muzeul acesteia, schitul Gura Izvorului, Biserița de lemn Sf. Nicolae din Bilbor, Monumentul Eroilor din Războiul de Întregire Națională de la Gura Secului, la cimitirele eroilor din zona toplițeană, la dezvelirea monumentului Lupei Capitolina din Toplița. Mai trebuie să adăugăm la aceste manifestări și slujbele de pomenire, ținute cu sfințenie la fiecare ediție, la bustul Patriarhului Miron Cristea și la hramul Mănăstirii Sf. Ilie, ctitorie a primului patriarh al României, fiul acestor meleaguri, Elie Miron Cristea.

Actuala ediție a debutat cu ceremonialul Parastasului la bustul Patriarhului Miron Cristea din Parcul Central al municipiului, ținut de un sobor de preoți în frunte cu Î.P.S. Ioan al Munților, cu prilejul comemorării a 75 de ani de la trecerea la cele veșnice a ilustrului înaintaș. Deschiderea festivă a celei de-a XVII-a ediții s-a desfășurat în frumoasa sală de spectacole a Casei de Cultură, unde Î.P.S. Ioan, Arhiepiscopul Covasnei și Harghitei, și primarul municipiului Toplița, ing. Stelu Platon, au salutat cei peste 80 de participanți și au urât succes Sesiunii Internaționale de Comunicări Științifice. În plen au conferențiat distinși cercetători: dr. Maria Cobianu-Băcanu, care a susținut studiul *Patriarhul Miron Cristea – promotor al unității culturii române*; dr. Alexandru Porțeanu cu tema *Români din Transilvania în primăvara anului 1914. O premoniție a episcopului Miron Cristea* și prof. univ. dr. Ioan Sabău-Pop, cu suscitanta și de actualitate temă *Despre retrocedarea averilor mănăstirești în Transilvania*. După o scurtă pauză a urmat lansarea și

prezentarea celor mai recente apariții editoriale. Desigur, s-a început cu volumul scris de majoritatea participanților la sesiunea de comunicări științifice, revista „Sangidava”, 2 (VIII), serie nouă, care valorifică 45 dintre comunicările susținute la recenta ediție a Zilelor „Miron Cristea”. Dintre cele peste 30 de volume lansate în acest an au trezit un mare interes în rândul participanților titlurile: *Infinitul de cobalt – interviuri cu Aurelian Antal* din seria „Eminescu Nestins” de Elena Condrei; *Defileul Mureșului, Studiu de Geografie Umană* de George-Bogdan Tofan; *Sângeorgiu de Mureș. Septembrie 1940 – septembrie 1944* de Ilarie Gh. Opriș, Constantin Bogoșel; *Lucrarea Sfințirii* de pr. Emil Pop și prof. Valeria Pop; *Toplița Română – istoria unui municipiu* de Adrian Moisoiu; *Despărțământul Toplița al Astrei (1927-1940)* de Laura Giura și Dumitru Țepeluș; *Sens giratoriu, Poeme verzi pe pereți* și revista „Vatra Veche”, nr. 66/2014 de Nicolae Băciuț; *Turiști prin Australia* de Michael Băietu-Cuțui; *Gălăuțașul și gălăuțenii de altădată* de Ioan Doboreanu; *Cruci și obiecte de cult religios de la Biserica de lemn din Bilbor*

Profesorul Ilie Șandru în calitate de ghid

Inaugurarea Zilelor „Miron Cristea”

de Pamfil Bilțiu; *Valea Casăului*, vol. III: „Cultura materială și istoria așezărilor” de Pamfil Bilțiu, Maria Șerba, Maria Bilțiu; *Revista „Familia Română”* – o publicație pentru solidaritatea românilor de pretutindeni prezentată de redactorul-șef, dr. Teodor Ardelean; *Dascăli mureșeni – 200 de biografii*, vol. VII, de Dorin Borda, Ilarie Gh. Opriș, Simion Bui; volumul omagial *Lazăr Lădăriu la 75 de ani* din Colecția „Profesioniștii noștri”, vol. XII, îngrijit de Florin Bengenan și Ioan Lăcătușu, și altele.

După masa de prânz a avut loc vernisarea Compoziției plastice din ceramică „Avatar”, ale cărei semnificații au fost prezentate de autorii săi, Maria și Aurelian Antal, cel din urmă, toplițean de origine, fiind și autorul bustului poetului Grigore Vieru, așezat pe Aleea Personalităților din Parcul Central al Topliței. A continuat Sesiunea de comunicări științifice organizată pe trei secțiuni: I, „Miron Cristea – Patriarhul reîntregirii neamului”; a II-a, „Istorie bisericească”, și a III-a, „Istorie. Cultură. Civilizație”. Participanții la acțiune au remarcat ineditul, obiectivitatea, valoarea informațională a comunicărilor (în acest număr de revistă publicăm două dintre textele prezentate în cadrul Zilelor „Miron Cristea” – nota redacției).

Cea de-a doua zi a întrunirii s-a desfășurat sub forma unei excursii documentare, având ca tematică geografia *Din Valea Mureșului în Valea*

Ministrul Apărării Naționale Mircea Dușa înmânând Emblema de Onoare Arhiepiscopului Ioan al Munților

Bistricioarei, dar, ca obiective istorice și spiritual-patriotice, vizitarea Monumentului-mausoleu de la Toplița-Gura Secului, cimitirele eroilor din Capul Corbului și Tulgheș, toate datând cu Marele Război de Întregire Națională, vizitarea bisericilor ortodoxe din Borsec, ridicate pe locul în care s-a aflat lăcașul ctitorit de Miron Cristea în perioada interbelică (1936) și dărâmat de unguri în 1941, a celui din Capul Corbului, unde se află catapeteasma bisericii lui Miron Cristea din Borsec, a Bisericii de lemn, Sf. Arhangheli Mihail și Gavril, monument istoric – 1828 – din Tulgheș. O bună impresie le-a produs vizitatorilor, în primul rând, „ghidul” Ilie Șandru, pr. Nicolae Ciucudean din Borsec, care au prezentat cu multă amabilitate informațiile solicitate de vizitatori, completate competent de Ioan Lăcătușu și preotul Vasile Șuteu din Tulgheș.

În cea de-a treia zi, ca de obicei, invitații, alături de circa o mie cinci sute de pelerini, au participat la hramul Mănăstirii Sf. Ilie, ctitorită de patriarhul Miron Cristea, unde s-au sărbătorit și 20 de ani de la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei și întronarea în scaunul episcopal al acesteia a Î.P.S. Ioan Selejan. Momentul important al zilei a avut loc la sfârșitul hramului, când Ministrul Apărării

Naționale, Mircea Dușa, fost primar al orașului Toplița, i-a înmănat Arhiepiscopului Ioan al Munților cea mai înaltă distincție a Armatei Române – Emblema de Onoare, „în semn de recunoștință și prețuire pentru bogata activitate misionară și pentru promovarea imaginii Armatei Române”, „omul care s-a bătut pentru Biserica Ortodoxă, pentru românii din cele două județe, astfel că în cele două județe ortodoxia, cultura, dar și tradițiile populare românești sunt valorificate ca nicăieri în altă parte”, mai spunea în cuvântul său din cadrul ceremoniei ministrul Mircea Dușa, care a alăturat înaltei distincții o icoană și un coș de flori în culorile tricolorului românesc. La rândul lor, șefii de stat major al forțelor terestre, aeriene și navale, respectiv, general maior Nicolae Ciucă, general maior Laurian Anastasof și contraamiralul Alexandru Mârșu, au dăruit Î.P.S. machetele unui tanc, unui avion F.16 și a unei fregate. În cuvântul său de mulțumire Arhiepiscopul Bisericii Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, amintind că Armata și Biserica au fost alături permanent, a menționat: „Vă asigurăm că, atât timp cât va fi ortodoxie românească, din cărțile noastre de slujbe nu va lipsi cuvântul Oștirea

La Monumentul-mausoleu de la Toplița-Gura Secului

Română. La fiecare liturghie numeroși preoți români din mănăstiri și din bisericile de mir nu este sărbătoare, duminică să nu pomenească poporul și Oștirea română. Așa am moștenit de la strămoși, ca Biserica și Armata să fie mereu pe același front al păcii, al iubirii, al siguranței naționale și al binelui poporului român. Dumnezeu să vă binecuvânteze, Oștirea Română”. Căutând să sintetizez activitățile desfășurate în cele trei zile într-un singur titlu, am cerut părerea unor participanți la Zilele „Miron Cristea”. Am reținut opinia a doi tineri, doctori în științe: „Faptele scriu istoria, eroii le fac nemuritoare” (Daniel Nicolae, București) și „Reprezentări identitare românești în spațiul cultural al Topliței” sau „Solidarități sociale și atitudini identitare ale românilor reflectate în memoria culturală” (Liliana Trofin, București). Fiecare dintre titluri surprind esența acestor zile, reușind să înfățișeze munca, acțiunea și obiectivele organizatorilor, în frunte cu acel om mereu scormonitor al valorilor identitare, care este Ilie Șandru.

La mănăstirea, citorită de patriarhul Miron Cristea

Alexandru BANTOȘ

Păstrător al unității neamului

Note la un portret

Biografia lui Miron Cristea include un diapazon larg de activități privind biserica, școala, cultura, economia și politica națională, ierarhul rămânând fidel unor principii de viață care aveau la temelie demnitatea, onoarea, fapta concretă săvârșită în serviciul interesului public. Excelent cunoscător al realităților politice și sociale din Transilvania, apoi și din România unită, Miron Cristea s-a străduit, pe tot parcursul vieții sale, să influențeze mersul lucrurilor, așa încât fața lumii românești să se schimbe în bine. A avut drept „stea călăuzitoare” „binele și salvarea țării” și, după propria-i mărturisire, s-a considerat „ecoul și stărostele întregii opinii publice”, fiind sigur că prosperarea individuală și colectivă, înflorirea patriei are o singură sursă demnă de atenția generațiilor prezente și viitoare: idealul național. În pastorala Paștelui din 1920, Miron Cristea invoca cele mai potrivite cuvinte pentru a exprima o stringentă realitate atunci, în primii ani de după Unire, care însă emana spirit de acțiune, demn de urmat, și la început de mileniu trei: „Acum că suntem noi înșine stăpâni peste întreaga țară, trebuie să ne gândim zi și noapte cum să muncim mai bine ca să producem mai mult și să sporim bogăția țării, cum să jertfim mai mult pentru țară – căci ea este casa noastră a tuturor. [...] Mântuirea

tuturor nu se poate obține decât prin credință și prin muncă”. Adresate concetățenilor patriei întregite, gândurile lui Miron Cristea proveneau dintr-o vastă și inedită experiență de harnic și devotat slujitor al bisericii și neamului, care de tânăr și-a asumat obligativitatea strădaniei întru binele celor mulți: odată intrat în viața publică, s-a angajat a „tăia (zilnic – *n.n.*) pe răbojul de la grindă o creștătură de înfăptuire cât de mică...”. Educat în spiritul responsabilității și al conștiinciozității, Miron Cristea, împreună cu alți cărturari transilvăneni, prin efortul lor patriotic dezinteresat, au reușit să păstreze și să perpetueze demnitatea și integritatea milioanei de români, care la Marea Unire aveau „un suflet mai curat și mai românesc decât aiurea”. Numeroasele și statornicele preocupări social-culturale, inclusiv cele economico-financiare, au fost reperate fundamentale ale existenței celor ce au ales calea de „buni români” și pentru care „credința și legea strămoșească, limba și cultura românească” au fost jaloane călăuzitoare.

În discursul rostit la Alba Iulia în 1918, Miron Cristea sublinia că prelații din Transilvania au muncit pe tărâm socio-cultural nu pentru răsplată materială, ci din iubire de neam, trăind în condiții modeste, adeseori lipsindu-le „cele mai elementare trebuințe și cele mai strict necesare, numai ca să nu sufere alții, îndeosebi binele obștesc”. Or, Miron Cristea a făcut parte dintr-o generație de preoți care au anticipat și înfăptuit Marea Unire prin acțiuni, manifestări și atitudini dezinteresate, greu de înțeles pentru cei ce perseverează astăzi pe tărâmul afacerilor. Ei au condus, de exemplu, „instituții extrabisericești și chiar bănci”, pe care, după ce le-au trecut „prin greutatea începutului, de cele mai multe ori absolut fără nicio plată”, cu grele „sacrificii morale și chiar materiale”, și „au întărit” aceste instituții, au „cedat conducerea altora”, „căci pe noi ne-a condus numai simțul de datorință față de neam și adevăr”.

Altminteri, munca a fost calitatea supremă ce a determinat drumul mereu în urcuș al cărturarilor de la confluența ultimelor două veacuri trecute, implicit al lui Elie Cristea, fiu de țăran pornit din Toplița română. Peste ani, la ceremonia de investire ca Patriarh, 1 noiembrie 1925, primind cârjă arhierască, Miron Cristea pune în lumină mijlocul care l-a ridicat în scaunul patriarhal (de altfel, detaliu important și repercutant pentru psihologia contemporanilor noștri): „Munca a fost

în trecutul meu scara înălțării mele din modestul, dar onorificul post de dascăl primar și până la Patriarhie”. Miron Cristea califică munca drept o evanghelie a viitorului: „Progresul adevărat în toate privințele se poate numai acolo unde e muncă continuă”. Și mai departe: „Munca este misiunea omului pe acest pământ, munca este evanghelia viitorului, biserica este catedrala nemărginirii... Și din această catedrală a muncii pe toată linia adeseori voi chema cu clopotul poruncilor mele arhipăstorești întreg clerul, toată dascălimea și toți fruntașii, și pe toți credincioșii...”

Ca și în Basarabia, biserica, școala, instituțiile de cultură de peste munți erau puse în situația de a activa în condițiile unui regim despotice. Emisarii de la Budapesta recunoșteau deschis și sfidător că în Ungaria cauza naționalităților „este o chestiune de putere, nu de drept”. Prin urmare, fruntașii românilor considerau că munca de iluminare a poporului din această provincie trebuia să fie mai responsabilă, mai diversă și mai eficientă. Într-adevăr, consolidarea unității naționale a românilor transilvăneni a devenit pentru ardeleni obiectul unui program minuțios elaborat, racordat la imperativele timpului și gestionat cu o tenacitate și seriozitate demne de invidiat. Este de-a dreptul impresionantă în acest sens actualitatea mesajului formulat în una dintre cuvântările lui Miron Cristea: „Idealul fiecărui popor ce locuiește pe un teritoriu compact trebuie să fie unitatea sa națională și politică. Am fi niște ignoranți, vrednici de dispreț și de râsul lumii, dacă în situația de azi am avea alte dorințe. Numai din unirea tuturor românilor de pretutindeni vor putea răzbi astfel de produse și manifestațiuni ale geniului nostru național, care prin însușirile lor specifice românești să contribuie la progresul omenimei”. Și în continuare: „Oricât de tare ar fi zidul Carpaților, care până acum ne-a despărțit de frații noștri – totuși azi și aici – în atmosfera tradițiunilor lui Mihai Viteazul – nu pot decât să exprim împreună cu scriitorul Rădulescu Niger: «Hotarele de astăzi sunt margini trecătoare, / de care timpul râde; / Căci el pătrunde în taina ursitei viitoare, / când ele s-ar deschide»”.

În alt discurs, rostit pe 17 februarie 1933, în ședința Senatului de la București, Miron Cristea, Patriarh al României, continua oarecum mesajul lansat cu două decenii în Banat: „D-lor, vă întreb și eu, până când mai vrem să fim drept unii Moldoveni și alții Munteni? Până când vom

mai fi tot Ardeleni, până când Bucovineni ori Basarabeni? (aplauze furtunoase) Eu vreau ca Ardealul să conducă Vechiul Regat și Vechiul Regat Ardealul. Fiecare la locul său și nu ca localnic, ci ca român...” Era o chemare la unitate națională, actuală, firește, la 15 ani după Unire, dar mai era și un apel la conștiința națională a românilor, în măsură să lichideze diferențele, dar și interesele locale și de partid. De altfel, Miron Cristea este unul dintre primii cărturari, după cum constată Ilie Șandru și Valentin Borda în excelența lor monografie *Patriarhul Miron Cristea*, care pune în circulație în spațiul din afara țării noțiunea de conștiință națională. Vorbind despre cei care „au buciumat” de-a lungul istoriei „trezirea conașionalilor lor din somnul ce li se părea aproape *de moarte*”, la 1898 Miron Cristea invoca destinul ingrat al românilor din Transilvania, Ungaria și Bucovina, expuși continuu deznaționalizării: „Nu le-a succes germanilor în Austria desființarea neamurilor negermane. Așa nu le va succede nici maghiarilor desființarea popoarelor nemaghiare, dacă și noi nu vom sta cu mâna în sân, ci vom ști să creăm zidul de rezistență, de apărare. Acest zid nu poate fi decât conștiința națională. Preocupațiunile tuturor bărbaților noștri cărturari trebuie să fie îndreptate spre cultivarea acestuia”.

Zidul despre care vorbește Miron Cristea este de această dată cel al rezistenței și al dăinuirii, pe care au nobila datorie să-l dureze cărturarii din teritoriile ocupate de străini. Involuntar, se impune o paralelă a modului de abordare a problemei identității etnolingvistice din Transilvania (cum ne-am exprima astăzi), aflată sub imperiul austro-ungar, pe de o parte, și, pe de altă parte, din Basarabia ocupată de Rusia țaristă. Pentru mai multă explicitate vom remarca faptul că, spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, limba română din Basarabia era izgonită din biserică, din foarte puținele școli ce mai funcționau în ținut, vechile cărți românești au fost lichidate, iar alfabetul chirilic și ortodoxia slavă, în egală măsură potrivnice spiritului național, continuau să întineze, să falsifice și să modifice izvorul de început al Basarabilor, unul și același cu al tuturor românilor. Timp de un secol, după fatidicul an 1812, la est de Prut au fost editate doar câteva manuale ce purtau în titulatură numele corect al limbii și care erau cu desăvârșire necunoscute publicului larg. Deși dificilă, subliniem acest adevăr, situația românilor transilvăneni era mult mai avantajoasă, aceștia beneficiind de dreptul de a învăța în limba română, de a cunoaște

literatura română, de a edita cărți și reviste naționale, de a urma școli de prestigiu în Occident.

Sursa de existență și de rezistență a „finței naționale a românilor basarabeni” a fost satul, cultura și tradițiile populare, câte s-au putut păstra. Îngrădirea accesului la școlile din Vest, excluderea limbii române din școală și biserică, rusificarea programatică explică arhăitatea basarabenilor în limbaj și gândire. Învățații basarabeni, cu rare excepții, școlii în instituțiile din imperiul rus, se îndepărtau de matca originară a neamului, luând calea deznaționalizării, pericol semnalat, de altfel, și în Transilvania: „Și cu cât vor învăța mai mulți români la școlile străine, cu atât va pierde națiunea mai mulți fii”. Drept consecință a conștientizării respectivului fenomen, în această parte de țară, în Transilvania, a fost promovată cu îndârjire și sub toate formele școala națională românească. Iar pentru a întregi „tabloul eșecurilor basarabene”, vom adăuga că și după 1944 în Basarabia conștiința națională a continuat să fie crunt mutilată, regimul sovietic, ca și cel țarist, recurgând la cele mai inumane metode și mijloace pentru a înăbuși românismul. În ținut a fost interzis scrisul românesc, cultura și literatura română au fost puse sub sechestru. Pe parcursul unei jumătăți de secol regimul sovietic a încercat să demoleze edificiul identitar înălțat în perioada interbelică. Fără această fundație spirituală, fortificată timp de 22 de ani cu ajutorul marilor cărturari ai timpului, între care un rol aparte îi revine lui Miron Cristea, Basarabia românească nu ar fi supraviețuit.

Biografia lui Miron Cristea și a altor transilvăneni exprimă în mod strălucit un destin de excepție consacrat credinței și luminării întregului neam. Ajuns în fruntea Bisericii Ortodoxe Române, după 1918, Miron Cristea va persevera în necesitatea de a intensifica procesul de reanimare a identității naționale, cu precădere acest obiectiv având nevoie urgentă de soluționare în Basarabia. Aflat la Chișinău în 1919, în funcție de Mitropolit-primat al României, la înscăunarea Mitropolitului Gurie Grosu, făcând dovada cunoașterii excelente a situației din acest ținut, Miron Cristea va accentua rolul bisericii în întărirea rezistenței neamului: „Părinte Gurie! Când Domnul a trimis pe proorocul Ezechiel, ca să propovăduiască cuvântul său, i-a zis: «Omule, du-te la casa lui Israel și propovăduiește cuvântul meu, căci eu nu te trimit la poporul ce are un grai străin și o limbă necunoscută, ci la casa lui Israel». Astfel îți zice și

frăției tale Sfântul Sinod prin graiul meu: Așază-te în mijlocul basarabenilor și le propovăduiește Evanghelia lui Cristos, nu în limbă străină, ci în dulcele grai al părinților; nu cu frică, cu cutremur și cu temere de «Pohod na Sibir», ci cu sufletul liber și cu însuflețirea curată, izvorâtă din datoria sfântă de a reîntrona credința și cultura românească».

După 1925, în baza legii de organizare a BOR ca Patriarhie, arhiepiscopia Chișinăului a fost ridicată la rangul de Mitropolie a Basarabiei, deschizându-se astfel noi posibilități de orânduire a vieții duhovnicești. Ulterior, la 8 aprilie 1927, Miron Cristea pledează în Senat pentru înființarea Facultății de Teologie de la Chișinău, în calitate de dascăli fiind numiți Gala Galaction, Vasile Radu, faimoși talmăcitori ai Bibliei, Cicerone Iordăchescu, Nichifor Crainic ș.a. La insistența lui Miron Cristea se deschid un șir de seminare teologice, pentru că aici, în Basarabia, „e mai mult întuneric; de aceea (Basarabia) este însetată după cultura națională”. Experiența transilvăneană de coordonare a instituțiilor bisericești este aplicată în Basarabia. Conștient că populația din stânga Prutului a avut un destin și mai dramatic, și mai tragic decât în alte ținuturi românești, Miron Cristea intensifică sprijinul pentru revenirea acestui spațiu la albia firească a românismului, fapt remarcat și de Constantin I. Stan în volumul *Patriarhul Miron Cristea. O viață, un destin*. Autorul monografiei subliniază că patriarhul, referindu-se la chestiunea în cauză, se exprimă în mod plastic astfel: „Deci nimic mai firesc, decât să aprinzi repede un opaiț, pe care să-l dezvolți până să devină un intensiv bec electric, care să lumineze chiar și peste Nistru”. În acest „scop”, Miron Cristea „proiecta” deschiderea de seminarii teologice la Bălți și Ismail și reorganizarea celui de la Chișinău. La cel din urmă, avusese loc „cunoscute demonstrații rusofone”. Pe teritoriul basarabean, potrivit întâiului stătător al Bisericii Ortodoxe Române, lipsea „în multe părți duhul românesc”. De aceea, el conchide: „Ne trebuie acolo, la noile seminarii, profesori din Vechiul Regat, cu duhul și limbă românească frumoasă. Fără un cler românesc bine cunoscut în Basarabia, reorganizarea va progresa greu”.

Bogata și efervescenta activitate, desfășurată până în 1918 la Eparhia Caransebeșului – seminarele teologice, despărțămintele Astreii, reuniunile învățătorilor, asociațiile culturale și economice –, va fi aplicată de către mitropolitul-primat și apoi de către Patriarhul Miron Cristea la

scara întregii țări, implicat în Basarabia, unde pentru salvarea sufletului românesc și a demnității naționale era nevoie de multă, neîntreruptă și bine orientată muncă. În „straturile largi ale poporului (fie că e vorba de Banat sau de Basarabia – *n.n.*), – era vechea și nestrămutata convingere a înaltului prelat, – numai așa se poate lăți cultura dacă învățăturile ei se îmbracă în hainele frumoasei noastre limbi românești [...]. Numai o asemenea cultură predată în limba noastră proprie se poate face în sângele nostru, se poate asimila ființei și firii noastre românești”.

Miron Cristea, unul dintre distinșii artizani ai Marii Uniri de la 1918, eveniment de radicală cotitură în destinul Transilvaniei, dar și al României întregite, a fost un om cu o vastă cultură, cunoscător profund al istoriei, literaturii, culturii întregului neam. Este considerat, pe drept cuvânt, reprezentantul model al spiritului aristocratic românesc, ce-și află obârșia în demnitatea și noblețea ingenuă a țăranului din Transilvania, pe care vremile și vremurile nu l-au schimbat. Dumitru Stăniloae sublinia la dispariția Patriarhului: „Pornit din Toplița, din apropierea locului de unde pornește și Mureșul, dintr-o verde și demnă familie țăărănească, copilul Ilie Cristea avea să crească în spirit ca Mureșul în ape pe măsură ce cobora tot mai adânc în miezul vieții publice și naționale românești. Înălțimile pe care avea să le urce se străvedeau de la început în mintea ageră, în capacitatea și dragostea de inițiative îndrăznețe în slujba obștească, în prestanța făpturii sale spirituale și fizice care îl impuneau de conducător oriunde era prezent”. În anii '80 ai secolului trecut, analizând retrospectiv viața și activitatea primului Patriarh al României reîntregite, fost senator, regent și prim-ministru, Mitropolitul Antonie Plămădeală, originar din Basarabia, concluziona că Miron Cristea „N-a fost politician. La el s-a apelat numai în momente de crize politice, ca la un neutru, ca la un tehnician al împăcării, al pacificării națiunii tulburate de politicienii vremii, de patimile prinților și de încurcăturile regilor”. Încheind portretul venerabilului slujitor al bisericii române, basarabeanul Antonie Plămădeală precizează: „Patriarhatul lui Miron Cristea a fost o mândrie a bisericii și o înălțare a prestigiului ei. A lăsat amintirea unui mare om bisericesc, mare diplomat, mare om de cultură, un modern. O bună intrare a bisericii noastre în epoca modernă”.

Bibliografie

1. Ilie Șandru, Valentin Borda, *Patriarhul Miron Cristea*, Casa de Editură Petru Maior, Târgu-Mureș, 1999.
2. Ilie Șandru, *Inima timpului*, Editura Nico, Târgu-Mureș, 2010.
3. Constantin I. Stan, *Miron Cristea. O viață, un destin*, Editura Pandeia, București, 2009.
4. *Sangidava (IV)*, Editura Nico, Târgu-Mureș, 2010.
5. Dr. Antonie Plămădeală, *Elie Miron Cristea. Corespondență*, Sibiu, 2005.
6. Octavian Goga, *Însemnările unui trecător*, Arad, 1911.
7. Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. V, partea V (1918), Editura Machiaveli, București, 1995.

Pamfil BILȚIU, Maria BILȚIU

Elie Miron Cristea și valorificarea patrimoniului folcloric și etnografic

P.B. – folclorist. Semnează volumele: *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului* (în *Folclor din Transilvania*, 1990), *Făt-frumos cel înțelept* (1994), *Sculați, sculați, boieri mari. Colinde din Maramureș* (1996), *Izvorul fermecat* (1999), *Basme... și poezii populare din zona Codrului* (2002), *Folclor din Țara Maramureșului* (2005) etc.

M.B. – folcloristă. Semnează împreună cu soțul volumele: *Calendarul popular*, vol. I și II; *Folclor din Țara Maramureșului*, vol. I și II ș.a.

Elie Miron Cristea face parte din personalitățile complexe ale Ardealului, înscriind contribuții deosebite în variate domenii de activitate. În contextul acestora, s-a dovedit atras de păstrarea datinilor, a obiceiurilor de la sate, precum și de ceea ce înseamnă cultura populară în sens larg.

Pasiunea acestei personalități enciclopedice pentru cultura populară își trage seva din obârșie. Descendența țărănească era pentru Miron Cristea o mândrie, pe care nu a ezitat să și-o mărturisească cu diferite ocazii. „Și eu sunt fiu de țăran”, mărturisea în 1905, când lua parte la sfințirea noului local al Școlii confessionale române ortodoxe (Rusu-Abrudeanu, 1929: 14).

Deschiderea interesului pentru folclor nu o putem desprinde de înrâurirea exercitată de școlile pe care le-a urmat. Miron Cristea a avut privilegiul de a fi fost educat în spiritul dragostei pentru neam și țară, mai întâi în familie, dar și la Liceul din Năsăud, unde „tânărul Cristea gusta din plin mândria de a face parte din neamul românesc, a cărui istorie glorioasă și literatură începuse s-o cunoască și s-o simtă” (Rusu-Abrudeanu, 1929: 32). Activitatea care domnea în acest liceu a avut o puternică influență asupra lui Cristea. În anul

școlar 1886-1887, pe când era în clasa a opta liceală, devine președintele Societății literare Virtus Romana Rediviva. În cadrul acestei societăți Miron Cristea își exercită primele vocații pentru creația literară și cultura populară. La 24 aprilie 1887, cu ocazia unei serate literare publice, Miron Cristea rostește o conferință, care argumentează acest atașament timpuriu al viitorului patriarh al României pentru creația populară, intitulată „Dezvoltarea și răspândirea jocurilor naționale românești”.

În publicistica din anii de studenție, printr-o serie de articole apărute în „Telegraful Român”, se dezvăluie tot mai pregnant interesul lui Miron Cristea pentru creația populară. Într-un articol apărut în numărul 110, din 1895, al acestei publicații, Miron Cristea se arată nemulțumit de faptul că în școlile din imperiu, pe care le etichetează ca „străine”, nu se iau în considerare datinile, moravurile, aptitudinile neamului. Drept consecință propune inițierea de organizații „care să împlinescă ce nu primesc și nu li se poate da românilor din institutele străine” (Rusu-Abrudeanu, 1929: 73).

Pe parcursul activității sale, ori de câte ori are prilejul, Miron Cristea face considerații pline de elogii la adresa culturii populare, de care se dovedește legat prin toate fibrele. Într-o corespondență trimisă din Ida Mare și semnată *Călătorul*, publicată în „Foaia poporului”, nr. 22, din 1895, Miron Cristea notează cu mare satisfacție rânduri închinată vieții spirituale tradiționale care pulsa în satele românești: „Mare îți este bucuria și mângâierea când, trecând prin comune românești, auzi din gura flăcăilor cele mai naționale cântări și doine” (Rusu-Abrudeanu, 1929: 71).

Activitatea lui Elie Miron Cristea, pusă în slujba valorificării creației populare, intră într-o nouă fază, una de vârf, începând cu anul 1896, când este ales în Comitetul Astra – Despărțământul IV, Sibiu, în locul lui Bogdan Duică, mutat la București. În cadrul Astei, ca și alți cărturari din Transilvania, Elie Miron Cristea devine un înflăcărat luptător pentru emancipare politică și culturală a poporului din imperiul dualist.

La Adunarea cercuală a Despărțământului IV al Astei, ținută la 26 octombrie 1897, în comuna Vestem, face o propunere pentru a se aduna

de la săteni proverbele, adresată, mai ales, cărturarilor de la sate. Apelul constituie un document de mare importanță pentru cunoașterea interesului pentru folclor al lui Miron Cristea, precum și a concepțiilor sale legate de cultura populară. În acest apel Miron Cristea subliniază importanța creației populare pentru viața spirituală românească. „Noi ne-am nutrit viața noastră sufletească direct din izvorul cel mai natural și mai curat – de la popor.”

Miron Cristea sublinia că, deși s-au adunat de la popor creații anonime, au rămas goluri și, drept urmare, trebuie de urgență remediate. „Multe din produsele spiritului lui le-am însemnat, le-am fixat și salvat pentru posteritate. Literatura noastră poporană deja culeasă formează un bogat, vast și prețios magazin pentru studii etnografice și folclorice.” Rezultă că Miron Cristea avea convingeri în legătură cu importanța colecțiilor de folclor pentru studierea a două domenii de bază ale culturii populare: etnografia și folclorul. Referitor la rezultatele obținute pe terenul culegerii de poezii populare, strigături, colinde, bocete, basme, povești, snoave considera că „Cu toate acestea nu s-a făcut totul cât e posibil [...]. Multe părți au rămas neexploatare. Deci aceea am întresălat până acuma să ne grăbim a face ulterior, dar fără multă amânare și trăgănare, căci produsele spirituale ale poporului încep a pierde originalitatea lor, ori dispar chiar cu totul”. Rezultă că Miron Cristea avea convingeri asupra procesului de evoluție și dispariția folclorului.

Miron Cristea enumeră mai mulți factori care generează perturbarea vieții speciilor din cadrul culturii populare. „Sistemul politic, pentru noi nefavorabil, deschiderea căilor de comunicație, precum și alte momente, nouă neprielnice, au de urmare năpădirea elementelor străine asupra noastră. Aceste elemente corcesc apoi idilicul nostru trai și poeticul nostru grai. Nimerit exprimă acestea Eminescu în versurile: «Unde vin cu drum de fier, / Toate cânticele pier». Recomandă că e nevoie de a se acționa grăbit pentru «a scăpa până nu-i prea târziu valoroasele produse spirituale populare din gura piericiunii». Propune ca intelectualii să acționeze, ei având «datorința de a folosi toate momentele libere și ocaziunile binevenite în acest scop»”.

Miron Cristea spune despre sine: „Călăuzit de asemenea vederi am căutat să încep a-mi achita și eu însumi barem în parte datorința ce mi se impune ca membru al cărturarilor noștri; și la 26 octombrie 1897

am făcut în Adunarea cercuală a Despărțământului IV al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» următoarea propunere care privește colectarea unor produse populare pe terenul cărora, mai ales românii de dincoace de Carpați, s-a făcut până acuma foarte puțin.”

Ideea nevoii de a aduna de la sate tot ce este reprezentativ în folclor, printr-un contact mai strâns al cărturarilor cu lumea rurală, ne dovedește modernitatea concepțiilor cărturarului Miron Cristea. „Prin aceasta însă – eu cred – că n-am făcut totul cât este de lipsă în atingerile noastre cu poporul; căci noi avem datorința nu numai a da de la noi ce este bun, ci și a lua de la popor ceea ce la el aflăm vrednic de a păstra pentru viitor. Nu mă estind aici asupra multelor lucruri și datini frumoase din viața poporului nostru, ci ating de astă dată numai neîntrecutele produse spirituale izvorâte din creierul românului.”

Modern în concepții pe linia valorificării folclorului s-a dovedit și atunci când ridică problema, în acest apel către dascălii satelor, nevoii de valorificare a unor specii ocolite până atunci. „Un ram însă a fost dat aproape cu totul uitării și încă acela care mai mult reoglindește profunditatea și agerimea minții românești. Acest ram îl formează proverbele sau acele expresiuni scurte, precise și plastice, ieșite din gura poporului, cari la anumite momente ale discuțiilor ni se reamintesc în mod firesc, ca și rezultatul convingător al unor experiențe probate.” (Miron Cristea, *Precuvântare*, 1901: 296-297).

Vorbind de prețuirea de către Miron Cristea a culturii populare în sens larg, trebuie să subliniem că încă din 1892, ca student la Budapesta și în calitate de membru al Societății „Petru Maior”, lansează un apel către colegi, de fapt un fel de chestionar legat de jocurile naționale, solicitându-le descrieri cu privire la numele jocurilor, regiunea din care provin și cum se joacă. I-au parvenit de la unii răspunsuri pe care a încercat să le clasifice după denumiri: De doi, Hora, Axionul, Ceardașul, Sârba și Brâul. Pe unele foi descrie unele jocuri care nu aparțin celor populare, ci din grupa celor de societate, între ele Cadrilul „cu cele șase figuri ale sale în toate amănuntele” (Plămădeală, 1984: p. XVII).

Complexitatea preocupărilor lui Miron Cristea în domeniul folclorului ne mai este argumentată și de descrierea, pe mai multe foi volante, a unor farmece de ursită (Plămădeală, 1984: p. XIII).

Din sectorul etnografiei, Miron Cristea a prețuit portul popular, manifestându-se vehement împotriva poluării lui. Într-o cuvântare ținută la Caransebeș se pronunță pentru apărarea lui „de catifele moderne și de culori lipsite de bun gust”. Devine categoric când vorbește despre nevoia înlăturării acestor tendințe de poluare. „În lături cu aceste zdrențe străine și îmbrăcați vechiul nostru port curat, țărănesc și românesc.” (Plămădeală, 1984: p. XVII).

Miron Cristea își revendică un loc aparte printre pionierii muzeistici istorice și etnografice. Proiectul unui muzeu istoric și etnografic la Sibiu, precum și întemeierea lui, l-au pasionat în mod deosebit pe Elie Miron Cristea. Este interesant de remarcat că în anul 1904 a fost inaugurat sediul destinat muzeului, fără să fie adunate obiectele. Pentru a remedia acest neajuns, Asociațiunea hotărăște să lanseze un apel pentru întemeierea unui muzeu istorico-etnografic la Sibiu. Apelul l-a redactat Miron Cristea și tot el l-a citit în ședința Asociațiunii. După originalul său, acest apel a fost publicat în „Telegraful Român”, nr. 113-114, din același an. Apelul se publică și în Analele Astrei, an IV, iulie-august, 1904. Tot Miron Cristea redactează ceea ce el numește „Puncte de orientare cu privire la întemeierea muzeului istorico-etnografic român”, care se publică tot în „Telegraful Român”, nr. 115 (Plămădeală, 1984: p. XXXVIII-XXXIX).

În apel, Miron Cristea stipulează cu argumente multiple rolul unei astfel de instituții. „Orice popor creștin cu tendință de a pune temelii țării, viitorului său și a-și asigura o dezvoltare sănătoasă a individualității sale etnice este dator a se cunoaște pe sine din toate punctele de vedere.

Fără acest factor al cunoașterii de sine suntem lipsiți de busola care să îndrepteze spre o țintă sigură toate manifestațiunile vieții noastre publice. Multe și variate sunt mijloacele pentru a ne cunoaște, printre acestea un loc de frunte ocupă instituțiunea culturală muzeul istoric și etnografic.” (Plămădeală, 1984: 309).

În privința importanței unui astfel de muzeu Miron Cristea are convingeri adânci. Îl consideră „adevărat altar pentru cultivarea tradițiilor naționale, un adevărat templu pentru cunoașterea urmelor despre vechiul trai și despre stadiul cultural al părinților și strămoșilor noștri” (Plămădeală, 1984: 400).

Adept al dispariției culturii populare, ca urmare a factorilor de civilizație, el recomandă adunarea grabnică a patrimoniului etnografic, care să fie conservat prin muzeu. „În acest scop trebuie să culegem, să păstrăm până mai e timp tot ceea ce este amenințat să dispară pentru totdeauna. Necesitatea devine cu atât mai iminentă, cu cât suntem expuși mai multor influențe străine, care iute corcesc traiul unui popor, spre imitarea lucrurilor observate la străini.” (Plămădeală, 1984: 400).

Muzeul istorico-etnografic era conceput în forma unui triptic: istoric, etnografic și folcloric. Secțiunea etnografică a muzeului era menită a reprezenta în toată complexitatea sa patrimoniul culturii materiale și spirituale, așa încât muzeul să fie capabil să prezinte „o ilustrativă icoană etnografică despre întreaga viață a poporului nostru în toți ramii de manifestare, scoțând la iveală acele note care caracterizează traiul specific al poporului românesc, care formează chintesența individualității etnice, cu un cuvânt, toate produsele mai marcante ale poporului și manifestațiunile mai caracteristice ale cugetării și ale întregii sale vieți” (Plămădeală, 1984: 400).

Conceput ca o oglindă complexă a întregii vieți materiale și spirituale a românului, muzeului îi revenea misiunea de a valorifica și conserva și folclorul, cu diferitele lui specii la secțiunea etnografică. „Nu pot fi uitate credințele, datinile la ocazii triste și vesele, cântări, dansuri, muzică, portul, obiecte de folos.” (Plămădeală, 1984: 400).

Muzeului îi rezerva rosturi pe linia perpetuării și valorificării tradițiilor create de popor. „Să dăm culturii noastre ulterioare o dezvoltare izvoară din pământul propriu, să dezvoltăm și să perfecționăm produsele în formă veche în stilul românesc.” (Plămădeală, 1984: 400).

Miron Cristea a conceput muzeul în două mari secțiuni:

A. Secțiunea istorică, pe care o subîmparte în două părți. Prima era rezervată vestigiilor istorice. Menționează că în ea „se vor grupa toate acele obiecte ce se vor afla din trecutul poporului”. A doua secțiune a istoriei era rezervată bisericii și recomanda ca ea să cuprindă „tot felul de vase, odoare, cărți, icoane, o colecție de obiecte sfinte pentru trecutul nostru”. Recomanda să cuprindă și „colecțiile de manuscrise și cărți rituale adunate din parohiile române”. Recomanda să cuprindă „și

alte obiecte din viața noastră religioasă: de sculptură, pictură, cruci din cimitire etc.” (Plămădeală, 1984: 401-402).

B. Secția etnografică este concepută în întreaga ei complexitate și subîmpărțită în zece secțiuni:

Prima secțiune era rezervată casei țărănești și recomanda să cuprindă „planul casei și anexele”, a căror descriere să se facă cu „numirea originală a tuturor părților”. Recomanda să cuprindă atât mobilierul țărănesc, precum și ustensilele casnice, cu „numirea poporală”.

Secțiunea a II-a – a industriei de casă, „una din apartamentele cele mai însemnate ale muzeului, dat fiind că atât românul cât și româncă sunt meșteri pricepuți în confecționarea de multe lucrări artistice”. Recomanda să cuprindă modele de cusături și țesături românești.

Secțiunea a III-a era rezervată portului „de prin toate ținuturile”.

Secțiunea a IV-a – obiectelor „ce privesc pregătirea mâncărilor: vatră, ceaon, cârpător etc., descrierea mâncărilor naționale și a băuturilor obișnuite”.

Secțiunea a V-a trebuia să cuprindă obiecte ceremoniale care se foloseau la diferite obiceiuri: „naștere, botez, cununie, înmormântare, sărbători, seceriș, steag, țurcă, jocuri, o colecție de ouă împistrite (încondeiate), doctorii, boscoane și astfel de asemenea rânduieli cu descrierea diferitelor datini, credințe, superstiții și descântece”.

Secțiunea a VI-a era rezervată muzicii și dansurilor populare. Urma să cuprindă „toate instrumentele de muzică în uz: de la frunză, trișcă, fluiet, tulnic, cimpoi, drâmbă, ceteră până la cele mai perfecte. Cântece, strigături, reproduceri fonografice, descrierea dansurilor naționale, fotografii, reproduceri cinematografice etc.”.

Secțiunea a VII-a trebuia să se refere la ocupațiile poporului român. Recomanda să fie cuprins păstoritul, „cu uneltele și vasele lor, semnele pentru infierarea vitelor, unelte de pescuit: luntre, crâsnic, leșnic, halău, mreje, năvod, vârșe, sac, undiță, făcii cu osie, furcuțe, pești din apele noastre, numirea lor, instrumente de vânat: puști, pistoale, ții-toare de praf etc., unelte de prins păsări, mâța de prins șoareci, unelte de băieși, de spălat aurul, șteampuri în miniatură, tot felul de obiecte agronomice în uz”.

Secțiunea a VIII-a era rezervată tipurilor antropologice ale românilor din diverse colțuri de țară, „statistica sporirii, măsurători antropologice făcute de experți”.

Secțiunea a IX-a – folclorului, pe care Miron Cristea le denumește „produse limbistice”: povești, basme, strigături, bocete, colinde, descântece, cimilituri, ghicituri, proverbe. Datini la diferite zile calendaristice și ocaziuni. Credințe, superstiții, boscoane etc.”

Secțiunea a X-a urma să cuprindă fotografii „de comune însemnate, ținuturi romantice, edificii monumentale, biserici, școli, monografii.” (Plămădeală, 1984: 403-404).

Miron Cristea era convins că este nevoie de un efort colectiv pentru înzestrarea cu obiecte a muzeului. „Avem cu toții dorința de a dezvolta, mai ales acum, la început, cea mai vie activitate pentru înzestrarea muzeului nostru istoric și etnografic.” În acest scop trimite un „Circulariu”, semnat de Ilarion Pușcașu și George Pascu, prin care se adresa clerului și învățătorimii, solicitându-le „să facă acestei instituții un mare serviciu, prin colectarea de obiecte donând ei înșiși, îndemnând și pe alții, care dispun de ceva potrivit a dona muzeului lucruri de valoare artistică, istorică și etnografică”.

Consideră că preotesele și învățătoarele ar putea influența adunarea obiectelor de port popular pe care îl considera „ceva mai costisitor”. Portul se cerea colecționat în adevărata lui varietate, de aceea miza pe aportul femeilor „mai frunțase din comună sau ținutul întreg spre a confecționa toate hainele pentru îmbrăcarea de păpușe în mărime naturală”. (Plămădeală, 1984: 405). Rezultă că până și expunerea de piese de port popular în muzeu nu se putea face la întâmplare, ci preconiza forme uzitate și astăzi, cum ar fi expunerea lor prin intermediul manechinelor. De aceea simte nevoia să facă referiri și la „punctele de vedere date din partea Comitetului Central”) (Plămădeală, 1984: 405).

Miron Cristea și-a văzut visul împlinit în 1905, când s-a inaugurat Muzeul Istoric și Etnografic al Astrei din Sibiu. Se spune în documente că „străduința și munca lui Miron Cristea au fost mari și hotărâtoare, deoarece astăzi acest muzeu cuprinde o mulțime de lucruri interesante cu privire la trecutul poporului român din Ardeal” (Rusu-Abrudeanu, 1929: 114).

Deși muzeul nu s-a putut organiza pe structura întocmită de Miron Cristea, el a avut de la început caracterul de muzeu național al românilor, ba mai mult, s-a inaugurat cu un an mai înainte de Muzeul de etnografie de artă națională, artă decorativă și industrială, organizat de către Al. Tzigara-Samurçaș.

Secția de etnografie a fost atunci cea mai mare dintre toate colecțiile existente, cuprinzând peste 15.000 de obiecte adunate într-un timp record. Documentele ne argumentează că în afara unor piese mult admirate, precum țesăturile, broderiile, lucrările de lemn, porturile naționale, nu au lipsit exponatele legate de obiceiuri, precum „serbarea junilor”, nici fotografiile sau vederi ale bisericilor din Ardeal, sau fotografiile înfățișând alte aspecte ale etnografiei ardelenе, așa cum preconiza Miron Cristea (Petranu, 1922: 95).

Muzeul pentru care a luptat cu gândul și fapta Miron Cristea a fost desființat în comunism, multe obiecte din inventarul lui de mare valoare s-au pierdut, restul intrând în patrimoniul Muzeului Astra din Sibiu, așa cum ne-am convins în urma cercetărilor noastre efectuate la Sibiu. Intențiile reprezentanților Astei de a redobândi fostul sediu și a reorganiza acest muzeu au rămas deocamdată fără rezultat.

Miron Cristea poate fi considerat, pe drept cuvânt, reprezentantul mișcării de idei despre etnografie și folclor de la începutul secolului al XX-lea și unul dintre pionierii muzeografiei etnografice din Transilvania.

Bibliografie ■

1. Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Crișana și Maramureș*, Editura Cartea Românească, București, 1922.
2. Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Editura Minerva, București, 1984.
3. Ioan Rusu-Abrudeanu, *Înalt prea sfinția sa patriarhul României Dr. Miron Cristea, înalt regent. Omul și faptele*, volumul I, Editura Cartea Românească, București, 1929.

Vlad CIUBUCCIU

Vatra străbună a neamului Creangă

V.C. – prof. univ., doctor, istoric, lingvist, scriitor documentarist, publicist, traducător. Autor a numeroase lucrări științifice și artistice. Reconstituie arborele genealogic a peste 7000 de personalități, semnează circa 400 de „file de istorie” ale satelor basarabene. A contribuit (după 1989) la editarea primei cărți de istorie a românilor, a tradus manualele de istorie a românilor pentru școala alolingvă. Este membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova și al Uniunii Ziariștilor Profesionaliști din România.

Oricine simte și gândește românește, admiră sincer geniul marelui humuleștean, simțind în opera lui respirația permanentă a unei colectivități cu vechime multimilenară.

Dar cartea neamului reduce viața plină de zbu-cium la cele relatate de scriitor în opera sa artistică, la un Nică a lui Ștefan a Petrei, încrângătura paternă a Ciubotarilor, nepot pe linie maternă a unui David Creangă, cu strămoși veniți din „Ardeal în Pipirig”, cum povestește laconic, fără intenții de documentare exactă, însuși autorul *Amintirilor*, „cel dintâi cronicar al familiei”¹.

Posteritatea l-a onorat cu numeroase memorii, articole și studii, date documentare și chiar mistificări, ipoteze fanteziste, fără sprijinul convenit al probelor istorice verificate, bine cumpănite. În consecință, pornind de la relatarea scriitorului că neamul mamei sale e sosit din Ardeal, din „cauza papistășiei”, cercetătorii au afirmat că originea geografică a familiei Creangă e fie maramureșeană (George Călinescu, Petru Rezuș, preotul Radu Mircea din Alba Iulia), fie brașoveană-făgărășeană (Gh. Ungureanu, Vladimir Streinu), fie ardeleană-năsăudeană (Teodor Tanco).

Dintre acestea cea mai argumentată prin documentare elocventă, de o valoare istorico-științifică incontestabilă este opinia lui

T. Tanco. Cercetătorul precizează „pentru prima dată, apartenența scriitorului clasic Ion Creangă familiei Crengăștilor din Țara Năsăudului, a răsculațiilor în frunte cu Tănase Todoran, cel jertfit pe roata habsburgică, dintre țărani liberi grănicerizați ai plaiurilor someșene și bistrițene”².

Să urmărim logica lui Teodor Tanco, harnic scociorător prin colbul arhivelor și un excelent analist care, pas cu pas, ilustrează cu fapte istorice palpabile locul „descălecatului” ardelean al neamului crengesc, baștina-i străveche traco-dacă și cauzele alunecării peste Carpați, în Moldova – o neobișnuită odisee într-un veac nătâng, în plină bătălie pentru existență biologică și demnitate națională. Grea și spectaculoasă fu calea spre libertate dinspre Ilva Mare din Transilvania, aflată la cheremul străinilor, spre Pipirig și Humulești a „osului din os” crengesc, pentru ca, în definitiv, acel amalgam spațial ilveano-humuleștean să toarne un geniu al literaturii noastre, ca dovadă simplă și convingătoare a vechimii și continuității limbii strămoșești și a etniei milenare din spațiul istoric al bătrânilor daci. Nu în zadar scriitorul Ion Creangă este pretutindeni, în orice colțișor al acestui spațiu geografic, unde mai molcomește simțire omenească, fiind onorat ca „la el acasă”, ca „al nostru”!

„Timp de secole au durat, așadar, cauzele în care întrețineau plecările ardelenilor în Moldova, scrie T. Tanco. Se cunosc însă și destule împrejurări când moldovenii și muntenii au fost mânați de evenimente, la rândul lor, pe aceste meleaguri, încât comunicarea între românii din cele trei mari Principate, intensă, s-a adâncit prin amestecul intim al familiilor întemeiate între ei. Urmașii strămutaților și ai localnicilor lasă astfel să se vadă o ascendență comună”³.

Referindu-se la Țara Năsăudului, autorul reactualizează exemple istorice când exodul („bejenia”) avea vector Moldova – Ardeal. „Se știe timpul când și locul unde s-au strămutat pe aceste meleaguri de la Moldova – e drept mult mai puțini – români năpăstuiți, în special în veacurile năvălirilor barbare. Treceau în grupuri mai mari sau mai mici, uneori din pricina războaielor iscate pe pământurile din vecinătatea Transilvaniei, fie purtate de moldoveni pentru a-și apăra țara, fie datorită înfruntării dintre niște puteri străine. Odată trecută primejdia, oamenii acelor locuri încercau să ajungă la casele lor. Firește nu toți, unora convenindu-le noua așezare”⁴.

Aceste mișcări migratorii ale populației de o limbă, credință, datină străbună, de un sânge străbun, se practicau permanent între cele trei Principate.

Băjenia din Ardeal, de la Ilva Mare, a familiei Creangă este, desigur, specifică anume secolului al XVIII-lea și cauzele nu constau doar în considerente profesionale („păpistășia”, cum menționează scriitorul, pornind de la o expresie din memoria familiei), ci și economice, cu rădăcină adâncă, temeinică în regimul politic de ocupație și de deznaționalizare a autohtonilor. Tensiunile politice au covârșit revolta și împotrivirile aprinse ale agriculturilor „grănicerizați” din Ilva Mare, Rodna și alte localități de margine, unde ardeleanul era impus ca de la 16 la 60 de ani să devină cu forța militar în paza hotarelor unui stat străin, ocupant – aceasta a și fost una din cauzele concrete ale pribegiei crengeștilor la 1763, iar culmea – răscoala cea mare a lui Horea, Cloșca și Crișan, la 1785.

Migrația populației ardeleni în Moldova și invers, a celei moldovene în Ardeal are cauze multiple, destul de firești într-un spațiu geografic cu origine etnică similară. Între ele sunt menționate relațiile de cointeresare materială din partea adversă, când, să zicem, în Moldova se căutau brațe de muncă și însuși domnitorul încuraja în fel și chip procesul imigrării. La îndemnul lui Vasile Lupu voievod, un căpitan al său, Ignat, „zăbovește pe aici, încredințează și amăgește oamenii să meargă acolo cu făgăduința că voievodul Moldovei le dă slobozenie de 10 ani tuturor cari se duc. Din pricina asta mulți înnebunesc și pleacă”, precum scria un impiegat al vremii către autoritățile ardeleni.⁵

„Înebuneala” ardelenilor este bine ilustrată de Ion Nistor, istoricul nostru: „Despoiarea românilor de dreptul lor de proprietate asupra pământului cultivat în folosul coloniștilor străini sași, secui și maghiari, legarea lor de brazdă și despoiarea lor de dreptul de liberă migrațiune, stoarcerile fiscale – căci românii erau priviți drept „vivum derarium” – și apăsările strivitoare ale obligațiunilor iobagiale erau, desigur, cauze economice suficiente pentru a-i determina pe români să-și părăsească vatra și să-și caute un trai mai tihnit și omenesc dincoace de munți, în Principatele Române, unde trăiau frați de aceeași limbă și credință cu dânșii [...]. Și astfel, mânați de felurite nevoi, cete numeroase de români ardeleni părăsiră, cu mâhnire în suflet, vechea lor patrie pentru a-și crea alta, nouă, în Moldova și Țara Românească, în care munca și hărnicia lor să găsească o răsplată mai dreaptă și un trai mai omenesc”.⁶

Pe acest fundal social-politic se înscrie și starea de spirit din sufletul năsăudean Ilva Mare, care, în anul 1760, împreună cu alte comune de pe Valea Ilvei – Măgura Ilvei și Poiana Ilvei – se desprind de Rodna și Maieru, în special în legătură cu organizarea militară a ținutului și, parte, a zonelor de frontieră, unde aceste localități erau situate.

Noile comune de pe Valea Ilvei au fost la început destul de puternice economic, cu populație numeroasă și neaoș românească, de rit greco-catolic, ceea ce corespundea condiției și scopului împărțesc de a înființa unități militare și în partea nord-estică a imperiului austro-ungar⁷.

Campania de militarizare s-a intensificat în anii 1762-1763. Contribuabilii români erau înscriși în aceste unități, unii de voie, alții siliți.

Atunci a devenit soldat infanterist, grănicer în plutonul din Ilva Mare și Ștefan Creangă (n. 1723), un strămoș de-al scriitorului, de pe linie maternă, generația a VI-a descendentă. Avea abia 40 de ani și urma să facă „slujba la împăratul” până la 60, în condiții de marșuri istovitoare, departe de casă și de rosturile gospodărești de odinioară, cu gând mângâiat de promisiunile autorităților, în curând spulberate pe deplin de realitatea crudă.

La 10 mai 1763, Ștefan Creangă s-a implicat, de rând cu toți, în parcă „simpla nesupunere la jurământ a soldaților”⁸. T. Tanco pune aici accentul cuvenit: era *o revoltă a populației și o răscoală a militarilor*, o ridicare a tuturor satelor grănicerizate și prezente acolo prin mii de oameni – izbucnire logică pe fundalul unei tensiuni psihologice îndelungate și adânci, întreținută de procesul catolicizării și devenită acută prin cel al militarizării⁹.

În căutarea vetrelor ardelenilor refugiați în Moldova, din care s-a ivit, peste ani, nemuritorul Creangă, cercetătorii s-au oprit la Ilva Mare și Gledin. Cuprinsul problemelor dezbătute până atunci în această chestiune a fost conturat de un amplu studiu al lui Teodor Tanco – „Unde este vatra neamului lui Ion Creangă?”¹⁰. Autorul, ca și alți cercetători entuziaști, a pornit de la „o supoziție, o ipoteză, demonstrația rămânând să fie făcută prin trimitere la documente”, deci la probe istorice concrete, verificabile. Și, bazându-se pe acte, pe manuscrise oficiale din arhivele ardeleni, a dat peste numele Crangă, „într-o grafie specifică timpului, practică de scribi străini”.

Într-o conscripție fiscală din 1750 în satul Ilva Mare, care aparține atunci comunei Rodna, a citit numele Tatianeii a Crangăii, ortografiată în latina medievală – Titiana¹¹ a Kranki. În conscripția de impuneri anuale, spre 1754-1755, apare numele Stephan Kranga din Rodna, proprietar în Ilva Mare. În alt document numit „Tabella Individualis Praestandae Contributions pro Anno Militari 1754-1755 Pagi Rodna în Sede Saxonicali Vistriciensis Existentis et ad Emporium Secundae Clasis Bistriciensis ejusque Plagam Tertiam Spectantis” (Tabela individuală privind prestarea contribuțiilor pe anul 1754-1755 a satului Rodna, aflat în Scaunul săsesc Bistrița, și în târgul de categoria a doua al Bistriței, pământurile lui fiind de categoria a treia) numele Cr(e)angă apare în două rânduri: Stephan Kranga și Tuader Kranga.

În aceste acte istorice, *pentru prima dată*, „apare un nume ce conține, ca nucleul unui atom, secretul începuturilor unui neam din care avea să găsească un geniu în literatura română”¹².

Acești doi bărbați, Toader și Ștefan Cr(e)angă, cum s-a adevărit, sunt feciorii Titianeii, căreia în grai viu i se spunea „a Crangăii” („a Kranki”), ca soție a unui Cr(e)angă care, la momentul înscrișului, nu mai era în viață. Titiana e scrisă „a Cr(e)angăii” („a Kranki”), iar la prenumele fiilor Toader și Ștefan, după rădăcina (etimonul) cuvântului „Kran” se adaugă silaba *ka* (deci, la nominativ: Kranka – Cranca) – în documentul din 1750, și silaba *ga* (Kranga) – în cel din 1754, ceea ce reprezintă o evoluție impusă de graiul viu ardelean (Cranga, dacă nu chiar Creangă). Sunetul „ă” final, pronunțat de declaranții Toader și Ștefan, era totuși scris de pisarii străini prin vocala „a”, pe care în latină nu aveau semn s-o înregistreze, dar „nu aveau nici ureche s-o distingă”, cum scrie T. Tanco.

Numele celor doi frați („că cei doi erau frați”, precizează T. Tanco, „rezultă din multe presupuneri și chiar din destule probe”) – Toader și Ștefan – sunt înregistrate și în următoarele documente de același gen cu anumite modificări grafice: 1755/56 – Stephan Kránnga, Thodjer Kránnga, 1756/57 – Stephan Kránnga, Tuedjier Kránnga; 1757/58 – Stephan Gránnga¹³, Tuedjier Kránnga; 1758/59 – Stephan Kránnga, Thodier Kranga; 1759/60 – Stephan Kránnga, Thuedjier Kránnga (se revine) aici la „k” în loc de „g”); 1760/61 – Stephan Kránnga, Thodier Kránnga, 1761/62 – Stephan Kránnga, Thuedjier Kránnga (se revine

la „k” în ambele cazuri); 1762/63 – Stephan Kranca, Todier Kranca („acuratețe caligrafică excepțională”, verificată de locotenent-maior Iacob Zielih).

Dintre toate aceste înscrieri, cea mai valoroasă e documentul de arhivă nr. 2225 pe anul militar 1763/64 (Satul Ilva Mare), unde cu minusculă, după prenumele celor doi frați Creangă, în aceeași rubrică și trecând aproape neobservată, într-o grafie ușor descifrabilă și prescurtată, a scris: „auf. in mold”, adică „Aufugitivus in Moldaviam” („Fugit în Moldova”), cum mai complet se scria în alte acte similare.

Această mărturie documentară constituie cheia spre lumea transilvană a scriitorului Ion Creangă. Iar prețioasa lui operă artistică „Amintiri din copilărie” capătă și valoare pur istorică prin detaliile cunoscute, unde afirmă, fără documentare, sprijinindu-se doar pe memoria mamei Smaranda și a tatălui ei, bunicul David Creangă din Pipirig, că strămoșul lor a bejănit din Ardeal, din cauza „papistășiei”...

Pe acel strămoș îl chema, desigur, Ștefan Creangă, care la 1774, conform catagrafiei organizate în întreaga Moldovă voievodală, la porunca comandantului armatei rusești de ocupație mareșalul P. Rumeanțev (de altfel, născut în Transnistria, s. Stroiești, Camenca), este atestat drept unul dintre cei 38 de „birnici” ai satului Pipirigul, ținutul Neamțului – Ștefan Creangă Bârsan¹⁴.

Prin acesta neamul crengesc-bârsănesc din Ardeal s-a stabilit, pe drept cuvânt, în aceste părți ale Moldovei, ca timp de câteva generații, la a cincea, să ni-l dea pe Nică a lui Ștefan a Petrei (Ciubotariul), „anonimul” (Călinescu), povestitor excepțional al tuturor trăitorilor din spațiul ex-dacic.

Ținând în mână catagrafia din 1774 a Pipirigului, la o privire fugitivă atestăm o serie de ardeleni stabiliți aici: Stan Bârsan, Ursul Bârsan, Radu Bârsan sau Ion Bistricean, dar și nepoții fratelui lui Ștefan Creangă (ilveanul) – Toader de la fiii acestuia Chirilă și Vasile („băjeniți” la Botoșana în Bucovina). Aceștia din urmă, în Ardeal, erau atestați cu un curios cognomen („Tyrilla al Thuedjer *Puczul*”), transliterat de T. Tanco „Pățul” (în loc de „Puțul”). În felurite tabele ilviene-ardelene acest cuvânt e scris în diferite forme, în latină medievală: Puczu, Puczul, Putzu, Putzul, Putzului, Puczului (pe alocuri transformat în Butzul, Butzului).

Deci Toader, fratele mai mare al lui Ștefan Creangă (ambii fiii Titianeia a Kranki), pe lângă patronimicul „Krankoje”, „Kranca”, „Kraŋga” (cuvintele ce indicau filiația după tată), era atestat și cu cognomenul „Puczului” („Butzului”) care indica filiația după mamă¹⁵.

Am relatat aceste detalii pentru a semnala că nepoții lui Toader Kranka (Kraŋga), bejănit la Botoșana (Bucovina), s-au opoșit la Pipirig și figurează chiar în fruntea listei „birnicilor” la catagrafia din 1774 a satului, cu „patronimicul” (de fapt, matronimicul) – Puczul (Puțul)¹⁶, prezentat aici, în catagrafie, într-o formă hipocoristică (mângâietoare), cu sufixul -ic(ă), -ig(ă): Gavril Puțilinga, Ion Puțiliga, Toader Zet (adică ginere) Puțiliga, Toader Puțiliga.

În cartea sa T. Tanco se arată dornic să țină în mână catagrafia moldavă din 1774, care, după dânsul, ar scoate în vileag și alte lucruri, bunăoară ortografierea moldavă, cu chirilică, a patronimicului Creangă (devenit nume de familie în secolul al XIX-lea, deja alipit la prenumele scriitorului) – cu „ea” sau cu „ia”? (în confruntare cu latinescul (ungurescul) „a”: Kranca, Kraŋga).

Pisarul moldav în catagrafie a scris cu „ia”, chirilic: Криангъ (Criangă) cu dezinența „ă” („ъ”).

Mentalitatea noastră de la nivelul secolelor XX-XXI concepe cu greu politica onomastică a strămoșilor, până la constituirea deplină și definitivă a numelor de familie (în Basarabia rusească, sub influența scribilor alogeni de registre mitricale bisericești și de catagrafii – la începutul secolului al XIX-lea, iar în Moldova transputeană – prin a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai târziu), când în calitate de noțiune de diferențiere a persoanelor anonime din localitate se aplica cu succes patronimicul (care la următoarea generație, de regulă, dispărea). Însă cel mai curios lucru, precum observăm la crengeștii din Ardeal și din Pipirig, este că bărbaților li se impune matronimicul care treptat trece la nume de familie. Aici interveneau considerente de ordin economic, autoritatea deosebită a persoanelor pe linie feminină (mama, bunica). Acest fenomen se observă în Ardeal pe la 1750, când frații Toader și Ștefan Creangă sunt înscriși după cognomenul mamei Titiana care era „a Creangăi” (ca soție a unui Creangă, botezat cu acest prenume, ci nu „poreclă”, cum ar vrea să creadă cineva în mod eronat), „Titiana a Kran-

ki”, ea fiind văduvă (înscrisă în categoria „Eorum Viduae”). În Moldova, am constatat mereu (drept caz original, cum ni se părea) că nepotul Ion este înscris la școală după numele bunelului David Creangă (n. 1796), iar acest bunel era înscris „Creangă” după maică-sa Ioana (n. 1769), fiica lui Mihai Creangă, căsătorită cu Ion Vărărean (n. 1752). Ioana era deci nepoata Ilveanului Ștefan Creangă (n. 1723) și strănepoata Titianei Creangă (n. 1690).

De ce Ion (Nic’a lui Ștefan a Petrei, Ciubotarul) a fost înscris cu numele bunicului, nu ne-am pus întrebarea. Din pânza *Amintirilor...* era parcă limpede că David, având și el băiat de aceeași vârstă cu nepotusău Nică, i-a însoțit, în persoană, pe amândoi până la școală și i-a înscris în catalog cu numele său – Creangă. Dar de ce totuși? Răspunsul e simplu: congnomenul „Ciubotariul” al tatălui „Ștefan a Petrei”, soțul Smarandei, nu era încă ridicat la rangul istoric (contemporan nouă) de nume de familie, ci avea un rost simplu, uzual, de a-l deosebi pe acest Ștefan al Smarandei de alți omonimi din sat.

Dar de ce fiul lui Vărărean, „fruntaș în Pipirig” (după catagrafia din 1820), și al Ioanei Creangă – David – nu a fost înscris „Vărăreanu”, ci, matrimonial, Creangă? Aici intervine un alt factor (prin tradiție ilveană-năsăudeană?) și anume autoritatea publică, deja la Pipirig, a neamului ardelean Creangă, cu vână de vrednic gospodar. Dar vrednicia aceasta a crengăștilor din Ilva Mare a Năsăudului, pe lângă aura lor ardeleană, mai profită de un element important – chipul enigmaticului Grigore Ciubuc (zis și Clopotarul), și anume faptul elementar că bunicul David a fost căsătorit cu Nastasia Baboi, fiica lui Ion Lupu Baboi, ginerele lui Ciubuc, cum afirmă cercetătorul Gh. Ungureanu¹⁷.

Rubedenia („cimotoia”) crengăștilor cu Ciubuceștii este documentată de scriitor în *Amintiri...*, în dialogul lui David Creangă cu părinții copilului, când el încerca să-i convingă să-l lase la școala lui Alecu Balș de la Broșteni, „cea mai bună” din Moldova: „Doar la Iași să fi fost așa ceva la Mânăstirea Neamțului, pe vremea lui mitropolitu Iacob (Stamati – n.n.), care era oleacă cimotie cu noi, de pe *Ciubuc Clopotarul*¹⁸ de la Mânăstirea Neamțului, bunicul mâne-ta, Smarandă...”

„Dacă fraza aceasta exprimă o realitate a raporturilor familiei, scrisese cu prudență Teodor Tanco, ea va deschide în problemă perspective că-

tre o altă lume de istorie, și mai veche decât a Crengăștilor, de la celălalt capăt de neam al scriitorului”¹⁹.

George Călinescu, cu referire la relațiile istorice Ciubuc – Stamati – Creangă, scria că „Smaranda Creangă, fata lui David Creangă din Pipirig, se simțea mândră și de tată-său, om cu vază în sat, fost vornic, și de Ciubuc Clopotarul și mitropolitul Iacob Stamati, ascendenții ei. De aceea ține cu orice chip să dea pe Nică al ei la carte să-l facă și popă”²⁰.

În *Amintiri...* scriitorul subliniază nivelul de bunăstare a lui Gr. Ciubuc, care cu ospitalitate l-a primit acasă și pe domnitorul Moldovei. T. Tanco sugerează ideea că sporul acestei bunăstări și relațiile calde cu curtea domnească ale lui Ciubuc s-ar fi datorat Mitropolitului Iacob.

În context mai trebuie observat că raporturile între Iacob Stamati și Grigore Ciubuc sunt asemănătoare: mai întâi, posibil, soția lui Ciubuc (sau, poate, un frate al lui Ciubuc sau soția acestuia – unul singur descinzând din neamul lui Pahomie și Stamati), apoi prin Nastasia Ciubuc căsătorită Baboi, Năstasia Baboi căsătorită Creangă și Smaranda Creangă căsătorită Ciubotariu, spița coborând până la scriitorul Ion Creangă și mai departe”²¹ (vezi anexa arborele genealogic).

Specialiștii care au cercetat istoria familiei Creangă (Petru Rezuș²², Gh. Ungureanu²³, Vladimir Streinu²⁴, Boca, Pompei și Ion²⁵, Boca Vasile²⁶, C. D. Creangă²⁷, V. A. Gheorghiu²⁸, Teodor Tanco²⁹, Radu Mircea³⁰ și alții) susțin unanim ideea exodului acestui neam din Ardeal, pe linie maternă.

Încrengătura paternă a scriitorului e moldoveană. Cele patru generații cunoscute, conform datelor de arhivă, au un început documentat de abia în mijlocul secolului al XVIII-lea: 1748 Ioniță Ciubotariul rezeș → 1778 Petrea Ciubotariul → 1809-1858 Ștefan Ciubotariu → 1839, 10 iunie, Ion Creangă.

Mai complicat și plin de semne de întrebare este tabloul genealogic al scriitorului, linie maternă, cu rădăcini adânci și sigure în Ardeal, lucru bine reliefat (chiar și cu anumite neclarități) în *Arborele genealogic selectiv al familiei lui Ion Creangă* (în ascendență și descendență directă), alcătuit de Teodor Tanco (vezi anexa arborele genealogic).

Conform documentelor depistate în arhive de Teodor Tanco referitoare la Ilva Mare (Năsăud) și analizate cu multă atenție și precauție, rămâne cert tabloul genealogic al crengeștilor ardeleni-moldoveni cu începere de la străbuna *Titiana Cr(e)angăi*. În acest sens, neamul coboară spre scriitor prin șase generații: 1700 *Titiana a Cr(e)angăi* (a Kranki) → 1723 *Ștefan Cr(e)angă* (Kránka) → 1746 *Mihai Creangă* → 1769 *Ioana Creangă* (= Ion Vărărean, ardelen și el, n. 1752) → 1796 *David Creangă* (= Nastasia Baboi, fiica lui Ion Lupu Baboi și a Nastasiei Ciubuc, copila lui Gr. Ciubuc) → 1812 *Smaranda Creangă*, → 1839 *Ion Creangă*.

Spațiul restrâns al publicației noastre nu permite expunerea pe larg a odiseei străbunului Ștefan Creangă, ilveanul (n. 1723), și a fratelui său mai mare Toader Creangă, ultimul bejănit, în același timp, în Bucovina, satul Botoșana.

Cercetătorul Vasile Boca, în bază de documente locale, stabilește că, până la finele anului 1778, în Botoșana a locuit și Ștefan Creangă (să ne amintim că la 1774 el figura în catagrafia s. Pipirig, Moldova), care a plecat de acolo, din Botoșana, chiar în acel an 1778, chipurile, în Moldova. După această „a doua migrare” a sa, despre el nu se mai știe nimic sigur: a revenit la Pipirig, unde locuia fiul său Mihai, bunicul pe mamă a lui David Creangă; sau a părăsit țara, ieșind din spațiul moldovean, nu se știe.

Nu vom relata în mod deosebit nici încercările merituoase ale lui Laurențiu Onea, care a căutat să confirme teza originii din Maramureș (Nușfalău) a familiei lui Gr. Ciubuc clopotarul sau ale preotului Teodor Bindea, care s-a străduit să lege valeda Șieului (Maramureș) de Ion Vărărean, căsătorit cu Ioana, fiica lui Mihai Creangă din Pipirig (părinții lui David Creangă: cu alte cuvinte, humuleșteanul nostru ar fi putut să intre în istorie cu numele de Ion Vărărean, dar, mai precis, Ion Ciubotariu, după osul patern deja).

Trebuie adăugate câteva cuvinte de bună amintire pentru regretatul preot Radu Mircea din Alba Iulia, pe care l-am cunoscut personal în cadrul Congresului internațional de genealogie din 1995, desfășurat la Iași și organizat de savantul Ștefan Sorin Gorovei, unde i-am ascultat relatarea inedită la tema „Originea maramureșeană a lui Ion Creangă”; materialul a fost publicat la Chișinău în ziarul „Lucefărul”. Preotul

Radu Mircea a întocmit, în felul său, și un arbore genealogic maramureșean a lui Ion Creangă cu ieșire cutezantă spre... Dragoș voievod, familie cnezească din Bârsana, de unde, chipurile, provine cognomenul „Bârsan” la Ștefan Creangă, ilveanul.

Creangă al nostru, al tuturor, onorat pretutindeni în spațiul ex-dacic drept fiu localnic, a asmuțat spiritul curiozității și căutărilor în detaliu a trecutului spectaculos al neamului crengesc, de-a lungul secolelor, și i-a îndemnat pe mulți să scrie și să se pronunțe în vederea elucidării tainelor lumii transilvano-moldovene a strămoșilor scriitorului.

În concluzie, conștientizând faptul vădit și necesar, în anumit sens, de a apela la etimologizarea unor nume de persoane sau toponime (hidronime), din jurul habitatului crengian, în timp și spațiu, subsemnatul, istoric și filolog ca specializare, am simțit îndemnul stringent de a mă pronunța asupra unor fenomene. Mai întâi de toate, urmărit de simțul unei datorii nescrise a cercetătorului, ispitit de farmecul descoperirii și aflării „adevărului adevărat”, istoric și lingvistic, m-am pronunțat mereu asupra unor etimologii corecte cu ancorare în lumea lexemelor străvechii noastre limbi – urmașă și continuatoare directă a limbii primare a Europei, cu rădăcini indiscutabile în civilizația multimilenară a acestui continent.

Doritorii să verse lumină asupra istoriei unui cuvânt sau altul, în majoritatea cazurilor, ca urmare a unei mentalități cultivate în școală și în familie, cad pradă gândirii tradiționale, rectiliniare, învechite, neobservând că nivelul actual de informare științifică în domeniu a avansat considerabil și că etimologiile populare (primitive) bat pasul pe loc.

În consecință, am ales câteva lexeme, în cazul dat antroponime cu trecere la toponime, hidronime și nume de familie din lumea crengiană, transilvano-moldoveană. Să începem cu numele de familie al scriitorului Creangă.

De regulă, fără un efort oarecare de gândire, majoritatea covârșitoare a „etimologiștilor” anterior explicau proveniența cuvântului prin sensul lui de suprafață, la nivel de substantiv comun – creangă, ramură. Această supoziție banală ei o „fortifică” prin afirmația categorică precum că substantivul în cauză a devenit „poreclă”, care apoi trece în nume de familie.

Realitatea a fost cu totul alta: strămoșii noștri îndepărtați, creștini fiind, un timp îndelungat își botezau copiii cu nume tradiționale precreștine („păgânești”): Lațcu, Mușata, Neacșa, Oltea, Voichița, Bâia, Cantemir, Lupu etc. În Evul Mediu, aceste prenume străvechi erau însoțite de nume paralele, creștinesc: Lațcu-Teodor, Mușata-Margareta, Neacșa-Ana, Oltea-Maria, Voichița-Maria, Bâia-Maria, Cantemir-Constantin, Lupu-Vasile etc. – fenomen care indică o perioadă istorică de tranziție de la numele precreștine la cele biblice, creștinești.

Prin insistența pozitivă a bisericii s-a trecut completamente la ultimele, iar celelalte, precreștine, au fost date uitării. Însă nu toate. Unele s-au înveșnicit cramponate în denumiri de sate, ape, munți, gruiuri, dar, mai ales, nume de familie.

Ultimul fenomen e axiomatic: nume de botez – patronimic – nume de familie. Acest fenomen, în principiu, se referă și la numele de familie Cr(e)angă: Cr(e)anga (prenumele soțului Titianei) – „a Kranki”, „a Cr(e)angăi” (supranumele văduvei Titiana) – Cr(e)angă (patronimic, survenit prin „matronimic”) – Creangă (nume de familie).

Aici însă se cere o precizare de esență: antroponimul Creangă constituie, istoricește, un derivat format prin sufixare, având la temelie etimonul Crai, prenume vechi, preferat de strămoșii noștri:

- *Crai* + suf. -an = *Cran*, nume de botez în Evul Mediu. În secolul al XVI-lea în Muntenia atestăm hipocoristicul *Crăniță*³¹ (*Cran* + -iță).
- *Cran* + suf. -c(a) = *Cranca*; prin alternanță fonetică c>g: *Cranga*, exemplu din Oltenia³². În Moldova atestăm cazul deja ca patronimic: *Toader Crănjan* sau *Crănjanul*, la 1591, negustor din Bârlad³³.

Aceeași legitate formațional-fonetică se referă și la numele Ciubuc, „cimotoie” a Crengăștilor:

- *Cii*, *Ciu(e)* (etimon) + suf. -b(a) = *Ciub(a)*, *Ciubu*, prenume.
- *Ciub(e)a* + suf. -uc = *Ciubuc*. Apropo, etimonul *Cii* este atestat de N. Constantinescu: *Cieu*, nume de bărbat; *Ciești*, sat³⁴. De altfel, etimonul *Cii*, prin alte sufixări originale, formează numele *Ciubotar(u)*:
- *Cii*, *Ciu(l)* + -ba = *Ciuba*, *Ciubu*, prenume.
- *Ciubu* + suf. -ot(a) = *Ciubota*, prenume.
- *Ciubota* + suf. -ar = *Ciubotar*³⁵.

Aceasta este un adevăr.

Dar la fel de adevărat este că acest nume, *Ciubotaru*, se bucură de *etimologie multiplă*, trei variante. Prima variantă am ilustrat-o mai sus (adică numele acesta are la bază un prenume vechi, sufixat).

Alte două variante etimologice le ilustrăm în continuare:

(2) Numele de familie *Ciubotar(u)* provine de la funcția unui demnitar de la curtea domnească care aduna și avea grijă de o amendă specifică în Evul Mediu – „*Ciobota*”. Amenda se plătea în mod forțat de acele persoane din Moldova care, fiind solicitate să se prezinte în fața domnului, ocoleau această vizită. Demnitarul care acumula „*Ciobota*” (bunăoară, 60 de boi, 35 vaci, 80 oi, concomitent) se numea... *ciubotar*. Unii dintre urmașii acestuia, cu timpul, au căpătat numele de familie respectiv.

(3) Numele de familie *Ciubotar(u)* are, în alte cazuri, obârșie profesională – cineva din strămoși a practicat *cizmăritul*³⁶. Așa se subînțelege din *Amintiri din copilărie* istoria numelui tatălui lui Ion Creangă. La Humulești, se zice, activau vreo șase ciubotari, în condiții când (!) țăranul prefera opinca...

Fenomenul etimologiilor multiple, sesizat de unii specialiști în materie onomastică, indică la complexitatea vieții sociale a colectivității umane, dar și la farmecul limbii noastre, când un singur cuvânt, nevinovat, se lăfăiește în posibilitatea democratică, întreprinzătoare, de a iradia o sumedenie de sensuri. Drept exemple convingătoare, culese din opera Marelui humuleștean, ne servesc antroponimele *Creangă*, *Ciubotariu*, *Stamati*, *Ciubuc* etc. În viața socială a colectivității lexemul *Ciubuc*, bunăoară, s-a manifestat prin pluralism semantic, cu aluzie la un împrumut reușit din limba turcă: *ciubuc* – baston, băț. În consecință, constatăm: *ciubuc* – pipă (inițial, din lemn), de aici și derivatul *ciubucciu*³⁷, dregător la curtea domnească responsabil de asigurarea ei cu tutun ș.a.; *ciubuc* – element arhitectural; la mănăstirea Putna, în vederea consolidării pereților externi ai bisericii, Petru Rareș a ordonat fixarea, la mijloc de zid, jur-împrejur, a unui cerc, numit *ciubuc* de N. Iorga; *ciubuc* – bastonaș dulce; bomboană; *ciubuc* – mită, bacșiș (calâm, la sovietici), de aici *ciubucar*, persoană coruptă.

Din toate aceste sensuri ale unor substantive comune, Ion Creangă în *Amintiri...* parcă ar fi ales un exemplu specific, anume *antroponimic*,

care nu are nimic comun cu substantivul citat mai sus – *Ciubuc*, de proveniență onomastică neoașă, cu rădăcină adâncă, în străvechiul idiom european, traco-dac.

Dacismul, adică universalitatea fenomenului rarism Ion Creangă, în general, constituie *conditio sine qua non* a respirației veșnice a acestui geniu al literaturii noastre.

Orișice nume onorat în creația scriitorului respiră independent, cu plămâni sănătoși ai vechimii limbii și seminției acesteia, așezate de Sfântul Dumnezeu chiar în centrul Europei.

Note ■ ¹ Teodor Tanco, *Lumea transilvană a lui Ion Creangă*, Cluj-Napoca, 1989, p. 127.

² Petru Rezuș, *Cuvânt introductiv* la cartea nominalizată a lui T. Tanco.

³ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 27.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, p. 20.

⁶ Ion Nistor, *Bejenarii ardeleni în Bucovina*, în „Codrii Cozminului”, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă a Universității din Cernăuți, a. II și III, 1925.

⁷ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 58.

⁸ *Idem*, p. 59.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ „Vatra”, XIII, nr. 6, 7, 8, Târgu-Mureș, 1982.

¹¹ Ortograma Titiana indică un element alogen în spița Crengăștilor: ardeleanul Crangă se căsătorise cu o rusină?

¹² Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 42.

¹³ T. Tanco menționează că inversarea consoanelor „g” și „k”, apreciate ca valoare fonetică (alternanța g>k>g), se repetă, peste veac, fiind atestată în adresa mitropoliei din Moldova către ministerul de resort, comunicând excluderea lui Ion Creangă (scriitorul) din rândul clericilor – unde era scris „Greangă”.

¹⁴ *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1744*, vol. VII, partea II, Chișinău, 1975, p. 23.

¹⁵ T. Tanco, *op. cit.*, p. 101.

¹⁶ Prenumele străvechi, traco-dace, Puțea sau Puțul, ca și Putea (v. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 354), precum și *Puțachi* (la 1624, nepotul lui Smârcea din Ciocârliani, ținutul Tecuci), Puțeanul Giurgiu (1497, stăpân în Munteni –

Puțeni) sau *Puțală* din Căpolești, ținutul Focșani, 1621. *Indicele numerelor de persoane*, București, 1995, p. 626). Sunt derivate (prin alternanța fonetică t>ț) ale străbunului nume de botez precreștin (păgânesc) – *Putea*. Prin sufixare, s-au produs alte prenume (apoi nume de familie sau toponime, hidronime): *Putna*, *Putilă*, *Putin*.

¹⁷ Gh. Ungureanu, *Documente. Ion Creangă*, București, 1964.

¹⁸ Ciubuc se numea Clopotarul nu pentru că ar fi tras clopotele sau că ar fi turnat clopote, ci pentru că, înstărit fiind, a dăruit Mănăstirii clopotul cel mare (cu inscripția „Ciubuc” pe el).

¹⁹ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 166.

²⁰ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1982, p. 477.

²¹ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 189.

²² P. Rezuș, *Cuvânt introductiv la Lumea transilvană a lui Ion Creangă* de T. Tanco, București, 1989.

²³ Gh. Ungureanu, *op. cit.*

²⁴ Vl. Streinu, *Ion Creangă*, București 1971.

²⁵ Boca, Pompei și Ion, *Ardeleanul Ion Creangă*, 7 f.

²⁶ Boca Vasile, *Câteva păreri în legătură cu locul de origine al lui Ion Creangă*, Botoșana, județul Suceava.

²⁷ Dr. G. D. Creangă, *Originea lui Ion Creangă*, în „Universul”, LIV, București, 1937, nr. 151.

²⁸ V. A. Gheorghită, *Arborele genealogic al familiei Ion Creangă* (1957), în *Album Ion Creangă* de Ion Arhip, C-tin Parascan, C-tin Rusu, Iași, 1983.

²⁹ Teodor Tanco, *Unde este vatra neamului lui Ion Creangă?...*, în „Vatra”, XIII, 1982. Teodor Tanco, *Lumea transilvană a lui Ion Creangă*, București, 1989.

³⁰ Radu Mircea, *Originea maramureșeană a lui Ion Creangă*, în ziarul „Luceafărul”, Chișinău, 1995.

³¹ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească. Secolul al XVI-lea*, vol. IV, p. 268.

³² N. Iorga, *Hârtii din arhiva mănăstirii Hurez*, București, 1907, p. 91, sau I. Ionașco, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, Craiova, 1934, p. 88.

³³ *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVI*, vol. IV, p. 33; 138.

³⁴ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 426.

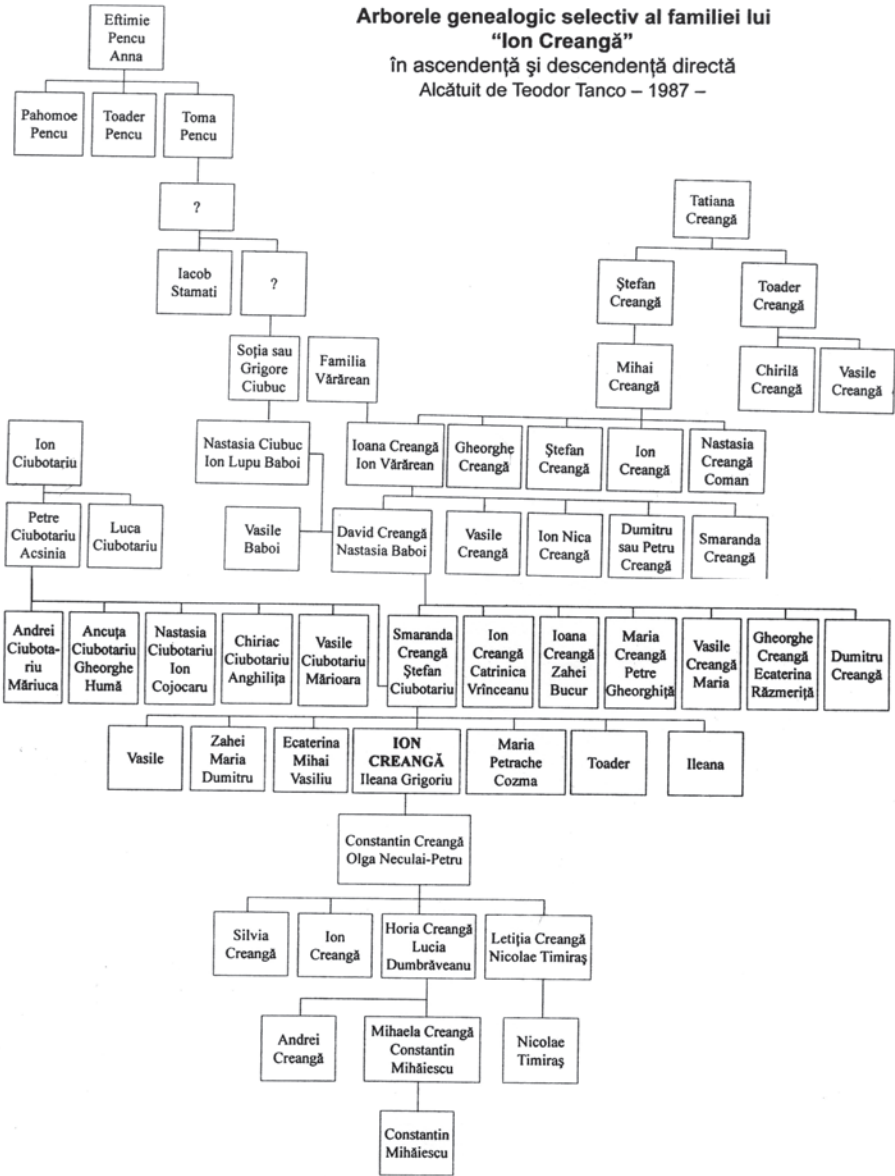
³⁵ Vlad Ciubucciu, *Țarina numelui tău (reflecții paleolingvistice)*, Chișinău, 2012, p. 43-44; 105-106.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Idem*, p. 44-45; 106-107.

**Arborele genealogic selectiv al familiei lui
"Ion Creangă"**

În ascendență și descendență directă
Alcătuit de Teodor Tanco – 1987 –

Igor URSENCO

Lirica basarabeană, un caz de *Verwandelte* al matricei culturale românești

I.U. – doctorand, Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș. Scriitor, teoretician al culturii, traducător poliglot și jurnalist de opinie. Abordează diverse genuri artistice (proză, poezie, eseu critico-filozofic, ficțiune cinematografică și dramaturgie). Face incursiuni critice în literatura actuală publicate în reviste de specialitate. Deține pe paginile revistei albiuliene „Discobolul” rubrica „EgoBestiar”. Afilierii: Uniunea Scriitorilor din România și Uniunea Scriitorilor din Republica Moldova ș.a.

Termenul *Verwandelte Form*, introdus inițial de către Karl Marx în circuitul științific și filozofic, este desemnat să surprindă, în comunicarea de față, inclusiv caracteristicile și modul de funcționare specifice sistemelor complexe („organice”, în termenii lui Marx) sau materializarea existenței specifice sub formă de substanță autotelică¹. Și dacă pentru filozoful german exemplul cel mai relevant de *Verwandelte* îl constituie pseudomagia de *autoreproducere a valorii capitalizate* în economia burgheză, pentru gânditorul umanist Mihail Bahtin „textul (scris și vorbit) este practic irepetabila și singura formă de afirmare proprie, de identificare în afara „substanței gânditoare”²; cultura de pe mapamond își va revela *transsubstanțierea* profană de origine liturgică, ajungând să se comporte ca un *Text dialogic* aflat în plină metamorfozare structurală și continuă convertire ideologică. Probabil această intuiție îl îndreptățește și pe culturologul rus Alexandr Piatigorsky să afirme că filozofia primei jumătăți a secolului al XX-lea ar fi fost „lingvistică”, în contrast cu filozofia din a doua jumătate a aceluiași secol, pe care o numește „filologică”³. De exemplu, Lacan și Derrida, pentru care limba este infinită și neinterpretabilă, vin să-i înlocuiască pe

Vittgenstein și Alfred Ayer, respectiv viziunea asupra caracterului finit și interpretabil al limbii. Cu alte cuvinte, filozofia filologică pornește de la *textul palpabil* ca material primar, pentru a-i depăși cadrul său textual, „trăiește doar prin contexte”, „conținutul său este de găsit numai în el, la fel precum conținutul său este în afara sa, la frontierele sale, în neantul său ca text”⁴. De aici se desprinde și ideea că „sensul nu poate (și nu intenționează) să modifice fenomenele fizice, materiale sau de altă natură, el nu poate acționa ca o putere materială. Dar nici nu are nevoie de așa ceva: el este mai puternic decât orice forță, schimbă semnificația totală a evenimentelor și a realității (transformarea semantică a existenței)”⁵.

Se pare că ideea a fost preluată în mod specific chiar de la simboțiștii ruși, care operau cu un sistem complex de substituții culturale. Textelor literare străine li se atribuia, de exemplu, importanta funcție de „codificare” a realității extratextuale (a „vieții” în general). De aici derivă rolul mai mult decât funcțional al citatelor / autocitatelor implicate de autor într-un joc cultural ierarhic complex. „Numai pe baza Ciclului (...) se cristalizează lent în conștiința receptivă Ansamblul general, care poate fi numit stil individual al poetului; anume din acest întreg se conturează «grăunțele» fiecărui poem luat aparte”⁶, susținea recunoscutul teoretician Andrei Belâi, căruia i se va alătura și practicianul Alexandru Bloc: „Multe dintre poezii, luate separat, nu au valoare în sine; dar fiecare poem este necesar pentru conceperea unui capitol; din mai multe capitole se formează cartea; fiecare carte constituie partea unei trilogii; abia întreaga trilogie pot să o numesc «roman în versuri»”⁷.

Se subînțelege, așadar, că acest mecanism cultural este general valabil atât pentru literaturile naționale, luate ca un corpus de interrelaționare continuă, cât și la nivel de curent sau ideologie estetică. Un eventual studiu comparativ, dedicat raporturilor dintre literatura română scrisă de pe ambele maluri de Prut, ar fi foarte util în acest sens; deocamdată ne limităm să prospectăm aria basarabeană.

Dacă unul dintre scriitorii locali admitea că „dezvoltarea literaturii de aici are loc într-un ritm lent” („Cineva spunea că avem o literatură neactuală de șase decenii. Poate fi și de secole”⁸), apologetul regionalismului literar dintre Nistru și Prut era perfect îndreptățit să creadă că „basarabenii au multe de realizat” din punct de vedere estetic („Noi

trebuie dintr-o dată să creăm și pentru clasici, și pentru romantici, și pentru parnasieni, sămănătoriști, poporaniști, moderniști și pentru cei cu tendințe sociale etc. Cazanul activității poetice este în fierbere, în clocot⁹⁾. Un caz antologic pare a fi chiar direcția eclectică asumată de Alexandru Robot, urmând esteticile diferite ale lui Mallarmé, Valéry, Ilarie Voronca, secondat de „nimfele, faunii și silvanii” lui Ion Minulescu. La fel precum tânărul Eugeniu Coșeriu, viitorul lingvist de talie internațională, emigrat în Occident, experimentează un soi de „dadaism poporan”: „București, oraș pe vale, / Fetele-s cu gura mare”. Sau: „Ce te ții, mândră, măreață, / Că ești cât o băcuiată! / Băcuiată cu gunoi, / Ochii tăi ca la broscoi! / Băcuiată cu tărăță, / Ochii tăi cum îs la mătă!” Totuși dintre experimentatorii pomeniți aici doar soroceanul Neculae V. Coban, transfug la București, va ajunge să construiască, via Lucian Blaga, un pod invizibil în timp cu generația basarabenilor șaiceziști din spațiul sovietic: „Trăiesc pe pământ, / sub pași mai simt țărână / dar vin din neființă / unde-s toate / de-o seamă-n conținut / și în culoare / O parte a zborului meu – cu rădăcina în neantul difuz, / Se preface în vise și dor, / o alta în șoaptă și-auz” (*Trăiesc pe pământ*).

Într-un cuvânt, așa cum intuia Nicolae Costenco, „pentru a fi stăpâni la noi acasă; pentru a-i da puțință spiritului local basarabean să triumfe cu toată originalitatea și specificul care îl delimitează în speță, fără a-l rupe cum cred mulți neofiți tricolori, à la D. Iov, din sânul familiei latine, românești; pentru a da posibilitate să se formeze un curent de idei sănătoase, în ozonul cărora să se purifice sufletele viitorilor scriitori basarabeni; pentru a cimentă toată suflarea basarabeană în jurul unui ideal comun; pentru a ne trezi din somnul blajin, asiatic, ce ne copleșește; pentru a ne pune în rând cu lumea civilizată; pentru a avea odată în fața ochilor icoana progresului și nu spectrul mizeriei – Societatea scriitorilor basarabeni trebuie să ia ființă și va exista!”¹⁰. Ultima va ajunge la impresionantul număr de peste 120 de literați (poeți, prozatori, esești, cărturari, publiciști, critici literari) reuniți în jurul revistelor literare și de cultură generală: „Viața Basarabiei”, „Cuget moldovenesc”, „Bugeacul”, „Generația nouă”, „Pagini basarabene”, „Poetul”, „Itinerar”. De menționat că „Viața Basarabiei”, în calitate de revistă regională a centrelor culturale Chișinău, Bălți, Bolgrad și Cetatea-Albă (ultimele două actualmente se află pe teritoriul Ucrainei), a fost supranumită „plămâni spirituali ai Basarabiei”. Printre agenții activi ai acesteia se

regăseau Nicolae Costenco, Vasile Luțcan, Alexandru Robot, Magda Isanos, Teodor Nencev, Vladimir Cavarnali, George Meniuc, Sergiu Sârbu, Iacob Slavov, Andrei Lupan, Boris Baidan, Mihail Curicheru, Sergiu Matei Nica, Vladimir Neaga, Teodor Vicol, Elena Vasiliu-Hasnaș, Lotis Dolenga, Petre Ștefănuță, Ioan Sulacov, Mihail Borcă, Mihail Boboc, Gheorghe Bezviconi, Vasile I. Ghicu, Vasile Ghenzul, pe mulți dintre aceștia, rămași în anonimat, i-am putut descoperi în prezent.

O metastază culturală benignă în cadrul *païdeumei* românești – înțeleasă ca spațiu psihic comun al unei națiuni inviolabile spiritual – se va produce inclusiv prin valorificarea și popularizarea operei lui Bogdan-Petriceicu Hașdeu, Alexandru Hâjdău, Alecu Russo, Constantin Stamati, Constantin Stamati-Ciurea, Zamfir Arbure, Dimitrie Moruzi, Constantin Stere, Victor Crășescu, Alexei Mateevici, Alexandru Donici.

Ca o ironie a sortii, disputa estetică dintre artiștii moderniști¹¹ (Nicolae Costenco, Vasile Luțcan, Sergiu Matei Nica, Vladimir Cavarnali, Bogdan Istru, Teodor Nencev, Petre Ștefănuță) și tradiționaliști (în special scriitorii din „generația Unirii”: Pantelimon Halippa, Ion Buzdugan, Sergiu Victor Cujbă, Iorgu Tudor, Teodor Vicol, Gheorghe V. Madan, Ștefan Ciobanu) din anii '30 va devia, odată cu instalarea guvernului sovietic, în lupta pe viață și moarte fizică.

La celălalt pol, în România dejist-ceaușistă, „horațianismul” sau autoizolarea culturală va lua amploare. Ion Pillat se va refugia într-un soi de neoclasicism atemporal, iar Lucian Blaga își va scrie în taină ciclul apocaliptic expresionist *Vârsta de fier*, publicat abia postum. Până și suprarealiștii din categoria grea, Ștefan Roll și Sașa Pana, se vor converti cu umilire la poezia socială. Iată o mostră din creația celui din urmă, intitulată sugestiv *Pentru libertate* (1944):

„zvârl la gunoi cuvintele mătăsoase,
parfumurile și moliciunile cotidiene,
în care m-am bălăcit douăzeci de ani
și dezghioc verb zgrunțuros precum faptele,
precum gândul de cremene al pionierilor”.

Așadar, nici la București lucrurile nu se vor derula într-o manieră mai favorabilă, drept dovadă aducem strofa scrisă de Costenco, în acea epocă:

„Vreți în Bucureștiul vostru din Dudinka să mă duc,
Și să fiu în poezie concurent vreunui Beniuc?

Mulțumesc pentru poftire și de grijă, dar mă tem că
Alta urmărește-n viață și în scris N. F. Costenco”¹².

Și dacă Geo Dumitrescu își permitea să se arunce, metaforic vorbind, în tunde zgomotoase, acoperite cu fronde poetice („suntem o generație fără dascăli și fără părinți spirituali. Ne caracterizează revolta, ura împotriva formelor, negativismul. Detestăm, umăr la umăr, literatura și manualele de istorie națională”), scriitorii basarabeni rămași sub regimul ideologic stalinist vor demara lupta estetică cu scalpul de *tabula rasa*, ca niște extraterestri puși în situația să populeze pământul în urma unui cataclism cultural care a fost sovietizarea spațiului dintre Prut și Nistru.

O primă etapă de constituire a literaturii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (R.A.S.S.M.) are loc între anii 1924-1932. Tonul a fost dat prin intermediul ziarului „Plugarul roșu”, care găzduia, programat, pe paginile sale versuri, proză scurtă, creații folclorice și diverse traduceri din limbile rusă și ucraineană. În orice caz, baza teoretică și ideologică era asigurată nemijlocit de Cenzura oficială de la Moscova, ca să nu pomenim decât Scrisoarea Comitetului Central al Partidului Comunist (Bolșevic) din Rusia „Despre proletculturi” (1 decembrie 1920) și Rezoluția Comitetului Central al Partidului Comunist (Bolșevic) din Rusia „Despre politica partidului în domeniul literaturii artistice” (18 iunie 1925). Odată intrate în zodia nefericită a cultului personalității, Congreșele ulterioare ale scriitorilor basarabeni vor fi desfășurate la reverul Hotărârilor Comitetului Central (Moscova) al Partidului Comunist („Despre restructurarea organizațiilor literar-artistice”, 23 aprilie 1932), sau Hotărârea Comitetului regional din Moldova al Partidului Comunist bolșevic din Ucraina din 9 august 1932 („Despre starea de lucruri în organizația scriitorilor din Moldova”).

Deja în aprilie 1928 a fost întemeiată Organizația scriitorilor sovietici din Moldova, intitulată sugestiv „Răsăritul”, o replică intertextuală preluată duplicitar de la Mitropolitul Moldovei Dosoftei (1709-1711): „Lucoarea vine de la Răsărit”. Scopul declarat al societății literare – ulterior apar revistele „Moldova literară” și „Scânteia leninistă”, ulti-

ma specializată în literatura pentru copii – era să consolideze puterea literațiilor care împărtășeau ideile bolșevice și temele de bază: făurirea societății socialiste, formarea omului nou, lupta muncitorilor din Basarabia pentru reunirea cu Patria Sovietică, dar și comemorarea izvoarelor (Octombrie, Lenin).

Spre sfârșitul deceniului al treilea din secolul XX Editura de Stat a Moldovei girează cu grijă apariția noilor etaloane estetice. Debutează cu poezie Constantin Coșărău (*Poezii*), Teodor Malai (*Oțelul viu*), Mihai Andriescu (*Poezii*), Petru Cruceniuc (*În razele vieții*), Simion Mospan (*Glas tânăr*), Fiodor Ponomari (*Cucoana și argatul*) și proză scurtă (povestiri și schițe semnate de Dumitru Milev *În zori de zi și Viespile încă bâzâie* sau Nichita Marcov cu ale sale *Panaghiica și Spre viață nouă*). S. Lehtțir (*Codreanu*) și I. Rom-Lebedev (*Haiducii*) mimează începutul prelucrărilor folclorice în dramaturgia moldovenească. Totodată sunt susținute încercările de critică literară (culegerile *Întrebări literare* de I. Vainberg și S. Lehtțir.

Noua limbă literară moldovenească, derivată din graiul transnistrean prin grija ideologilor de la Kremlin, trebuia să difere cu orice preț de limba literară română de la București, chiar dacă nu putea evita esența câmpului estetic „genidentic”¹³. Lingvistul și scriitorul I. D. Ceban și prozatorul Ion Cana, ambii transnistreni, vor deveni promotorii ardenti ai preluărilor directe de slavisme, calchieri semantice și sintactice din limba rusă și folclorizare primitivă, de altfel confirmarea acestei realități va veni câțiva ani mai târziu printr-un proces-verbal al Conducerii Uniunii Scriitorilor Sovietici (Moscova), din 1 decembrie 1948, având pe ordinea de zi și rubrica „Despre situația de la Uniunea Scriitorilor din R.S.S.M.”¹⁴. Raportorii-delegați, scriitorii moscoviți Altman și Gorbatov, aveau misiunea de a aplana conflictul lingvistic cultural iscat între basarabeni și transnistreni¹⁵. Ultimul declară pe șleau că: „organizația literară (de la Chișinău, p.n. – I.U.) e cuprinsă de intrigi nemaivăzute, (...) există o luptă între orientări, sunt scriitorii sovietici, dar sunt și scriitorii antisovietici”¹⁶. Același Gorbatov semnalează persecuțiile tinerilor scriitori, printre care George Meniuc, „care până în 1940 a locuit în Basarabia ocupată de români, doi ani la rând este etichetat ca scriitor străin. Actualmente el are 30 de ani și deja de 8 ani trăiește în noul stat sovietic”¹⁷.

Scriitorul moscovit sublinia că „Literatura moldovenească este cea mai rudimentară dintre toate literaturile noastre naționale. Ea îi ce-dează nu doar marii literaturi ruse, ci este inferioară oricărei literaturi din republicile naționale, chiar și celor tinere, cum ar fi lituaniană, le-tonă și estoniană”¹⁸. Nicolai Costenco, în timpul surghiunului pe peninsula arctică Taimâr, stând „ca un Daniil Sihastru, citind și recitind slovă românească”¹⁹, le va mărturisi ulterior rudelor sale refugiate la București: „Cât mi-a lipsit, cât mi-a lipsit!... Fiind la Chișinău, am luat câteva cărți prizărite, dar ce sunt ele pe lângă frumoasa noastră limbă românească. Actorii moldoveni pe scena literaturii norodnice sovietice sunt niște clowni și îmi pare bine că nu-s și eu printre ei (...). Moldovenii noștri ca Barschi, Cornfeld, Averbush, Ițic, Ștrul și alți feciori de-ai lui moșul Gheorghe, după ce s-au ridicat la rangul de noi *dija sântem clasicii R.S.S.M.*²⁰, i-au recrutat în rândurile lor pe Eminescu(vici) și Alecsandri, pe Negruzzi și Creangă, firește, nerecunoscând în Eminescu autorul poeziei cu genericul: «De la Nistru pân’la Tisa, / Tot românul plânsu-mi-s-a / Că nu mai poate străbate / De-atâta străinătate», și Creangă e bun, fără *Nichifor Coțcarul*. Dar ce au ei în comun cu Alecsandri și Negruzzi, numai partidul poate să înțeleagă!”²¹.

Or, „Pe tejgheua literară, / Poezia moldoveană, / O măsoară cu paharul / Ori cu metrul, ca-n dugheană. // Am ajuns ca vreun (Liviu) Deleanu, / Jidănaș din București, / Să devină «uriașul» / Clasicii moldovenеști. // (Bogdan) Istru, în *Aleea păcii*, / Că se teme de război, / Comersant cu minte rece, / Ne vorbește de «eroi». // (Emilian) Bucov, crezi pe Maiakovski, / De-a murit, să-l mai ciupești, / Măsluind pe un Kotovschi, / Laureat să te trezești?”²².

Dincolo de regretabilul atac antisemitic, ironia tragică a istoriei va face ca scriitorul basarabean să-și ducă el însuși viața ca un *marran*²³, nici câine-nici ogar, fiind suspectat de către autoritățile de la Moscova că ar avea ceva de ascuns mereu²⁴.

Într-un mod similar se desfășoară activitatea culturală în alte spații românești extrateritoriale. O confruntare, fie și superficială, cu bagajul cultural primar i-a deschis drumul literaturii basarabene postbelice, perfect valabilă, chiar dacă uneori pare ininteligibilă.

Vom invoca aici volumul liric în limba aromână *Njicâ antolghii* (Skopje, Macedonia, 1977), semnat de scriitoarea și plasticiana Vanghea Mihanj-Steryu. Autoarea cărții le propune puținilor cititori să parcurgă „cântits di muljer poetesi Armâni”, adică „poeme scrise de poetesele aromâne”, care scriu „pi limba di dadâ, pi limba Armănească”²⁵. Am selectat două exemple, credem, edificatoare în acest sens:

1. Anita Steryu-Coiciu (Skopje): „Ocljilj ali mami / sunt douâ fântâni / sunt douâ di soari / sunt douâ arâdz di lunâ. // Ocljilj ali mami / sunt douâ scânteali, / tsi ascapirâ stri ohtu / ca dauâ steali. // Ocljilj ali mami / ca doi pulj njilji / sjiljiadzâ ca tserlu / yu shadi mama sum merlu. // Ocljilj ali mami / ma dultsi di njari, / ocljilj ali mami / sunt a mea averei” (*Ocljilj ali mami*);

2. Ghena Nacovska (Bituli): „S-armânâ fârâ moarti / numa a tâ pi aestâ carti, / a tu nimâ u scriai / cându ti vidzui, yo, gione! / La aruu nâ shideam / sh-aclo / poala nji umpleam... // Cum gione, nu nâ shteam, / blastem mâri pitricush / câ featâ altâ nu pots s-vrei, / bana tsâ u dai ti antvitsari / sh dorlu a mel noari s-lu shtiy! // Nu vedz – aclo / yu soarli cu loclu s-bashi, / sh-cânva va s-dai diu lilichili / dit câmpul mari, / va tsâ adus aminti / câ numa a ta va-s armânâ / fârâ moarti” (*Fârâ moarti*).

Cele două poeme de esență naiv-populară ilustrează cu prisosință veridicitatea teoretizărilor transnaționale făcute de către poetul și teoreticianul rus Veaceslav Ivanov: „Cunoașterea-amintire, așa cum susține Platon, este justificată pe baza poetului, având în vedere că el, în calitatea sa de exponent al conștiinței naționale, este în același timp subiectul amintirii populare. Anume prin intermediul lui poporul își amintește de sufletul său vechi”²⁶.

În încheiere ținem să atragem atenția asupra faptului că revirimentul liricii basarabene din anii '60 – în plin totalitarism sovietic și dezmaț al cenzurii ideologice – se va produce sub formă de „încălzire globală” a conștiinței naționale tot la energia compensatoare a *palimpsestului general românesc*²⁷. Astfel se va materializa antologic ceea ce Sorin Alexandrescu, în calitatea sa de ilustru emigrant cultural român, numea „discontinuitățile în timp și spațiu, contradicțiile: o identitate în rup-tură”²⁸.

Note ■

¹ К. Маркс, Ф. Энгельс, *Сочинения в 26 томах*, т. III, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1955, с. 507.

² М. М. Бахтин, *Эстетика словесного творчества*, Издательство Искусство, Москва, 1979, с. 282-283.

³ А. Пятигорский, *Краткие заметки о философском в его отношении к филологическому*, în „Philologica”, № 3-4, 1995, с. 127-130.

⁴ В. С. Библер, *Михаил Михайлович Бахтин или Поэтика и культура*, Издательство Прогресс, Москва, 1991, с. 76.

⁵ *Ibidem*, с. 37.

⁶ А. Белый, *Вместо предисловия / А. Белый, Стихотворения*, Берлин, Пб.; М., 1923, с. 5.

⁷ А. А. Блок, *Собр. соч.*, в 8 т., т. 1, М.; Л., 1960, с. 559.

⁸ Vasile Luțcan, *Ideologii basarabene*, în „Viața Basarabiei”, 1934, nr. 12, p. 12.

⁹ Nicolai Costenco, *Literatura basarabeană de astăzi*, în „Viața Basarabiei”, 1937, nr. 5-6, p. 114.

¹⁰ Nicolai Costenco, *Societatea scriitorilor basarabeni*, în „Viața Basarabiei”, 1936, nr. 9, p. 95.

¹¹ Cf. articolele-manifeste ale lui Nicolai Costenco (*Lumea veche și lumea nouă*, în „Viața Basarabiei”, nr. 7-8, 1934; *Strigătul unei generații*, în „Viața Basarabiei”, nr. 10, 1934; *Generație tristă*, în „Viața Basarabiei”, nr. 8-9, 1938) sau Vladimir Cavarnali (*Considerații despre scriitorul tânăr*, în „Viața Basarabiei”, nr. 1-2, 1937).

¹² Cf. Nicolai Costenco, *Din bezna temniței. Scrisori din Gulag* (ediție îngrijită de Costache Costenco), Editura ARC, Chișinău, 2004, 4 martie 1956.

¹³ Termen utilizat de către Kurt Lewin, membru marcant al gestalt-psiologiei.

¹⁴ Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

¹⁵ Arhiva de Stat a Federației Ruse în domeniul Literaturii și Artei (RGALI), f. 631, inv. 15, dos. 900, f. 102-109, apud Ana-Maria Plămădeală, *Modelul autohton al relației „Artist – Putere” în contextul epocii staliniste*, în „Intertext”, nr. 3-4, 2010, p. 20-32.

¹⁶ *Ibidem*, f. 103.

¹⁷ *Ibidem*, f. 105.

¹⁸ *Ibidem*, inv. 7, dos. 30, f. 303.

¹⁹ Cf. Nicolai Costenco, *Din bezna temniței. Scrisori din Gulag* (ediție îngrijită de Costache Costenco), Editura ARC, Chișinău, 2004, 4 martie 1956.

²⁰ O mostră concludentă din „noua limbă” romanico-slavă.

²¹ Cf. Nicolai Costenco, *Din bezna temniței. Scrisori din Gulag* (ediție îngrijită de Costache Costenco), Editura ARC, Chișinău, 2004.

²² Cf. Nicolai Costenco, *Din bezna temniței. Scrisori din Gulag* (ediție îngrijită de Costache Costenco), Editura ARC, Chișinău, 2004, 28 august 1955.

²³ E vorba despre sefarii din Spania convertiți forțat la catolicism colectiv, dar care practicau pe ascuns iudaismul și urmau două morale, atitudini etc.

²⁴ Daniel Lindenberg, *Figures d'Israel: L'identité juive entre Marranisme et Sionisme (1648-1998)*, Hachette Book Group USA, NY, 1997.

²⁵ Păstrează transcripția originală preluată din revista „Convorbiri literare” (Iași), anul CXXXII, nr. 12 (36), 1998, p. 13.

²⁶ В. И. Иванов, *Поэт и чернь* / В. И. Иванов, *Собрание сочинений*, в 6 т., т. 1, Брюссель, Fouer oriental Chretien, 1971, с. 713.

²⁷ Manuscris din piele de vacă care, după curățarea prealabilă a straturilor grafice supra-puse, poate fi rescris repetat.

²⁸ Sorin Alexandrescu, *Identitate în ruptură: mentalități românești postbelice*, Editura Univers, București, 2000.

Bibliografie

1. Sorin Alexandrescu, *Identitate în ruptură: mentalități românești postbelice*, Editura Univers, București, 2000.
2. Arhiva de stat a Federației Ruse în domeniul Literaturii și Artei (RGALI), f. 631, inv.15, dos. 900, f. 102-109.
3. „Convorbiri literare”, Iași, anul CXXXII, nr. 12 (36), 1998.
4. Nicolai Costenco, *Din bezna temniței. Scrisori din Gulag* (ediție îngrijită de Costache Costenco), Editura ARC, Chișinău, 2004.
5. Nicolai Costenco, *Literatura basarabeană de astăzi*, în „Viața Basarabiei”, 1937, nr. 5-6.
6. Daniel Lindemberg, *Figures d'Israel: L'identite juive entre Marranisme et Sionisme (1648-1998)*, Hachette Book Group USA, NY, 1997.
7. Vasile Luțcan, *Ideologii basarabene*, în „Viața Basarabiei”, 1934, nr. 12.
8. Ana-Maria Plămădeală, *Modelul autohton al relației „Artist – Putere” în contextul epocii staliniste*, în „Intertext”, nr. 3-4, 2010.
9. М. М. Бахтин, *Эстетика словесного творчества*, Издательство Искусство, Москва, 1979.
10. А. Белый, *Вместо предисловия* / А. Белый, *Стихотворения*, Берлин, Пб.; М., 1923.
11. В. С. Библиер, *Михаил Михайлович Бахтин или Поэтика и культура*, Издательство Прогресс, Москва, 1991.
12. А. А. Блок, *Собрание сочинений*, в 8 т., т. 1, М.; Л., 1960.
13. В. И. Иванов, *Поэт и чернь* / В. И. Иванов, *Собрание сочинений*, в 6 т., т. 1, Брюссель, Fouer oriental Chretien, 1971.
14. К. Маркс, Ф. Энгельс, *Сочинения*, в 26 томах, т. III, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1955.
15. А. Пятигорский, *Краткие заметки о философском в его отношении к филологическому*, în „Philologica”, № 3-4, 1995.
16. Литература Молдавии, <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/136664>.
17. Молдавская литература, http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/3130/%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F

Dorin CIMPOEȘU

Pagini de istorie recentă a Armeniei (2002-2005) (II)

D.C. – prof. univ. dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București, autor, printre altele, al volumelor *Governarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Deteriorarea relațiilor Armeniei cu organismele pan-europene

Încălcările grave înregistrate în timpul alegerilor prezidențiale și parlamentare, precum și acuzațiile opoziției de falsificare a rezultatelor acestora, au determinat organismele europene, respectiv Co.E., OSCE și UE, să constate că Armenia nu a respectat normele internaționale referitoare la alegerile democratice, ceea ce reprezenta o mare dezamăgire, deoarece alegerile libere și echitabile constituie baza democrației și a statului de drept⁹.

Datorită acestei situații, relațiile Armeniei cu instituțiile pan-europene au intrat într-o perioadă dificilă, cu consecințe directe atât asupra conlucrării cu acestea, cât și asupra imaginii țării pe plan extern.

Impactul imediat al acestor raporturi s-a simțit când, la sesiunea de vară a APCE, Bernard Schreiner, raportorul pentru Armenia, a propus nerecunoașterea mandatelor noilor membri ai delegației naționale armene la Co.E.

O poziție similară a adoptat AP a OSCE față de Armenia, la sesiunea care a avut loc în Olanda. Astfel, vicepreședintelui Adunării

■ * Continuare. Partea I în nr. 5, 2014, p. 167-176.

Naționale de la Erevan, Vahan Hovhannessian, i s-a refuzat dreptul la cuvânt în A.P., iar celui de-al doilea membru al delegației armene, reprezentant al opoziției, i s-a acordat numai dreptul de vot deliberativ.

Evoluția situației politice interne după alegeri

Dinamica situației politice interne din Armenia a fost strâns legată de raportul de forțe rezultat în urma alegerilor prezidențiale și parlamentare, care au avut loc în prima jumătate a anului 2003¹⁰.

Președintele Robert Kocharyan și partidele din anturajul său au reușit să se mențină la putere pentru încă un mandat, cu prețul unor încălcări grosolane ale standardelor democratice în timpul alegerilor, sancționate aspru de organismele euroatlantice, care, luând hotărârea monitorizării, în continuare, a Armeniei, au cerut autorităților de la Erevan să modifice legislația existentă și să reformeze sistemul electoral, până la următoarele alegeri (2007).

Pentru prima dată în istoria post-sovietică a Armeniei, opoziția politică a reușit să intre în Parlament (Adunarea Națională) și să constituie două grupuri parlamentare, „Dreptate” și „Unitatea Națională”, care, deși erau reduse numeric (24 de deputați) și exprimau opinii diferite, aveau posibilitatea să se facă auzite pe arena politică internă și internațională.

Confruntarea dintre putere și opoziție s-a accentuat, în primele luni ale anului 2004, fiind influențată și de victoria *revoluției portocalii* din Georgia.

Opoziția a repus în Parlament problema votului de încredere în șeful statului, inițiativa sa fiind respinsă de către coaliția majoritară, ceea ce a determinat-o să ia decizia boicotării lucrărilor Adunării Naționale pe termen nelimitat. Concomitent, opoziția a acționat pentru diversificarea formele de protest, organizând frecvent mitinguri în teritoriu, în scopul înlăturării puterii „nelegitime”.

Strategia de luptă a opoziției pentru schimbarea puterii

Obiectivul declarat al opoziției, în special al celei parlamentare, îl reprezenta înlăturarea puterii și reinstaurarea ordinii constituționale, prin organizarea de alegeri libere și democratice, înainte de termen.

Realizarea obiectivului propus era posibilă prin organizarea unui referendum de încredere în șeful statului, care ar fi trebuit să aibă loc până la 16 aprilie 2004, în conformitate cu hotărârea Curții Constituționale, adoptată la scurt timp după alegerile prezidențiale, în contextul unor mari demonstrații populare.

Pentru reușita acestui demers, Blocul „Dreptate” avea nevoie de sprijinul larg și activ al populației, sens în care a fost anunțată reluarea mitingurilor în Erevan și în teritoriu, pentru a le explica cetățenilor planul și modalitățile de schimbare a puterii.

Conform așteptărilor opoziției, majoritatea parlamentară a respins, la 2 februarie 2004, cu 81 de voturi pentru și 4 împotriva, inițiativa legislativă a grupului parlamentar „Dreptate” privind amendarea „Legii despre referendum”, care să permită organizarea unui plebiscit de încredere în șeful statului.

După votul negativ din Parlament privind referendumul de încredere, deputații celor două grupuri parlamentare ale opoziției au hotărât să boicoteze lucrările Adunării Naționale pentru un timp nelimitat, ceea ce marca începutul unei grave crize politice în Armenia. Decizia a fost anunțată printr-o Declarație comună, dată publicității la 3 februarie 2004.

Pe lângă boicotarea ședințelor Legislativului, cele două forțe ale opoziției parlamentare au anunțat că vor relua și mitingurile de protest în teritoriu, prima mare manifestare fiind organizată la 19 februarie 2004, în capitala regiunii Armavir, din apropierea Erevanului.

Printre alte forme de protest, opoziția preconiza nesupunerea civică și blocarea principalelor șosele.

Cronica unei revoluții anunțate

Boicotarea lucrărilor parlamentare de către cele două grupuri ale opoziției a continuat, în ciuda eforturilor conducerii Parlamentului de a realiza, pe calea dialogului, o reconciliere între majoritatea și minoritatea parlamentară¹¹.

Opoziția și-a concentrat activitatea, în special asupra organizării de întâlniri frecvente cu populația din teritoriu, pentru a lua pulsul acesteia,

pentru a o sensibiliza și a obține sprijinul necesar în vederea declanșării acțiunilor de înlăturare a *clanului Karabahian* (președintele Robert Kocharian și ministrul apărării, Serzh Sargsian) de la conducerea Armeniei.

La mitingurile opoziției, care se desfășurau într-un climat relativ pașnic, participau, de regulă, între 500 și 3.000 de persoane, în funcție de ponderea populației din localitățile în care acestea erau organizate.

Discursurile liderilor Blocului „Dreptate” erau axate, îndeosebi, pe acuzele aduse puterii privind „asasinatelor politice” ai căror autori nu fuseseră încă descoperiți, actul terorist din Parlament (27 octombrie 1999), fraudarea alegerilor din 2003, privatizarea dubioasă a unor obiective economice de importanță strategică, creșterea accentuată a prețurilor la produsele de primă necesitate, situația social-economică deplorabilă și gradul de sărăcie avansat (87% din populație), polarizarea socială accentuată, calitățile morale îndoielnice ale unor responsabili politici și altele.

Imaginea participanților la întâlnirile opoziției era dezolantă: oameni cu haine rupte, fără paltoane, desculți, flămânzi etc. Aceștia nu protestau numai împotriva situației foarte proaste în care trăiau, ci pur și simplu din disperare.

Aripa radicală a Blocului „Dreptate”, reprezentată de Partidul Republica, condus de Albert Bazeyan și Aram Sarkisian, adversarii cei mai aprigi ai *clanului Karabahian*, chema la declanșarea *revoluției democratice*, susținând că schimbarea puterii era o chestiune de săptămâni.

A fost fixat chiar și un termen-limită de înlăturare a puterii: 13 aprilie 2004. Acțiunile efective urmau să aibă loc în perioada 9-12 aprilie 2004.

Tactica opoziției consta în pichetarea pe termen nelimitat a sediului Președinției de către mii de demonstranți, veniți din teritoriu și din Erevan, și ținerea acestuia sub asediu, până la obținerea demisiei președintelui Robert Kocharian.

Opoziția a anunțat că luptă împotriva autorităților numai prin mijloace pașnice, întrucât se temea că puterea putea recurge la forță. Astfel, în cadrul mitingurilor, liderii acesteia au făcut apeluri repetate la forțele de ordine să nu se ridice împotriva poporului și să nu se opună curentului, deoarece vor suporta consecințele.

În ciuda apelurilor la calm ale liderilor, la mitingul de la Gyumri, al doilea oraș ca mărime din Armenia, care a avut loc la 28 martie 2004, s-au produs încăierări între simpatizanții opoziției și cei ai puterii, soldate cu arestări și deschiderea de dosare penale împotriva unor activiști ai Blocului „Dreptate”. Represiunile autorităților au continuat și în zilele următoare, 50 de membri ai Partidului Poporului și 47 ai Partidului „Unitatea Națională” fiind molestați și reținuți de politie, fără mandate de arestare. Printre aceștia s-a aflat și Suren Soureniants, membru al Biroului Politic al Partidului Republica.

După depășirea unor disensiuni și dispute privind tactica de luptă împotriva puterii, cei doi lideri ai opoziției parlamentare, Stepan Demircian și Artashes Geghamian, au reușit să ajungă la un consens și la 5 aprilie 2004 au apărut împreună la o conferință de presă, declarând că forțele politice pe care le reprezentau se vor întâlni cu alegătorii, la 9 aprilie 2004, orele 16:00, în Piața Libertății din Erevan, în cadrul unui miting național, al cărui obiectiv fundamental era înapoierea puterii poporului.

Cu o zi înainte de mitingul la nivel național cu alegătorii, Robert Kocharian a acordat un interviu postului public de televiziune „Armenia 1”¹². Acesta s-a constituit într-un avertisment dat oponentilor politici în legătură cu tensionarea situației interne, arătând că apelurile la violență erau, în primul rând, un pericol pentru opoziția însăși, putându-se întoarce împotriva ei ca un bumerang.

Șeful statului a recunoscut că evenimentele din Georgia au influențat evoluția situației politice din Armenia, însă condițiile erau diferite.

Pe de altă parte, la 8 aprilie 2004, Artur Baghdasarian, președintele Parlamentului, a organizat consultări cu liderii opoziției, în vederea detensionării situației politice interne, dar acestea au eșuat, întrucât propunerile opoziției au fost respinse.

Reprezentanții opoziției considerau că un dialog cu puterea era posibil numai în condițiile în care aceasta accepta organizarea unui vot de încredere în șeful statului.

Apogeul mitingurilor de protest ale opoziției împotriva puterii

La 9 aprilie 2004, au început ample mitinguri de protest ale opoziției, care vizau înlăturarea președintelui nelegitim, organizarea de alegeri libere și democratice și scoaterea țării din criza social-economică în care se afla¹³.

Piața Libertății din Erevan a devenit locul preferat de opoziție pentru organizarea demonstrațiilor de protest, care erau programate în fiecare zi, la orele 16:00.

La mitingurile din 9, 10 și 12 aprilie 2004, numărul participanților a variat între 15 și 50.000 de persoane, după aprecierile estimative ale organizatorilor. Datele difuzate de autorități arătau un nivel de participare mult mai redus. Liderii opoziției nu erau mulțumiți de numărul participanților, care era sub nivelul așteptărilor lor.

Măsurile luate de autorități pentru descurajarea simpatizanților opoziției de a părăsi localitățile de domiciliu și a veni la Erevan, controalele efectuate în mijloacele de transport în comun și blocarea căilor de acces spre capitala Armeniei au concurat la limitarea amplitudinii acestor manifestări.

Au continuat arestările ilegale ale unor șefi de organizații locale ale partidelor din opoziție, inclusiv deputați, și ale altor manifestanți. Astfel, de la declanșarea acțiunilor și până la 13 aprilie, au fost reținute, arestate și supuse unor anchete peste 250 de persoane, printre care patru deputați.

Opoziția l-a informat pe secretarul general al Consiliului Europei și pe președintele APCE despre încălcarea drepturilor omului și represaliile politice ale puterii.

Cu ocazia mitingului din 9 aprilie 2004, opoziția i-a dat coaliției majoritare un termen-limită, respectiv până la 12 aprilie, pentru introducerea pe agenda de dezbateri a Parlamentului, a inițiativei legislative privind modificarea Legii despre referendum și organizarea referendumului de încredere în șeful statului.

Majoritatea parlamentară a respins ultimatumul opoziției și, implicit, singura posibilitate de dialog pentru detensionarea crizei politice interne.

În noile condiții, opoziția a hotărât continuarea acțiunilor de protest, până la obținerea demisiei autorităților.

Mitingul din 12 aprilie 2004 s-a transformat într-un marș al demonstrațiilor din Piața Libertății până la sediul Președinției. Manifestanții au fost așteptați de un dispozitiv de ordine impresionant, care i-a împiedicat să se apropie de Președinție și de clădirea Parlamentului.

Liderii opoziției au cerut președintelui Adunării Naționale să vină în mijlocul demonstrațiilor pentru a discuta cu poporul, au solicitat șeful poliției să dea explicații privind blocarea accesului spre Președinție, iar posturilor TV să le aloce timp de antenă în direct. Apelurile acestora au fost fie respinse, fie ignorate. Conducerea Parlamentului a hotărât sistarea ședințelor în plen ale Adunării Naționale din săptămâna respectivă.

Marșul s-a încheiat fără rezultate, organizatorii cerând demonstrațiilor să rămână în stradă și peste noapte. Ulterior, au intervenit în forță structurile de ordine, manifestații fiind dispersați, iar bulevardul Bagramian redeschis circulației. Au fost efectuate, din nou, arestări în rândul organizatorilor, ziariștilor și al demonstrațiilor. Sediile Partidului „Republica” și Partidului „Unitatea Națională” au fost percheziționate, fără mandate, au fost reținuți trei deputați pentru cercetări, unul dintre aceștia fiind acuzat de deținere ilegală de arme. Mai multe persoane au fost rănite în timpul ciocnirilor, inclusiv din rândul polițiștilor.

După dispersarea manifestațiilor și arestările operate în rândul acestora, purtătorul de cuvânt al Președinției a declarat că autoritățile armene vor lua toate măsurile necesare, stipulate de lege, pentru a preveni eventuale noi manifestări de *extremism politic*¹⁴.

Potrivit declarațiilor acestuia, vina pentru cele întâmplate o purta opoziția, care a adoptat o atitudine agresivă, a lansat apeluri pentru schimbarea prin forță a puterii și a organizat mitinguri și acțiuni neaprobate de autoritățile competente.

Continuarea demonstrațiilor de protest, concomitent cu tentativele de dialog putere – opoziție

La 16 aprilie 2004 a avut loc un nou miting organizat de opoziția reunită¹⁵.

Potrivit organizatorilor, participarea ar fi fost de circa 15.000 de persoane, în timp ce ziarele estimau numărul acestora la 5.000. Liderii

opозиției au reluat, în discursurile lor, tema plecării lui Robert Kocharian și a acoliților săi și restaurarea ordinii constituționale în Armenia. Aceștia au respins orice formă de dialog cu puterea, până când nu vor fi pedepsiți cei vinovați de fraudarea alegerilor prezidențiale din 2003 și de reprimarea demonstrației din 12/13 aprilie 2004.

Cu o zi înainte, cele trei partide care compuneau coaliția de guvernare au dat publicității o declarație prin care cereau opозиției să vină la masa tratativelor, dialogul politic neavând o altă alternativă.

Coaliția de guvernământ sublinia faptul că politica ireconciliabilă a opозиției putea avea consecințe periculoase pentru țară. Refuzul dialogului din partea opозиției nu făcea decât să reducă posibilitățile politice de relaxare a situației interne din Armenia.

La o întâlnire cu ziaristii, președintele Robert Kocharian a afirmat că nu se putea permite ca 1% din populație să inducă în eroare întreaga comunitate armeană și să determine autoritățile să accepte măsuri populiste, care pot fi „catastrofale” pentru țară.

Șeful statului a avertizat că răspunsul autorităților la acțiunile opозиției va fi adecvat naturii acestora. Singura ieșire din situația rămasă era reîntoarcerea deputaților opозиției la îndatoririle lor de parlamentari, fără nicio precondiție.

La 21 aprilie 2004, a avut loc un nou miting al opозиției unite, la care au participat între 7.000 și 12.000 de persoane.

Discursurile liderilor opозиției au fost axate pe aceeași temă a demisiei șefului statului. S-a cerut, de asemenea, să fie demisi procurorul general și ministrul apărării, „vinovați” de deschiderea dosarelor penale împotriva Blocului „Dreptate” și falsificarea alegerilor prezidențiale din 2003.

Blocul „Dreptate” a acceptat propunerea președintelui Parlamentului, Artur Baghdasaryan, de a participa la consultări politice cu majoritatea parlamentară, ceea ce constituia primul pas spre dialog între putere și opозиție¹⁶.

Respingând acuzele puterii că nu acceptă dialogul politic, liderii Blocului s-au întâlnit, la 26 aprilie 2004, cu reprezentanții coaliției de guvernământ.

În cadrul primei runde de consultări, deputatul Victor Dallakyan, secretarul Blocului, a prezentat un document care cuprindea zece propuneri, de a căror realizare depindea crearea condițiilor pentru a se ajunge la organizarea referendumului de încredere în șeful statului și la realizarea consensului civic.

Șeful grupului parlamentar al Partidului Republican, Galust Sahakyan, considera că formularea celor zece propuneri ale opoziției era părtinitoare și inacceptabilă. Dacă aceasta va fi schimbată, s-ar putea constitui o bază de discuții, întrucât propunerile, în principiu, erau realizabile.

După două runde de negocieri, reprezentanții opoziției s-au retras de la consultări, sub pretextul că majoritatea parlamentară nu a luat în considerare două dintre propunerile sale, respectiv dreptul la circulația liberă a persoanelor și amânarea dezbaterilor la proiectul de Lege privind întrunirile publice (adoptat în a treia și ultima lectură, la ședința din 28 aprilie 2004 – n.n.).

La 27 aprilie 2004, a avut loc o nouă demonstrație de protest a opoziției în Piața Libertății din Erevan. La aceasta au participat circa 12.000 de persoane.

Vorbitorii au arătat că opoziția dădea puterii un nou termen, de o săptămână, pentru a satisface revendicările avansate. Secretarul Blocului „Dreptate” a făcut apel la populație să se alăture luptei împotriva transformării Armeniei într-un „stat polițienesc”.

Aramazd Zakaryan, membru al Consiliului Politic al Partidului Republica, arestat la 11 aprilie 2004, a intrat în greva foamei. Acesta era acuzat de instigare la schimbarea puterii prin violență și calomnii la adresa oficialilor. Secretarul de presă al Ministerului Justiției a declarat că starea sănătății lui Zakaryan era normală.

APCE somează Armenia să-și îndeplinească angajamentele asumate

Potrivit unui raport discutat în ședința plenară a APCE, la 28 aprilie 2004, Armenia trebuia să îndeplinească angajamentele asumate odată cu intrarea în Consiliul Europei, până la sesiunea din vară a Parlamen-

tului European și să îmbunătățească situația politică internă. Altfel, urmau să fie aplicate sancțiuni care puteau consta în revizuirea statutului delegației naționale armene la APCE¹⁷.

Printre altele, se cerea autorităților să nu obstrucționeze întrunirile publice și să se abțină de la măsuri care aduceau atingere libertăților garantate de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Se solicita oficialităților, în același timp, să efectueze investigații transparente privind încălcarea drepturilor omului în timpul evenimentelor recente, inclusiv atacurile împotriva ziariștilor și să informeze Consiliul Europei asupra măsurilor legale luate împotriva vinovaților.

Raportul se pronunța, totodată, pentru eliberarea persoanelor arestate sub motivul participării la mitinguri și încetarea detențiilor administrative, concomitent cu modificarea legislației existente în materie.

Calmarea relativă a situației interne

Blocul „Dreptate” și Partidul „Unitatea Națională” au dat publicității o declarație prin care își exprimau disponibilitatea de a începe un dialog cu autoritățile, îndeosebi cu președintele Robert Kocharian și prim ministrul Andranik Margarian. Reacția opoziției era, desigur, și o urmare a recentei Rezoluții a APCE¹⁸.

Potrivit declarației, opoziția intenționa să accepte propunerea președintelui Parlamentului, Artur Baghdasaryan, de a relua consultările politice, la 6 mai 2004.

Anterior, opoziția anunțase că va înceta acțiunile de protest în Erevan, pentru o perioadă de 10 zile, „pentru a da posibilitatea autorităților să pună în practică cerințele Parlamentului European”. Liderii opoziției nu excludeau însă organizarea unor noi demonstrații ale simpatizanților săi în regiuni.

În cadrul primei runde de consultări, după reprimarea demonstrației din 13 aprilie 2004, opoziția și coaliția de guvernământ au ajuns la un acord privind continuarea dialogului început și stabilirea unei agende de probleme.

Declarația comună, semnată de reprezentanții celor două părți, sublinia necesitatea creării unui nou climat politic în țară.

Viktor Dallakian, secretarul Blocului „Dreptate”, a declarat că s-a convenit găsirea unei formule convenabile ambelor părți privind organizarea referendumului de încredere în șeful statului, care va fi introdusă pe agenda consultărilor.

Hărțuirea opoziției de către putere continuă

Blocul de opoziție „Dreptate” a dat publicității o declarație, prin care arăta că autoritățile armenese ignorau, în continuare, Rezoluția APCE, efectuând noi arestări administrative în rândul membrilor opoziției¹⁹.

După mitingul de protest din 21 mai 2004, 16 persoane au fost condamnate la diferite pedepse administrative, în cadrul unor proceduri judiciare de urgență, care nu au durat mai mult de zece minute.

Într-o declarație comună, semnată de Blocul „Dreptate”, Partidul „Unitatea Națională” și Partidul Comunist din Armenia, se preciza că „măsurile represive luate de regimul Kocharian nu puteau suprima lupta poporului pentru dreptate și demnitate”²⁰.

Prima etapă a luptei pentru statul de drept a luat sfârșit

La 4 iunie 2004, a avut loc un nou miting de protest al opoziției, neaprobat de Primărie.

Numărul participanților a fost de circa 15.000, după datele organizatorilor și 7.000, potrivit autorităților.

Aram Sargsian, unul dintre liderii opoziției, a precizat că opoziția nu va stopa acțiunile de protest decât „în cazul unui război cu Azerbaidjanul”.

Stepan Demirchian, liderul Blocului „Dreptate”, a declarat, la mitingul din 16 iunie 2004, că opoziția nu va renunța la demonstrațiile de protest și va continua lupta pentru dreptate, „până la victoria finală”²¹.

Aram Sargsian, liderul Partidului „Republica”, a afirmat, la același miting, că „Astăzi, prima etapă a programului național de luptă pentru restabilirea legii și ordinii în țară a luat sfârșit. Acum avem nevoie să ri-

dicăm un nou val de proteste, mai puternic, care va duce, cu siguranță, la victoria finală”.

La acest ultim miting de protest au participat doar 600 de persoane!

Alocuțiunea președintelui Robert Kocharian, la sesiunea de vară a APCE

Președintele Armeniei a rostit, la 23 iunie 2004, o alocuțiune în plenumul sesiunii de vară a APCE²².

Referindu-se la criza politică internă, acesta a declarat că „Opoziția, încurajată de rezultatele «revoluției portocalii» din Georgia, a încercat să aplice un scenariu similar în Armenia, unde realitățile erau diferite de cele din țara vecină.

Istoria a demonstrat, în multe rânduri, că inspirația venită din partea unor revoluții străine nu duce niciodată la rezultatele scontate.

Pentru a atrage atenția asupra sa, opoziția a organizat demonstrații de protest, a chemat la nesupunere civică, ceea ce a obligat poliția să intervină pentru restabilirea ordinii publice, fără a aduce prejudicii semnificative participanților.

Asemenea operațiuni ale poliției sunt întotdeauna regretabile, însă autoritățile au obligația să protejeze societatea de extremismul politic.

Partidele care compun coaliția de guvernare au făcut oferte repetate opoziției pentru cooperare, pentru dialog, însă acestea au fost respinse.

Obligațiile Armeniei față de Consiliul Europei cad atât în sarcina autorităților, cât și a opoziției și regret că unii deputați ai opoziției au atras APCE în discuții de natură să ducă la discreditarea coaliției de guvernământ. Sunt convins că nu Consiliul Europei este locul cel mai bun pentru acest lucru, ci Parlamentul național”.

Eșecul luptei opoziției împotriva puterii

Viktor Dalakian, secretarul Blocului „Dreptate”, a declarat că opoziția va continua, în timpul vacanței parlamentare din 2004, întâlnirile cu alegătorii, atât la Erevan, cât și în teritoriu²³.

Potrivit opiniei sale, mișcarea națională inițiată de opoziția unită era un proces cu mai multe etape. Pe timpul verii, partidele de opoziție își vor realinia forțele și își vor întări structurile regionale, care vor juca un rol decisiv în noul val de demonstrații, preconizat să aibă loc în lunile septembrie-octombrie 2004.

Deși a continuat să boicoteze lucrările Parlamentului, în sesiunea de toamnă a anului 2004, până la începutul anului 2005, acțiunile opoziției au intrat într-un con de umbră. Mai mult, unele forțe politice extraparlamentare și o parte a opiniei publice au pus eșecul Blocului „Dreptate” și al Partidului Unitatea Națională pe seama absenței unui program al opoziției unite și a lipsei de fermitate a liderilor acestuia în confruntarea cu puterea.

După o pauză de peste opt luni, opoziția parlamentară și-a anunțat intenția de a relua lupta, în primăvara lui 2005, pentru restaurarea „ordinii constituționale”.

Atât Blocul „Dreptate”, cât și Partidul Unitatea Națională preconizau să reînceapă așa-zisele întâlniri cu alegătorii în teritoriu și în Erevan în următoarele două luni.

De data aceasta însă cele două forțe au anunțat că vor acționa separat. La 19 februarie 2005, Artashes Geghamian, președintele Partidului Unitatea Națională, a declarat, în mod unilateral, că formațiunea sa se considera liberă de înțelegerile încheiate în 2004 cu Blocul „Dreptate”, ceea ce însemna, de fapt, o încetare a cooperării cu acesta în lupta pentru înlăturarea regimului din Armenia.

Reacțiile liderilor „Dreptate” față de schimbarea apărută în poziția lui Artashes Geghamian nu s-au lăsat așteptate. Astfel, Vazgen Manukyan a arătat că, dacă „Geghamian se simte destul de puternic să înfăptuiască revoluția de unul singur, Blocul îl va urmări cu mare atenție”.

Potrivit lui Geghamian, „revoluția”, concepută ca o „largă mișcare populară”, era inevitabilă în Armenia, deoarece „răbdarea poporului s-a epuizat și acesta se va ridica” împotriva puterii, printre cauze fiind enumerate înfometarea populației, generalizarea corupției, dezordinile produse de elementele criminale și eșecurile înregistrate de autorități în politica internă și externă.

Blocul „Dreptate”, spre deosebire de Partidul Unitatea Națională, a declarat că va continua să acționeze într-un cadru legal, pentru îndepărtarea regimului lui Robert Kocharian. Stepan Demirchian, liderul Blocului, evita să folosească noțiunea de revoluție, optând pentru formula „restaurarea ordinii constituționale”, realizată numai pe cale pașnică, pentru a nu șoca populația.

Din păcate, evoluția ulterioară a evenimentelor a arătat că separarea drumurilor celor doi lideri ai opoziției a făcut ca demersurile politice preconizate de aceștia să rămână doar la stadiul de deziderat.

- Note** ■
- ⁹ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 373, din 11 iulie 2003, filele 1-2.
 - ¹⁰ AMAE, Raport-analiză a Ambasadei României la Erevan privind evoluția situației politice interne, nr. 349, din 17 martie 2003, filele 1-11.
 - ¹¹ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 500, din 2 aprilie 2004, filele 1-3.
 - ¹² AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 509, din 9 aprilie 2004, filele 1-2.
 - ¹³ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 527, din 13 aprilie 2004, filele 1-2.
 - ¹⁴ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 531, din 15 aprilie 2004, filele 1-3.
 - ¹⁵ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 536, din 16 aprilie 2004, filele 1-2.
 - ¹⁶ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 559, din 27 aprilie 2004, filele 1-3.
 - ¹⁷ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 560, din 29 aprilie 2004, filele 1-3.
 - ¹⁸ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 601, din 6 mai 2004, filele 1-2.
 - ¹⁹ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 691, din 26 mai 2004, filele 1-3.
 - ²⁰ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 768, din 7 iunie 2004, filele 1-2.
 - ²¹ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 787, din 18 iunie 2004, filele 1-2.
 - ²² AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 815 din 25 iunie 2004, filele 1-3.
 - ²³ AMAE, Infograma Ambasadei României la Erevan, nr. 819, din 30 iunie 2004, filele 1-2.

Citiți revista noastră și în 2015

În 2015 revista „Limba Română” apare bimestrial, format carte cu un volum de 192 de pagini, inclusiv 16 color.

În Republica Moldova abonamentele pot fi perfectate la toate oficiile poștale. Indice de abonament – PM77075.

Prețul unui număr – 30 de lei.

Prețul abonamentului anual – 180 de lei.

În țările din CSI și Europa, inclusiv România: prețul unui număr – 6 EURO, abonament pentru 1 an – 32 EURO.

În alte țări: prețul unui număr – 8 EURO, abonament pentru 1 an – 36 EURO.

Cititorii din străinătate se pot abona la revista „Limba Română” astfel:

– la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;

– prin virament la

Revista „Limba Romana” SRL, c/f 1004600045323,

Banca Comercială Română, Chișinău S.A.,

Cod RNCBMD2XXXX, Cont 222409100100172 RON

Cont 2224501295 EURO

Redacția revistei „Limba Română” trebuie informată asupra plății efectuate, trimițându-se la adresa pentru corespondență (limbaromanachisinau@gmail.com) o copie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numerelor de revistă abonate și a adresei poștale complete a abonatului.

„Pentru Ileana Mălăncioiu este important ca mesajul artistic să ajungă nu doar la cititorul de elită. De aceea poeta evită excesul de retorică, aceasta fiind o formă de luptă contra crizei societății, care nu ia sfârșit odată cu democratizarea și cauzează coborârea poeziei în stradă, rostul poeziei și al poetului rămânând în continuare același: să caute soluții. Înfruntarea condiției umane, a absurdității vieții artistului într-o lume afectată de criza morală determină luciditatea personajului feminin ce se opune orbirii comunității”.

Ana BANTOȘ

Cucuta

Mă voi ascunde în mijlocul vostru,
acolo unde nimeni nu mă va căuta,
voi face mecanic gesturile care se fac
și voi bea otrava care mi se va da.

Se va spune că fac ce trebuie să fac,
voi primi în tăcere orice onor,
va fi liniște și va fi bine,
nimeni nu va ști că-n curând am să mor.

Eu însămi voi uita că am golit
acel pahar cu molcomă otravă,
mă voi mira că stați la capul meu,
mă voi mira că par bolnavă.

Mă voi stinge lin și fără împotrivire,
probabil într-o noapte cu lună,
cineva din mijlocul îndureratei adunări
va spune c-am murit de moarte bună.

Ileana MĂLĂNCIOIU

ISSN 0235-9111 20146 >

9 770235 911105